

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

SURİYE İÇ SAVAŞINDA ETKİSİ OLAN FAKTÖRLER
VE
İRAN'IN SURİYE POLİTİKA'SININ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
VAROL KUZU

GAZİANTEP-2019

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

SURİYE İÇ SAVAŞINDA ETKİSİ OLAN FAKTÖRLER
VE
İRAN'IN SURİYE POLİTİKA'SININ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
VAROL KUZU

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. AHMET KESER

GAZİANTEP-2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı **Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Varol KUZU** tarafından hazırlanan “**Suriye İç Savaşında Etkisi Olan Faktörler ve İran’ın Suriye Politikasının Etkisi**” başlıklı tez, **08 / 01 / 2020** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Ahmet KESER

Tez Danışmanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ŞÖHRET

Gaziantep Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ASLAN

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü**

TEZ ETİK BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “SURIYE İÇ SAVAŞINDA ETKİSİ OLAN FAKTÖRLER VE İRAN’IN SURIYE POLİTİKA’SININ ETKİSİ” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 25/12/2019

Varol KUZU

ÖNSÖZ

Suriye’de yaşanan iç savaşın hâlen gündemde olduğu bu süreçte konuya İran-Suriye ilişkilerini Şiilik söylemi ele alındı ve bu bağlamda dış aktörlerin etkisi irdelendi. İlerideki araştırmalar bir nebze de olsa kaynaklık etme ümidi ile Suriye meselesine bu çalışmayla küçük bir katkı sağlanmışsa kendimi bahtiyar sayacağım.

Bu yüksek lisans çalışmasında öncelikle değerli zamanlarını bana ayırıp akademik olarak rehberlik eden tez danışmanım Doç.Dr. Ahmet KESER’e çok teşekkür ederim.

Ayrıca araştırma sürecinde konularımnda fikren yardımcı olan Yrd.Doç.Dr.Muhittin Tolga ÖZSAĞLAM hocama ve Siyaset Bilimi Uzmanı Şahin PARMAKSIZ arkadaşşıma burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu süreçte yanımda olan ve her zaman desteklerini benden eksik etmeyen Ailem’e şükran borçluyum.

Gaziantep, 2019

Varol KUZU

ÖZET

Orta Doğu hiçbir zaman savaş, çatışma, savaş ve değişimden özgür olmamıştır. Bu çalışma, kurulduğu günden bu yana kapsamını genişleten Suriye İç Savaşı'na odaklanacaktır. Suriye'ye komşu olan ülkeler mevzilerini almışlardır ve konuyla ilgili özel politikalar belirlemişlerdir. İran'ın Suriye'ye yönelik dış politikası bu bağlamda incelenecektir. Suriye'nin İran'a değeri, İran'ın Suriye'deki eylemlerinin gelişigüzel olmadığını göstermek için analiz edilecektir. Ayrıca, bu çalışma, geçmiş çatışmaları ve huzursuz savaşları sürdürme perspektifinde tarihsel arka planı mevcut durumla kapatmaya çalışacaktır. Kriz sonrası iç savaş, Sünni-Şii çatışmasına sebep olurken, dünyada genelinde demokratikleşme akımlarına katılan aktörlerle otoriter rejimleri destekleyen ülkeler arasında ciddi çekişmeye sebep olmuştur. Rusya, ABD küresel güçlerinin yanında İran yerelde yerleştirdiği Şii milislerinin varlığı ve Suriye'ye yaptığı sınırsız her türlü destek ve direniş söylemiyle söz sahibi olmuştur. İddia olunan Şii Hilali görünür olmuştur. Bu savaş insan hakları ihlalleriyle gündemdedir. Suriye karmaşık bir ittifaklar ağı oluşmuştur. Suriye'nin mutlak egemenliğini savunan Şii söylemiyle direniş anlayışı dış müdahalelere karşı çıkmaktadır. İran-Suriye ittifakı giderek pekişmektedir. Suriye savaşının sonlandırılması gerekmektedir. Çözüm savaşta değil demokrasidedir.

Anahtar Sözcükler: Suriye-İran İttifakı, İç Savaş, Direniş, Şii Milisler, Dış Aktörler.

ABSTRACT

The Middle East has never been free from war, conflict, war and change. This work will focus on the Syrian Civil War, which has been expanding its scope since its inception. Countries adjacent to Syria have taken positions and have set specific policies on the issue. Iran's foreign policy towards Syria will be examined in this context. The value of Syria to Iran will be analyzed to show that Iran's actions in Syria are not haphazard. In addition, this study will try to close the historical background with the current situation in the perspective of continuing past conflicts and uneasy wars. While the post-crisis civil war caused the Sunni-Shiite conflict, it caused serious conflict between the actors participating in democratization movements around the world and the countries supporting authoritarian regimes. Russia has a voice with the presence of Shiite militias, locally placed in Iran, as well as American global powers, and all kinds of support and resistance discourses to Syria. The alleged Shia Crescent has been visible. This war is on the agenda with human rights violations. Syria has formed a complex network of alliances. With the Shiite rhetoric that defends the absolute sovereignty of Syria, the concept of resistance opposes foreign interventions. The Iran-Syria alliance is getting stronger. Syria war must be ended. The solution is not in war, but in democracy.

Keywords: Syria-Iran alliance, Internal war, Resistance, Shia Militias, External actors.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem durumu	2
1.1.1. Problem Cümlesi	3
1.1.2. Alt Problemler	3
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.6. Tanımlar	5
1.7. Araştırmanın Yöntemi	5
İKİNCİ BÖLÜM	8
2. SURİYE VE İÇ SAVAŞA GİDEN SÜRECİN DİNAMİKLERİ	8
2.1. Suriye'nin Tarihsel Gelişimi	8
2.2. Suriye'nin Demografik Özellikleri.....	15
2.2.1. Suriye'nin Dış Politikası Bağlamında Bölgesel ve Küresel Güçlerin Rolü	16
2.2.2. Esad Dönemi İdeolojik ve Yönetimsel Pratikler	18
2.3. Suriye İç Savaşı	20
2.3.1. Savaşın Ortaya Çıkışında Ekonomik Faktörler	21
2.3.2. Sünni-Alevi Çatışması.....	22
2.3.3. Dış Güçlerin Etkisi	23
2.3.3.1. Suriye'nin İran ve Türkiye İle İlişkisi	24
2.3.3.2. Suriye'nin ABD ve Rusya İle İlişkisi.....	27

2.4. Suriye’de İç Aktörlerin Rolü.....	28
2.4.1. Rejim Güçleri	28
2.4.2. PKK.....	30
2.4.3. PYD.....	30
2.4.4. YPG.....	31
2.4.5. DAESH	31
2.4.6. ÖSO.....	32
2.4.7. Diğer Muhalif Güçler	32
2.5. Suriye’de İç Savaşa Yol Açan Faktörlerin Analizi	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
3. İRAN’IN SURİYE POLİTİKASI.....	36
3.1. İran ve Suriye Arasında İzlenen Politika.....	36
3.2. İran-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	36
3.2.1. Suriye-İran:1979-2000	36
3.2.2. Suriye-İran: 2000-2011	37
3.3. Vekâlet Savaşı Stratejisi Olarak İran ve Suriye Savaşı.....	38
3.4. Suriye Muhalefeti ve İran.....	39
3.5. Suriye Savaşında İran’ın Şii Yaklaşımı	41
3.6. Şiilik ve Şii Milisler Faktörü.....	41
3.7. İran’ın Esad Rejimine Verdiği Destek	44
3.7.1. Ekonomik Destek	44
3.7.2. Güvenlik Desteği.....	45
3.7.3. Diplomatik Destek.....	46
3.8. İran’ın Suriye Desteğine Bakış	48
3.8.1. Mezhepçi Yaklaşım ve Şii Hilali Söylemi	49
3.8.2. Direniş Ekseni Söylemi.....	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	53
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	53
4.1.Sonuç.....	53
4.2.Öneriler.....	54
KAYNAKÇA	56
EKLER.....	63
Ek 1. Suriye ve Lübnan Mandası	63
Ek 2. Misak-ı Milli Sınırları (Hatay, Halep, Musul, Erbil, Kerkük)	63

Ek 3. Suriye’deki Türkiye, İnan, Rusya ve Amerika ile Örgüt Güçleri.....	64
Ek 4. Suriye’nin Örgüt Güçlerine Göre Renkli Haritası	64
Ek 5. Güney Suriye ve İsrail	65
Ek 6. Suriye’deki Örgütlerin Yerleri ve Komşu Ülke İlişkileri	66
Ek 7.Çin’in Yeni “İpek Yolu” Haritası	67
Ek 8. Türkiye-Suriye Sınırında Güvenli Bölge	67
Ek 9. Orta Doğu Haritası.....	68
Ek 10. Hz. Zeyneb’in Türbesini Gösteren Kroki	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Suriye İttifaklarındaki Denge ve Dengesizlikler	25

TABLÖLÄR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Suriye İç Savaşındaki Tarafların İstediği ve İstemediği Durumlar.....	35
Tablo 2. Şii İnancını Temsil Eden Ekollerin Ülkeleri	41

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri.
Ar.	:	Arapça.
BM	:	Birleşmiş Milletler.
DAEŞ	:	Devlet'ül İslâmiyyefi'l Irak ve's Şam. Bk. IŞİD.
DDKO	:	Doğu Devrimci Kürt Ocakları.
IŞİD	:	Irak ve Şam İslam Devleti. Bk. DAEŞ.
İDMO	:	İran Devrim Muhafızları Ordusu.
MÖ	:	Milattan Önce.
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü”.
OBOR	:	One Belt One Road (Bir Kuşal Bir Yol) “Yeni İpek Yolu Projesi”.
ÖSO	:	Özgür Suriye Ordusu.
PJAK	:	Partiya <i>Jiyana Azad a Kurdistanê</i> “Kürdistan Özgür Yaşam Partisi”.
PKK	:	Partiya <i>Karkerên Kurdistanê</i> “Kürdistan İşçi Partisi”. Bk. PYD, YPG.
PYD	:	Partiya Yekîtiya Demokrat “Demokratik Birlik Partisi”. Bk. PKK, YPG “Yekîneyên Parastina Gel”.
SAVAK	:	Sâzemân-e Ettlâ‘atva Amniyat-e Keşvar, “Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü”.
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
YBŞ	:	Yekîneyên Berxwedana Şingal-Şengal Direniş Birlikleri.
YPG	:	Yekîneyên <i>Parastina Gel</i> “Halk Koruma Birlikleri”. Bk. PKK, YPG.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya siyasi tarihinin başlangıcından beri, bir bütün olarak insanlar ve toplum için çatışmalara ve sorunlara neden olan bazı kıt kaynaklar olmuştur. Bu nedenle, dünyadaki bazı belirli alanlar doğal kaynaklarının bolluğu nedeniyle daha önemli hale gelmiştir. Orta Doğu, coğrafi konumunun yanı sıra su, petrol ve gaz kaynaklarıyla, onu değerli bir toprak parçası haline getiren bazı göze çarpan özelliklere sahiptir. Ortadoğu, dünyada meydana gelen en büyük ve en eski savaşlardan bazılarını yaşamıştır. Tarihsel perspektiften bakıldığında Orta Doğu'nun, dünya tarihinin eski imparatorlukları ve hanedanları için çok önemli ve kazançlı bir mülkiyet alanı olarak görülmesi mümkündür. Bu çalışma, nitel bir çalışma olarak söz konusu coğrafyanın sadece bir bölümünü ele alacaktır. Bu özel coğrafya Irak-Suriye-İran üçgenini kapsamaktadır ve İran'ın Suriye'ye yönelik politikalarının tarihsel arka planını sunmak için İran ve Suriye'ye daha fazla önem verilmektedir. Kısacası İran, İslami bir devrime maruz kalmış bir devlettir ve 8 yıl süren bir savaş ve Khatami ve Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlıkları sırasında siyasi sıkıntılarla beraber kapsamlı ekonomik baskılar yaşamıştır. Ancak tüm bu sınırlayıcı deneyimlere rağmen İran, bölgenin bölücü doğasına veya bir iç savaşa boyun eğmemiştir. İran, yeni kurulmuş kurumlar aracılığıyla hayatta kalmıştır (Farh, 2015: 54). Bu kurumlar İran'ı 2010'lara kadar güçlü bir şekilde getirmiştir ve yine de İran'ın bu durumu benimsemesi sürecinde en yakın müttefik topraklarında bir iç savaş gerçekleşmekte idi. Mart 2011'de Suriye iç savaşının başlangıcından itibaren İran, Suriye'ye yönelik politikalarda büyük değişimler yaşamamıştır. Silahsız sivillere ve çocuklara yönelik kimyasal saldırı felaketlerinden sonra dahi değişimlere rastlanmamıştır. Bu nedenle İran'ın sınır güvenliği için çok önemli olan ve İran'ın bölgedeki etkisini koruyan Suriye devletinin bütünlüğünü savunduğuna inanılmaktadır, bu da bu iki ülke arasında stratejik bir ortaklığın var olduğu anlamına gelmektedir (Sadjadur, 2014). Ancak, IŞİD-SLA (Suriye Kurtuluş Ordusu) -Al-Esad Rejimi Kuvvetleri-İran-Rusya-Hizbullah-Al-Nusra ve YPG ve 19 milyon vatandaşa ev sahipliği yapan bölgedeki bu şiddetli çatışmaya durumun nasıl geldiğini anlamak gerekmektedir. 2011'den beri Suriye Krizi ve savaşı, orada yaşayan insanlar için tam bir felaket olmuştur. Suriye'den Türkiye (3 milyon), Lübnan (1 milyondan fazla), Ürdün (650bin) gibi dünyanın farklı yerlerine yaklaşık 4,5 milyon kişi yerleştirilmiştir (öldürülmemek ya da genel anlamda daha iyi bir yaşam sürmek için). Bu durum insanları yabancı bir ülkede onları

tehlikeli olarak algılayan çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Elbette her ülkenin bu göç hareketlerine karşı farklı bir yansıması olmuştur ve bazı ülkeler (Türkiye ve Lübnan gibi) durumu diğer ülkelere göre daha hoş karşılamışlardır.

Suriye'nin son fotoğrafı şöyledir: Başkenti Şam'dır. Suriye Arap Cumhuriyeti, (Al Jumhuriyah al Arabiyah as Suriyah) 17 Nisan 1946 yılında Fransız mandasından ayrıldı. 1963 yılından beri askeri rejimin vesayetinde Cumhuriyet idaresi ile yönetilmektedir. 17 Temmuz 2000 tarihinden beri Beşar Esad devlet başkanıdır. Ülkede Şam (Damascus), Halep, Lazkiye, Jablah, Baniyas, Hama, Tartüs, Himş, Tadmur, Ar Raggah, Al Hasakah, Dayr az Zawr, Al Qunaytirah ve As Suwayda adında şehirler bulunmaktadır. Anayasa 13 Mart 1973 tarihinde kabul edilmiştir. Anayasa'da Suriye'nin yönetim şekli "Sosyalist Halk Demokrasisi" diye geçer. İslami hukuk ile Roma hukuku karışımı bir yargı düzeni vardır. Uluslararası Adalet Divanı'nı tanıyan Suriye'de Özel Şer'i mahkemelerce yargılamalar yapılmaktadır. 18 yaş ve üstü oy hakkını kullanabilmektedir (Gaytancıoğlu, 2008: 7).

1.1. Problem durumu

Suriye'deki savaş sırasında yaklaşık yarım milyon insan ölmüştür ve 5 milyondan fazla kişi askeri hareket sonucu ülkelerinden ayrılmıştır. Dolayısıyla bu savaş, Ortadoğu'nun çağdaş tarihindeki en kanlı ve en yıkıcı çatışmalardan biri haline gelmiştir. Bu çatışmanın uluslararasılaşma derecesi, uzun zamandır küresel nitelikteki bir çatışmayla uğraştığımızı ve bu savaşa katılan tarafların çıkarlarının temel olarak etki alanlarını korumaya veya genişletmeye odaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla, Suriye meselesi yalnızca dış devletlerin hedeflerine ulaşması için bir araç olarak ele alınmaktadır. Bölgedeki güçlerin ve kilit ülkelerin - ABD, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın yanı sıra devlet dışı aktörler olan Hizbullah, İslam Devleti'nin katılımı, karmaşık ve birbirine bağlı bir karşılıklı rekabet ve işbirliği sistemi göstermektedir. Bu bölgede yer alan her aktörün kendi bölgesel ve bölgeler üstü çıkarları vardır. İran şüphesiz Suriye rejiminde ve Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın yetkisi altındaki güçlerde önemli bir oyuncudur. Aslında İran, savaşa dönüşen bir gösterinin başlangıcından beri Esad'a destek sağlamaktadır ve onun en sadık müttefikidir. İran'ın Suriye'ye çok yönlü katılımı olmasaydı, Cumhurbaşkanı El Esad bugün başkan olmayacaktı ve onu iktidarda tutmak için Rusya'nın 2016'da olduğundan çok daha fazla güç kullanması gerekcekti ve belki de Rus birliklerinin Suriye'de çok daha uzun süre kalması gerekcekti. Bu nedenle, Esad'ın dostça bir İran tarafından devam eden askeri, siyasi, lojistik ve mali desteğine (onu destekleyen ve onu desteklemeye devam eden birçok devlet ve devlet dışı aktör olmasına rağmen) borçlu olduğunu söylemek abartı olmaz.

İran Hükümeti'nin Suriye'deki savaşa tam olarak katılma motivasyonları nelerdir? Sorusu bu araştırmaya dahil edilen temel sorulardan biridir.

Bu soruyu cevaplamak için İran'ın 21. yüzyıl için dış politika stratejisinin Ortadoğu'daki çıkarların karşılıklı bağımlılığının jeopolitik ilişkisini dikkate alarak kapsamlı bir şekilde açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı İran'ın Suriye çatışmasına karışmasının nedenlerini ve türlerini sunmaktır. Araştırmada ana olarak İran'ın Suriye politikasına aktif katılımı ve bu savaşa karşı tutumu perspektifiyle ülkenin çıkarları tanımlanacaktır.

1.1.1. Problem Cümlesi

Araştırmada cevap aranan ana problem cümlesi şu şekildedir: Suriye iç savaşında iç aktörlerin yanında, Şii milislerle çatışma mntıklarında yer alan İran'ın bir dış aktör olarak rolü nedir?

1.1.2. Alt Problemler

Yukarıda verilen ana problem cümlesine bağlı olarak araştırma boyunca cevap aranan alt problem cümleleri şunlardır:

- (1) Suriye'nin demografik özellikleri, Esad dönemi Baas ideolojisi, Mezhep çatışmalarının rolü var mıdır?
- (2) Dış güçler olarak İran, Türkiye, ABD ve Rusya'nın Suriye ilişkilerinin etkileri nelerdir?
- (3) İç savaşın ortaya çıkışında ekonomik faktörler, rejim güçleri ile PKK, DAESH ve ÖSO'nun rolü nelerdir? Benzeri diğer muhalif güçlerin rolleri var mıdır?
- (4) Suriye muhalefeti'nin krizdeki etkisi nedir?
- (5) İran'ın bölgedeki olaylara Şii eksenli yaklaşımı nasıldır?

Araştırmanın izleyen bölümlerinde yukarıda sıralanan ana ve alt problem cümlelerinin cevapları incelenen dokümanlar çerçevesinde üreilmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada İran-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu'daki gelişmeler çerçevesinde analizi amaçlanmıştır. Bu kapsamda genel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özel olarak da 2011 sonrası başlayan iç savaş süreci çerçevesinde İran-Suriye ilişkilerinin durumu ele alınmıştır. Bu hedeften yola çıkarak, özellikle iç çatışmalar ışığında İran-Suriye ilişkileri ele

alınmış ve Ortadoğu politikasına olan etkileri Ortadoğu'daki siyasi olaylar çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Suriye ile ilgili alan yazısındaki çalışmalarda, İran ile olan ilişkilerin bu ülkedeki duruma etkisi genellikle ihmal edilmiştir. Bu çalışma Suriye'nin İran ile olan ilişkilerini hem Batı karşıtlığı hem de Şii Hilali yayılmacılığı açısından ele alan bir çalışma olarak alan yazındaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır.

Soğuk Savaş ve sonrasında İran ve Suriye ilişkileri dikkat çekicidir. Suriye'nin örtülü olarak desteklediği Türkiye aleyhtarı girişimler bölgede gerginliklere yol açmıştır. Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'ın ülkenin başına geçmesiyle Suriye'nin Türkiye kadar İran ile ilişkileri de hız kazanmıştır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ın işgali sonrası İran ile Suriye arasındaki ilişkiler daha da artmıştır. Bu coğrafyada hatırı sayılır kapasiteye sahip İran ve Suriye'nin ilişkileri İsrail ve ABD için dolayısıyla Türkiye ve tüm dünya için çok önemlidir. İki Şii yoğunluklu inanca sahip Müslüman ülkenin Ortadoğu'da sürdürecekleri Batı karşıtı eğilimler Huntigton'un "Medeniyetler Çatışması" tezini destekler mahiyette olabilecektir. Ayrıca iki ülkenin ilişkilerinin gelecekte Şii temellere oturtulması bölgede yeni mezhep çatışmalarına sebep olabilir. Bu yöndeki beklentilerin gerçekçi bir biçimde tahlil edilebilmesi için iki ülke münasebetlerinin akademik düzeyde analiz edilmesi önem arz etmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

İran ve Suriye ilişkileri üstü örtülü olarak bazen açıkça Şii inanış temeline dayanır. Bu varsayımın doğruluğundan büyük ölçüde araştırmada görüldüğü üzere emin olunuldu. Araştırmayla ilgili mantıksal değer yargısı "Batı karşıtlığı" ve "Şii yayılmacılığı" temelli önermeye ve sava dayanmaktadır. Çalışmada da bu iki değişken birbirini desteklediği varsayımından hareket edilmiştir.

İran ve Suriye arasındaki ilişkiler iç çatışmalar bağlamında dış aktörlerin de etkisiyle pekişmektedir. Çatışmalar İran ve Suriye rejiminin Şii temelde yaklaşımla daha da kökleşmektedir. ABD ve İsrail karşıtlığı iki ülkeyi giderek birbirine yaklaştırmaktadır. Bu durum Rusya'nın da işine gelmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin kendi konumunu da belirlemesine akademik analizler yardımcı olabilecektir.

Tarihsel araştırmalar ve demografik özellikler ya da siyasi tavırları tespit etmek gayesiyle yapılan çalışmalarda genellikle hipotez üreterek test edilmesi şeklinde bir metodoloji kullanılmadığı için, bu çalışmada da tanımlayıcı bir hipotezler kullanılmamıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada zaman boyutu,Osmanlı'dan sonra kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti'nin genel olarak Soğuk Savaş sonrası ve özel olarak da 2011 yılı sonrası dönemi kapsayacak şekilde bir ülke analizi şeklinde tasarlanmıştır. Bu nedenle zamanca sınırlılık Soğuk Savaş sonrası dönemden 2019 yılına kadar olan dönemi kapsamına almaktadır. Ele alınan konu çerçevesinde, Suriye'nin tarihsel gelişimi, Suriye'nin demografik özellikleri, Suriye'nin dış politikası bağlamında bölgesel ve küresel güçlerin rolü, Esad dönemi ideolojik ve yönetsel pratikleri, Suriye iç savaşı, savaşın ortaya çıkışında ekonomik faktörler, Sünni-Alevi çatışması, dış güçlerin etkisi, Suriye'nin bazı devletlerle ile ilişkisi, Suriye'de iç aktörlerin rolü, rejim ve diğer örgütsel güçler, Suriye'de iç savaşa yol açan faktörlerin analizi ise çalışmanın konu kapsamını ve sınırlılığını oluşturmaktadır. Zamanca ve konu olarak belirtilen sınırlılık çerçevesinde, İran ve Suriye arasında izlenen karşılıklı politikaların ele alınması suretiyle özellikle Üçüncü bölümde İran'ın Suriye savaşındaki rolü, Şii söylemler açısından ele alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ABD'nin bölge politikası çerçevesinde 11 Eylül 2001 sonrası Ortadoğu'da egemenlik kurma arzusunun nedenleri de konu kapsamına dâhil edilmiştir. Büyük Ortadoğu Projesi'nin tüm uluslararası ortamı etkileyecek bir proje olduğundan hareketle İran-Suriye ilişkilerinin uluslararası ortama olan etkileri de irdelenmeye çalışılmıştır.

1.6. Tanımlar

Bu araştırma neticesinde tezahür eden ana tema ve bulgular saptanmış ve tanımlar ile kavramlar irdelenmenin içerisinde alana uygun terimlerle izah edilmiştir.

1.7. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada aşağıda açıklandığı gibi nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Bilimsel araştırmalarda ortaya çıkan problem ve sorulara cevap arama, bilinmeyi bilinen duruma getirip öğrenme çabası bir araştırma yöntemi izleyerek sürdürülür. Tespit edilen problem ve alt problemlere güven veren çözüm ve çıkarımlar bulmak gayesi ile sistemli ve planlı bir şekilde verilerin elde edilmesi, tahlil edilmesi, yorumlanıp değerlendirilme yapılması ve rapor hâline getirilmesi sürecine araştırma denir(Karasar, 2000: 22). Bu çalışmanın araştırma nitel bir yöntem üzerine dayandırılmıştır.

Nitel araştırmalarda gözlemlenme, belge analizi yapma gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. Olaylar ve algılar tabii çevrede realist ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkarılır ve buna yönelik nitel bir süreç takip edilir. Diğer bir ifadeyle nitel araştırma,

kuram oluşturmaya esas alan bir yaklaşımla sosyal olguları ilgili oldukları ortam içerisinde anlamayı ve irdelemeyi ön planda tutan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19). Nitel araştırmalar incelenen konuya ilişkin olarak genelleme amacı gütmeyenler. Bunun yerine mercek altına alınan konu veya olayların derinlemesine incelenmesi temel amaçtır. Bu nedenle bu çalışmadaki bulgular da konu kapsamı çerçevesinde cevap aranan problem cümlelerine yönelik derinlemesine bir inceleme ve cevap üretme çabasının ürünü olduğundan, diğer ülke, bölge ve olaylara genelleme yapma amacı taşımamaktadırlar. Bu kapsamda araştırma safhasında veriler, eleştirel doküman incelemesi tekniği ile konu ile alakalı kitap, makale, bildiri ve haritalardan yararlanılarak elde edilmiştir.

Bu irdeleme süreci belirgin ve açık olmadığından nitel araştırmada çoğunlukla problem saptama, veri toplama, veri toplama araçları oluşturup kullanma, elde edilen bu veri bilgilerini açıklayıp yorumlama safhaları bulunmaktadır. Çalışmanın başlangıcında meydana getirilen yöntemsel ve kavramsal yapı, nitel araştırma yapılırken süreç içerisinde bazı değişiklikler yapılmasını gerekli kılabilir. Bu araştırmada süreç içerisinde araştırma yönü değişebilir, yeni problemler ortaya çıkabilir ve yeni yöntemlere başvurulabilir. Araştırmacı nitel araştırma yaparken esnek bir tutum sergileyebilmelidir. Araştırma deseninde ya da çeşitli boyutlarında yapılan yenilikler detaylı bir biçimde rapor edilmeli ve bu değişikliklerin gerekçeleri kanıtlarıyla açıklanmalıdır (Altındağ, 2005: 1). Bu çalışmada da nitel araştırmanın bu paragrafta sunulan safha ve yöntemlerine bağlı kalınmıştır.

Nitel bir yöntemeye dayalı olarak yapılan bu araştırmada da belirlenen temel aşamalar şunlardır:

1- İlk aşamada araştırma problemi belirlenmiştir. Problem belirlenirken kaynakçada görüleceği üzere alanla ilgili teoriler ve araştırma literatürü irdelenmiş, araştırmacı olarak konuya yönelik deneyimler ve bireysel tecrübeler edinilmiştir. İlgili konuda karşılaşılan problemler üç esas kaynağı oluşturmuştur. Süreçteki araştırma aşamaları araştırma problemimizden etkilendiği gibi, bu etkenler de araştırma problemimizi daha net ve açık bir biçimde belirlenmesine katkıda bulunmuştur. Araştırma problemi saptandıktan sonra problemin analizi “yapılabilirlik” ve “önem” boyutlarında değerlendirilmiştir (Şimşek ve Yıldırım, 2003).

2- Daha sonra araştırma probleminin kavramsal bir çerçevesi oluşturulmuş ve nitel araştırmanın ikinci temel aşamasına geçilmiştir. Çalışmamızın temeli İran-Suriye ilişkileri deseni içinde açıklanmıştır. Araştırmacı olarak esnek ve tümevarımcı bir yaklaşımla, elde edilen verilere dayanılarak bir irdeleme çabası içine girilmiştir.

3- Bu yöntemde başta araştırma sorusu net bir şekilde sınırlandırılmasa da araştırma problemi soru olarak saptanmıştır. Araştırma, “geliştirme” ve “yeniden ifalendirme” ye dayandırılmıştır(Şimşek ve Yıldırım, 2003).

4- Veri toplama stratejileri ve araçlarını geliştirilmesi ve bilginin elde edilmesi diğer bir süreç oldu. Bilgi toplama tekniği olarak eleştirel doküman incelemesi kullanılmıştır(Şimşek ve Yıldırım, 2003).

5- Bilgi veriye dönüştürüldükten sonra verileri çözümlmek için derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin incelenmesinde, betimsel analiz ve daha yakından inceleme ile verileri açıklayan temalara ulaşmayı gerektiren içerik analizi kullanılmıştır (Bogdan ve Biklen, 1992).

6- Sonraki aşamada sonuçlar sınırlandırılıp analitik genellemelere ulaşılmış, sınırlı genelleme yapılırken irdelemenin sınırlılıkları ve çerçevesi dikkate alınmıştır.

7- Son aşamada bulgulardan yola çıkarak birtakım sonuçlar çıkarılmış ve önerilerde bulunulmuştur(Şimşek ve Yıldırım, 2003).

İKİNCİ BÖLÜM

SURİYE VE İÇ SAVAŞA GİDEN SÜRECİN DİNAMİKLERİ

2.1. Suriye'nin Tarihsel Gelişimi

XX. yüzyılın başına kadar coğrafi bir kimlik olarak varlığını sürdüren Suriye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası altına girmiştir. 1920 yılında Fransızların Suriye'yi işgalinin ardından ülkede 1945 yılına kadar sürecek olan manda yönetimi dönemi Faysal'ın krallığının ortadan kalkması ile başlamış olmuştur (Spagnolo,1969: 46).

Suriye'de 1923 yılında manda rejimi devreye girerken Fransa, sınırları çıkarları çerçevesinde belirlemiş ve Milletler Cemiyeti'nin feshedemeyeceği bir manda idaresi kurulması için gerekli olan düzenlemeleri yapmıştır (Shambrook, 1998:2). Sömürgeci idarenin öncelikli amacı bağımsızlık hareketini bastırmaktır. Var olan ayrılıkçı ruhu besleyerek toplumsal farklılıkları derinleştirme ve tahrik etme yönünde politikalar izlenmiştir.

Sömürge yöneticileri politikaları sonucu, Suriye'de hayatın neredeyse her alanı Fransız kontrolü altına alınmıştır (Khoury, 1987:5). Manda döneminde iç siyasete bakıldığında siyasi gücün kullanımı açısından Osmanlı zamanıyla Fransız idaresi arasında bir benzerlik bulunduğundan söz etmek mümkündür. Her iki dönemde de gücü ellerinde toplayanlar aynı kişiler olmuşlardır. Osmanlı idaresinde siyasi gücün merkezinde şehirler yer almaktaydı. Bu durum Fransız yönetimi sırasında da devam etmiştir (Khoury, 1987: 3).

Öte yandan, manda idaresi, tanımı itibariyle “geçici” bir idare biçimiydi ve mandacı devlete de önemli kısıtlamalar getirmekteydi. Mesela Milletler Cemiyeti'nin Suriye'deki Fransız mandasıyla ilgili kabul ettiği belgede Fransa'nın kendi çıkarlarını kollamaması talep edilmekteydi. Mandacı devlet, diğer devletlere karşı ayrıcalıklı gümrük tarifeleri uygulayamayacaktır (Torun, 2012 81-97).

1936 yılında Suriye'nin Fransa ekonomisindeki yeri ve stratejik önemi tartışılmaya başlanmıştır (Hourani, 1997:381).II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Suriye'nin bağımsızlık süreci ivme kazandı. Lübnan'ın ayrı bir devlet yapılması, fakir Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye'nin bağımsız bir idari bölge hâline getirilmesi ve Haziran 1939'da ahalisinin çoğunluğu Türk olan İskenderun Sancağı Türkiye'ye katılmış ve Hatay adı ile Türkiye'nin bir vilayeti olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye geçmesi gibi aşamalarla bugünkü Suriye'nin sınırları çizilmiştir. Suriye'nin bağımsızlık sürecinde milliyetçilik ideolojisi de kilit öneme sahip olmuştur. Milliyetçilik dört büyük şehir olan Şam, Halep, Hama ve Humus'ta

taban bulmuştur (Khoury, 1987: 10-11). Fransız idaresi ise milliyetçiliğin yaygın olduğu şehir merkezleriyle kırsal kesimler arasındaki ayrılıkları körüklemeye siyaseti izlemiştir.

Milliyetçi lider İbrahim Hannanu'nin Halep bölgesinde Fransızlara karşı verdiği mücadeleyi Türkiye'deki millî mücadelenin bir uzantısı gibi görülebilir. Bölgeden I. Dünya Savaşı'ndaki Arap isyanına katılanların bile Fransız işgaliyle birlikte yüzlerini Türkiye'ye döndüklerini görmekteyiz. Türkiye ile birleşme fikri, 1920'lerin başında Halep'te hâkim düşünce haline gelmiştir. (Umar, 2003: 375).

Suriye 1940'tan 1960'lara kadar darbelerle getirilen başkanlar tarafından idare edilmiştir. Hatta bu yöneticilerin arasında Türk asıllı Şükrü Kuvvetli de vardı. 1943'te gerçekleştirilen ilk seçimleri kazanan Şükrü El Kuvvetli Suriye'nin birinci Cumhurbaşkanı oldu. Suriye Arap Cumhuriyeti 1947'de kuruldu. Akabinde 1949 yılında "Albaylar Dönemi" başlar. Albay Hüsnü El-Zaim Somart, Samı Hınnevi ve Albay Edip Çiçekli zincirleme darbe yaptılar. Şükrü El Kuvvetli tekrar iktidarı 1954'te devralmayı başarmıştır (Balbay, 2006: 20-23).

1940'ta Fransa'da iktidara gelen Vichy hükümeti, Suriye'ye yeni bir yüksek komiser atamış ve toprak zengini köklü bir Şamlı aileye mensup olan Halid Azm liderliğinde bir hükümet kurmuştur. Başka cephelerde devam eden savaş, Vichy kuvvetlerini hem Suriye'de hem de Lübnan'da yenilgiye uğratmışlardır. Bunun ardından kontrol Özgür Fransa otoritelerine geçmiştir (Longrigg, 1972: 311-314). Çatışmalar böylece bir süre daha devam etmiştir.

Fransızlar çıkarlarını garanti altına alacak koşulları kabul eden bir anlaşma olmadan Suriye'den çekilmek istememişlerdir. Bunun sonucunda, 1945'te Hama, Halep ve Şam'da yoğun çatışmalar yaşanmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill'in bölgeye askerî birlik göndereceği tehditleri üzerine General Charles de Gaulle ateşkes ilan ederek Şubat 1946'da ilan edilen Birleşmiş Milletler çözümünü kabul etmiştir. 15 Nisan 1946 tarihinde Fransız askerlerinin Suriye topraklarından çekilmesiyle ülkedeki 25 yıllık manda idaresi son bulmuştur (Collelo, 1988).

Suriye'de Fransız manda yönetimi, başta sınırlarının tayini olmak üzere ülkeyi günümüzde de etkileyen birçok önemli gelişmenin yaşandığı, devlet yapısının temellerinin şekillendiği bir dönem olma özelliğini taşımaktadır (Hinnebusch, 2002: 18-23). Fransa'nın ardında bıraktığı kurumlar arasında ülkenin geleceğinin şekillenmesi açısından ordunun özel bir yeri bulunmaktadır. Manda yönetiminde, ağırlıklı olarak azınlıklardan müteşekkil Suriye ordusunun bu niteliği, bağımsızlık sonrasında ülkedeki siyasi hayatın geleceği üzerinde belirleyici olmuştur.

Öte yandan, manda idaresi sırasında başlayıp bağımsızlık dönemine de taşınan en temel sorun, Suriye'deki çeşitli ulusal liderliklerin Arap birliğini siyasi hedef olarak görmeyi reddetmesi olmuştur. Bu gruplar, Suriye milliyetçiliği, PanArap birliği ile kendi çıkarları arasında bir ikilem yaşamıştır (Bou-Nacklie, 1993: 656). Bu faktör ileride yaşanacak siyasi krizlere de kapı açacaktır.

1946 yılında Fransız manda yönetiminin Suriye'den çekilmesi sonrası kurulan Suriye Devleti'nin sivil ve asker yönetici sınıfını manda yönetimi belirlemiştir. Fransızlar, kendi idareleri altında örgütlenen azınlık grupları, eğitim süreçlerinden geçirip gelecekte iş birliği yapacakları bürokrasinin temelini oluşturmaya dikkat etmişlerdir. Fransa'ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi sonrası Suriye'de, manda yönetimi tarafından ayrıştırılmaya çalışılan grupların birbirleriyle çatışacağı yeni bir süreç başlamıştır. Suriye bağımsızlık kazanmıştır ancak ortak değerleri olan bağımsız bir topluluk olamamıştır.

Bağımsızlık kazanmanın ardından, Suriye'de politik güç, farklı şehirleri temsil eden Sünni grupların tekelinde olan iki siyasal partinin gözetimi altında tutulmuştur. Ülkenin Mısır ve Suudi Arabistan'la yakınlık kurmasını hedefleyen Ulusal Parti ile Irak ve Ürdün ile birleşme yanlısı olan Halk Partisi vardı. Ancak bu iki parti de siyasal istikrarı sağlamak noktasında başarılı olamamıştır(Dam, 2000:21).

1948'deki ilk Arap-İsrail savaşından sonra Suriye darbeler dönemine girdi. Siyasi ve iktisadi alanlardaki sorunlar huzursuzluğun artmasına neden olunca 1949 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Hüsnü Zaim liderliğinde ilk askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Ülke, 1949 ve 1954 yıllarında çok sayıda askerî darbe yaşamıştır (Şen, 2004: 184). Suriye'de diğer Ortadoğu devletlerinde olduğu gibi siyasi istikrar sağlamak adeta mümkün değildi. 1957 yılına gelindiğinde hâkim güç durumundaki ordu denge politikası ile ülkeyi yönetmiştir. Ordudaki Nasırcı, Baasçı ve Komünist kanatlar farklı söylemlere sahi olmuştur. Başından beri batı karşıtı söylemleri ile dikkat çeken Baasçılar, antiemperyalist söylemleri ile taraftar bulan Nasırcılarla diğerlerine göre daha uyumluydular. Baasçılar, Arap Birliği için Suriye ve Mısır'ın birleşmelerini öngörmüşlerdir.

Suriye 1958 yılında Mısır ile beraber Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuş ve 1961'de de Mısır'dan ayrılmıştır. 1970 yılına kadar tam olarak Suriye'deki varlığını hissettiremeyen Baas Partisi, bu tarihten itibaren Hafız Esad ile başlayan ve oğlu Beşar Esad ile devam eden tek parti iktidarı ile günümüze kadar gelen süreçte ülkeyi yönetmektedir.

Baas ideolojisinin temelleri 1940'a dek uzanmaktadır. Ortadoğu'da tek bir Arap devleti kurarak, dağınk Arap nüfusunu bir araya getirmeyi amaç edinen ideoloji 1947 yılında Şam'da ilk kongresini yapmıştır. Arapça karşılığı olarak "yeniden doğuş" anlamını

simgeleyen Baas Hareketi, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan Pan-Arap hareketini savunanların tasarladığı genel bir yapı olmuştur. (Öztürk, 2012: 123). Baas liderleri, daha önceleri şehirli ve Sünni Arapların tekelinde bulunan Arap milliyetçiliğini seküler bir temel üzerinden Batı tarzı bir ideolojiye dönüştürmüş ve böylece azınlıklara dayanan bir rejim oluşturmuşlardır.

Öte yandan, Suriye halkı, Batı'nın politikalarından ciddi anlamda rahatsızlık duymaya başlamıştır. Bu rahatsızlık, batı karşıtı söylemleri ile öne çıkan Baas Partisi ve Komünist Parti gibi sol partilerin taraftar sayılarını arttırmıştır. Bu benzerlik sonucu 1953 yılında Baas Partisi ve Sosyalist Parti birleşmiştir (Seale, 1986:150). Baas rejimi, Suriye'nin yakın zaman tarihinin belirmesinde büyük rol oynamıştır. 1963 yılından günümüze kadar geçen sürede tüm ulusal ve uluslararası politikalar bu rejim tarafından oluşturulmuştur. Ruslara sempatisi olan Baasçılar Türkiye'ye karşı menfi tutuma sahip olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Suriye'nin Rusya ile olan sürekli ilişkilerini takip etmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar zamanında 10 Kasım 1956 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına gönderilmiş şifreli telgrafta Rusların Suriye, Mısır ve sıcak deniz olan Akdeniz'deki politikaları hakkında verilen malumat bu faaliyetleri açıkça tespit etmiştir (Korkmaz, 2016: 56).

Baas içindeki rekabet Emin el-Hafız'ın iktidara gelmesinden sonra daha da artmıştır. Emin el-Hafız, geleneksel Baas anlayışının asli fikirlerinden oldukça sapmış olan yeni bir Baas rejimi kurmuştur. Arap birliğinden çok "Suriye ulusalcılığı" kavramına öncelik vermiştir. Emin el-Hafız sosyalist ve Marksist doktrinleri, Baas'ın gelenekselleşmiş sosyal yenilikçi fikirlerine tercih etmekte idi. Baas'ın eski yöneticilerinden Bitar'ı kabineden çıkaran El-Hafız eski Baasçıların tepkisini üzerine çekmeye başlamıştır (Hopwood, 1988: 62).

Sivil siyasetin farklı fraksiyonları Suriye'de çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. 1962 yılının son aylarında ordu içerisinde de değişik gruplar kendini daha çok göstermeye başlamışlardır. Özellikle Nasır ekolünü benimseyen askerler ile karşıtları iki ayrı yapılanma gibi hareket etmişlerdir ve ellerindeki güçleri birbirlerine karşı kullanmışlardır (İnce, 2017: 261). Askerler 1966 yılında Suriye'nin bağımsızlığından bu yana yaşamış oldukları en kanlı darbeyi gerçekleştirmişlerdir. Alevi subaylardan Hafız Esad, darbeden muzaffer olarak çıkan isimlerden olmuştur. 1966'daki darbeyle birlikte Hafız Esad, Cedid'den sonra ülkenin ikinci adamı hâline geldi ve Suriye politikasında etkili kişilerden biri olmuştur.

Öte yandan, 1967'de İsrail'le yapılan savaşta alınan yenilgi ve Suriye'nin en kritik bölgelerinden biri olan Golan Tepeleri'nin kaybedilmesi, Suriye'deki rejime duyulan güveni önemli derece azaltmıştır. 1966'da yaşanan darbe sonrası Suriye'de iki isim nüfuz kazanmıştı.

Esad orduda hâkim iken Cedid sivil siyaset kanadında güçlü durumda idi. 1970’te toplanan Baas kongresi, Esad’i ikilik çıkarmakla suçlayıp Cedid hükümetinin desteklenmesi kararını almıştır. Toplantının ardından harekete geçen Salah Cedid, Hafız Esad ve yardımcısı Mustafa Talas’ı görevinden almaya kalkışmıştır. Esad tüm bu gelişmeler sonrası Cedid hükûmeti ve Baas’ın tüm yöneticilerini tutuklatıp yönetime el koymuştur (Collelo, 1988:40).

Hafız Esad’ın yönetime el koyması sonrası Suriye’nin kırk yılı aşkın son döneme Esad hanedanlığının yönetimi altında geçmiştir. Esad’ın liderliğinde aile bağları ön plana çıkmıştır. Esad ve ailesinin mensup olduğu Kelbiye Kabilesi, Nusayrilerin dört temel aşiretinden birisidir. Esad ailesinin birçok üyesi Esad rejiminin başından itibaren parti bürokrasisi, ordu idaresi ve sivil bürokrasi içinde başka önemli görevlerde bulunmuşlardır. Esad ile birlikte Suriye’de ilk kez bir Nusayri devlet başkanı olmuştur. Nusayrilik devletin ideolojisinin şekillenmesinde başlıca rolü oynadığından dolayı Esad rejimi, Nusayri rejimi olarak da nitelendirilmiştir (Hinnebusch, 2002:65).

İktidara gelişi bir darbeyle olsa da darbeci bir general olarak görülmeyi istemeyen Esad, halk oylaması yaptırarak halka dayanan bir meşruiyet elde etmeye çalışmıştır. 12 Mart 1971 tarihinde yapılan referandumla oyların %99’nu alarak Suriye’de günümüze kadar yaşanacak bir süreci başlatmıştır. Hafız Esad iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra kendisine yürütmede, askeri alanda ve yasama alanında geniş yetkiler tanıyan bir başkanlık sistemi kuran sistem hazırlatmıştır. Bu sistem ile ülkedeki bütün kurumlar üzerinde mutlak bir hâkimiyet sağlayan Esad, demokratik görünen ancak özünde otoriter olan bir rejim kurmuştur.

Esad hanedanlığının 1970’te iktidara gelmesiyle birlikte, Suriye dış politikasındaki değişiklik, en fazla Filistin sorunu hususunda hissedilmiştir. Esad, Filistin konusunda geleneksel Baas anlayışının politikalarını terk ederek pragmatik politikaları benimsemiştir. Suriye’nin dış politikası bağlamında Esad hem Sovyetler Birliği ile hem de ABD yönetimiyle ilişkilerini normale çevirmiştir. ABD hükûmeti, 1975 yılında Esad’ın Arap-İsrail uyuşmazlığında takındığı ılımlı tutumdan ötürü de ülkeye destek vermiştir.

Türkiye-İran münasebetlerinde Suriye’nin rolü tam bir oyun değiştiriciliği olarak dikkat çekmektedir. İran, devrimden sonra Suriye’yi müttefik ülke ilan ederek yakın ilişkiler kurmuştur. Türkiye İran’a karşı, 2000’li yıllardan sonra Suriye ile münasebetlerini daha da geliştirmiştir. Buna rağmen Türkiye bu süreçte bütün çabalarına rağmen Suriye ile yakın iş birliği içerisinde bulunsa da İran’ın bu bölgede elde ettiği politik, ekonomik ve dinî nüfuzu bir türlü kıramamıştır (Doğan, 2016: 4). GAP’tan dolayı Türkiye ile Suriye arasında su sorunu da meydana gelmiştir. Suriye’nin kuzeyinde durum böyleyken güneyinde Şii milislerin de yer aldığı Lübnan’daki çatışmalar devam etmiştir.

Suriye'nin tarihinde Lübnan Savaşı önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin Lübnan'daki varlığının en temel nedeni güvenlik kaygılarının bulunması olmuştur. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgalinde Bekaa Vadisi'ni denetim altına alması, Şam tarafından kendi toprakları işgal edilmiş gibi bir algı ile karşılanmıştır. Bu sebepten ötürü, Lübnan'daki nüfuzunu kendi ulusal çıkarları açısından çok önemli gören Suriye yönetimi, İsrail'in kuzeye ulaşmasını önlemek için Güney Lübnan'ı önemli bir cephe hattı olarak görmeye başlamıştır (Mezahim, 1996:92).

Suriye'nin Lübnan ve Ürdün'e yakınlığını tıpkı Oktay SİNANOĞLU'nun Ankara-Washington ilişkileri konusunu açıklarken bir söyleşisinde ifade ettiği "Bizim yöneticilerimiz de, Washington da yağmur yağsa, Ankara güneşinde şemsiyeye dolaşıyorlar" sözünde olduğu gibi Doç.Dr.Nur KÖPRÜLÜ'nün belirttiği "Şam'da yağmur yağsa Beyrut ve Amman güneşinde şemsiyelerini açarlar"sözüyle ifade etmek mümkündür (Arslanoğlu, 2005).

Suriye Mayıs 1983'te, İsrail askerinin geri çekilmesinin ardından karşılıklı münasebetlerin normalleştirilmesi bağlamında İsrail ile Lübnan arasında kabul edilen anlaşmayı tanımadığını ilan etmiştir. Suriye, Lübnan'ın politik hayatında baskın bir etki yapmış ve bunu bilhassa 1984 yılında Cumhurbaşkanı Cemayel'e karşı muhalefeti destekleyerek ortaya koymuştur (Gaytancıoğlu, 2008: 33).

Suriye Körfez Savaşı sürecinde Irak muhalifi kanatta ABD'nin tarafında yer almıştır. Çok uluslu güce destek vermiştir. Mayıs 1991'de Lübnan Cumhurbaşkanı Hraiviile Hafız Esad arasında Şam'da, Suriye'ye Lübnan'da üstün bir konum sağlayan bir "kardeşlik, işbirliği ve eşgüdüm" antlaşması yapılmıştır. Suriye bu antlaşmayla ilk defa Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Aralık 1991'de gerçekleşen seçimlerde Hafız Esad oyların % 99.9'nu elde ederek tekrar cumhurbaşkanı seçildi. Suriyedeki 4.000 Yahudi'ye Nisan 1992'de ülke dışına çıkma izni verilmesi, Batılı devletleri hoşnut etmiştir (Büyük Larousse, 986: 10889).

Beşar Esad Suriye'de 10 Temmuz 2000 tarihinde iktidara geldiğinde Ortadoğu'nun istikbalini etkileyecek stratejik ortak olan iki ülkede de lider değişimi olmuştur. George Bush 7 Ocak 2001'de ABD Başkanı ilan edilmesinin akabinde Ariel Şaron da İsrail'de 6 Şubat 2001'de yapılan seçimleri kazanıp başbakan olmuştur (Şen, 2004: 303).

Beşar Esad Golan Tepelerinin alınmasına mukabil İsrail ile barış olanağını dile getirmesine rağmen İsrail'in 2000 yılında Lübnan'dan geri çekilmeye başlarken işgal altında tuttuğu Shebaa mıntıkası nedeniyle Hizbullah hücumlarının kabul edilebilirliğini vurgulayarak Suriye ile anlaşma yapılmadan bölgede bir huzur ortamının oluşamayacağı imajını oluşturmuştur. Aynı zamanda Beşar Esad üstündeki bu baskılara yanıt olarak Ortadoğu devletleri ile münasebetlerini ilerletmeye gayret sarf etmiştir. Türkiye ile Suriye 1998'de

savaşın eşiğine gelmiştir.Şimdi Türkiye ile ilişkiler hızlı bir şekilde onarılmış, iki devlet arasındaki heyetler arasındaki görüşmeler bazı ekonomik anlaşmalarla pekiştirilmiştir. Suriye ve Türkiye, 2000’li yılların başından itibaren iki dost ülke olduklarını her vesile ile dile getirmektedirler. Ayrıca önceden beri devam eden Suudi Arabistan ve Mısır ile olan işbirliği zayıf da olsa devam ettirilmektedir. Özellikle artan ABD baskıları karşısında ABD’nin bölgedeki destekçilerinden olan bu iki ülke ile ilişkiler Suriye için daha da önemli olmaktadır. Bu ilişkinin önemi Suriye’nin aynı zamanda İran ve Irak ile olan ilişkilerine de devam etmesi sebebiyle ve denge unsuru oluşturma açısından artmaktadır (Süer, 2006: 212).

1998-2002 yılları Türkiye ile Suriye arasında yumuşama yılları olmuştur. 2003’lü yıllarda Irak Savaşı’nın bölgede oluşturduğu derin değişimlerden sonra bu durumdan en çok etkilenenlerin başında bölgede yaşayan Kürtler ve Suriye olmuştur. Kürtler, Irak’ın kuzeyinde bağımsız devlet kurma fırsatı yakaladıkları düşüncesine kapılmışlardır. Suriye ise “rejim değişikliği, bölünme, askeri müdahale gibi” senaryolarla karşı karşıya kalınca Rusya ve İran’ın desteğine başvurmuştur. Bu ortamda Suriye ile Türkiye de Rusya üzerinden işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Kurulması istenen Kürt devletinin bir “İsrail Projesi” olduğu her iki tarafça da bilinmiştir (Orhan, 2007: 58).

Rejim sorununun, iç çatışmaların, savaşların, geri kalmışlığın ve çoğunlukla demokratik olmayan uygulamaların sürdürüldüğü; var olan petrol kaynakları ve bölge ile tüm dünyayı sürekli meşgul eden hadiselerin yaşandığı, Orta Doğu’nun en sorunlu devletlerinden birisidir. Suriye coğrafik olarak Asya’nın güney batısında ve Akdeniz’in doğu sahillerinde yer alan Orta Doğu ülkesidir. Yüzölçümü 185.180 kilometrekaredir. Mezhepler ve etnik yapısından dolayı heterojen olan Suriye nüfusu ise 2009 yılı verilerine göre 23 milyon 27 bindir (Tezcan ve Taşdemir, 2012: 14).

Suriye iç savaşı sebebiyle 2011 yılından bu yana, 5.136.939 Suriyeli bölge ülkelerinde, 952.446 Suriyeli Avrupa’da olmak üzere en az 6 milyon 89 bin kişinin ülkesini terk etmesine sebep olurken en az bunun kadar insanı da ülke içinde yerinden etmiştir (Yüceşahin ve Sirkeci, 2019: 93.).

Suriye, bütün zafiyetlerine karşın özellikle sıcak denizlerdeki hevesi hiçbir zaman soğumayan Rusya ve Şii politikalarıyla bölgede yayınlan İran ile olan ilişkilerinden dolayı Ortadoğu’da hiçbir zaman göz ihmal edilemeyecek bir role sahiptir. Suriye’nin 21. asırdaki dış siyasetinin temel gayesinin “İç intizamından ödün vermeden yüzü Batı’ya dönük yaşamak” olduğu bilinmektedir (Balbay, 2006: 30).

Suriye'nin dış politikasının daha iyi analiz edilebilmesi için ABD, İran, Irak, Rusya, İsrail ve Lübnan ile ilişkilerinin iyi incelenmesi gerekmektedir. Bundan sonraki alt başlıklarda çalışmanın konusu gereği özellikle İran ile olan ilişkilerinin analizlerine yer verilmiştir.

2.2. Suriye'nin Demografik Özellikleri

Yaklaşık 7 milyon Suriyeli bugün ülkesini terk etmiştir ve hâlen terk etmeye de devam etmektedir. Suriye'deki yaklaşık 24 milyon insandan oluşan etnik ve dini yapı çoğunluğu Müslüman olan Arap ve farklı ırklara mensup olan çeşitli azınlıklardan Kürt, Türk, Çerkez ve diğer dinlere mensup olan Ermeni, Dürzi, Süryani ve Yahudilerden oluşmaktadır. Suriye etnik yapısına bakıldığında görülen tablo: % 77-83 Arap ,% 7-8 Kürt ,% 5-6 Türk ,% 2 Ermeni,% 1 Çerkes,% 1 diğer, ayrıca Filistinli ve Iraklı mültecilerdir. Dini gruplara bakıldığında ise görülen gruplar : Sünni (% 74), Nusayri (% 12), Hristiyan (% 10), Dürzî (% 3) ve az sayıda diğer Şii İslami hizipler (İsmailî, Câferî), çok az sayıda da Yahudi ve Yezididir (Yavuz, 2005: 485).

Nüfus dönüşümü Suriye gibi az gelişmiş ve göç veren bir ülkede henüz tamamlanamamıştır.Suriye halkı demografik dönüşümünü tarihi, içtimai, kültürel ve iktisadi değişim süreçlerinin etkisiyle kendine özgü iç savaş koşullarında yaşamaktadır. Cinsiyet ve yaş kompozisyonu üç nüfus oluşumunun karşılıklı etkisiyle şekillenir: Doğum, ölüm ve göç sayısı. Özellikle savaşın sebep olduğu ölümlük olaylar nüfusun aniden düşmesine ve sonrasında genç nüfusun çoğalmasına sebep olabilir. Göç, büyük oranda nüfus değişimine ölçüsel olarak etki edebilmektedir. Suriye'de yaşanan iç ve dış göç ilerde yaş ve cinsiyet yapılarının değişimine neden olabilir.Kısa süreçte, göç yaşanan yerde göçmenlerin yerlerini terk edişiyile genç nüfus miktarı düşerken göç alan yerde genç nüfus miktarı, göçmen artışıyla yükselir. Uzun süreçte ise göçün tesiri doğurganlık oranında kendini ortaya koyar çünkü göçmenler çoğu zaman doğurganlık çağında bulunurlar. Bu yaş aralığı 15-49 yıl arasındadır. Bu sebeple göçle sekronik olarak çoğu ülke nüfus kontrolünde politika değişikliğine gider.Ortadoğu ülkelerinin nüfusunda yüksek ölüm ve yüksek doğurganlık hızında düşük hıza doğru bir değişim bilhassa 20. asrın ikinci yarısında net bir şekilde gözlemlenmektedir.Suriye nüfusu 1950 yılında 3,4 milyondur. Bu nüfus 2010 yılında 21,5 milyona yükseldi.2010-2015 yılları arasında savaşın sebep olduğu ölüm oranlarının artışından dolayı kaba ölüm hız artışında yükselme görülmektedir. Suriye nüfusunda 1980-2015 sürecinde yıllık ortalama nüfus büyüklüğündeki değişim hızı genellikle negatif değerlerde meydana gelmiştir. Diğer bir deyişle Suriye'nin nüfusu savaşlardan dolayı azalmış ve bu eğilim giderek istikrarsız bir duruma gelmiştir.Birleşmiş Milletlere göre 2016 yılında Suriye

nüfusunun artışıını sürdüreceği ve 2050’de 35 milyona ulaşacağı öngörülmektedir (Yüceşahin ve Sirkeci, 2018: 95-96).

2.2.1. Suriye’nin Dış Politikası Bağlamında Bölgesel ve Küresel Güçlerin Rolü

ABD’li Protestan ve Rus Ortodoks misyonerler Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1831-1840) devrinde bölgede nüfuzlarını artırmak için misyonerlik çabaları içerisindeydiler. Protestanlığı tercih eden milliyetçilik söylemlerinin başlatıcısı ve 1857 yılında kurulan el “Cemiyetül’ı –İlmiyye El Suriye” örgütünün üyesi Butros El-Bustani Beyrutlu bir Maruni Kilisesi’ne bağlı Hıristiyan idi. Bu arap milliyetçisi örgüte Dürzi ve Müslümanlar da katılmaya başlamıştır (Kılınçkaya, 1992: 38).

Suriyede bir devlet kurma fikri 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra 1890 yılında Abdurrahman el Kavakibi önderliğinde başlatıldı ve halifelüğün Mekke’ye taşınma fikri ortaya atılmıştır Türk-Arap monarşisini isteyen bir grup subay da al-Ahd cemiyetini kurmuştur (Goldschmidt ve Davidson 2007: 279).

Fransa “böl ve yönet” siyasetiyle zaten kuruluş aşamasında Suriye’yi karıştırmıştı. Fransa önce Aralık 1920’de Şam, Halep devletleri ve otonom Alevi bölgesinin kuruluşunu sonra 1 Mayıs 1921’de Şam’ın güneyinde Dürzi otonom bölgesini dünyaya ilan etmiştir. Çoğunlukla Alevi’nin meskun olduğu Lazkiye Fransa’nın himayesinde ayrı bir devlet kabul edildi. Hatay Sancağı için ise otonom bir idare öngörülmüştür. Ek-1’deki haritada görüldüğü üzere 1922 yılında Cebel Dürüz bölgesi Suriye Federasyonu’yla birleştirilmiştir ancak bu federasyon 1924 yılında yıkılacak ve yerine Şam, Halep ve otonom Hatay’ın dâhil edildiği Suriye devleti oluşturulmuştur. 1936-1939 arası hariç Alevi ve Dürzi devletleri Suriye devletinin haricinde kalacaktı. Bu iki devlet ancak 1942 yılında Suriye katıldı. Birleşmeler engellendi ve azınlıklar kısıktırılmıştır. Suriye’deki Fransız manda rejimi tehdit eden önemli isyanlarda yine bu iki azınlık vasıtasıyla çıkartılması sağlanmıştır. Sunni yönetim gelme endişesiyle ilk isyanı Alevi aşiret reisi Salih al-Ali başlattı (Yıldırım, 2016: 21).

Mekke şerifi ailesinden Hüseyin bin Ali ile İngilizler arasında her ne kadar Suriye pazarlığı olsa da gizli anlaşma Sykes-Picot göre Lübnan ve Suriye Fransız nüfuzuna terk edilmiştir (Fitzgerald, 1994: 715). ABD Başkanı Woodrow Wilson’ın “kendi kaderini tayin” ilkesini Lloyd George öne sürüncebu zorlama gayret Fransa’nın tepkisi ile karşılaştı. ABD II. Dünya Savaşı’na kadar kıtasına döneceğinden dolayı İngiliz ve Fransızlar bölgeyi paylaşma konusunda sorunla karşılaşmamıştır (Kuhn, 2016: 25). 6 Ocak 1920 tarihinde İngiltere ile Fransa bir devletin kurulmasına karar verilmiştir (Ulrichsen, K. &Ulrichsen K. C., 1953: 189). 8 Mart 1920 tarihinde Suriye’nin bağımsızlık deklarasyonu ilan edilmiştir.

2 Mayıs'ta Haşim al Atasi Kabinesi kurulmuştur. 8 Mayıs'ta ise San Remo'da Suriye Kongresi, Suriyenin bağımsızlığı için tekrar kararını yenilemiştir. 1 Haziran 1920'de Ankara ile ateşkes anlaşması imzalandı. Faysal da 30 Temmuz'da Suriye'den ayrılmıştır. Ağustos 1920'de Fransa'da ise Osmanlıyı parçalayan Serv anlaşması imzalanmıştır. Fransa Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak'ın bir kısmını da içine alan sınırları tam kesin olmayan Levant'ta bir sömürge elde etmek istemiştir (Neep, 2012: 31). Suriye'de Fransa Aralık 1920 tarihinde Şam ve Halep otonom bölgelerini kurmuştur. 1 Mayıs 1921 tarihinde ise Dürzi bölgesi ilan edilir. Alevilerin yaşadığı Lazkiye'de de Fransızların kontrolünde bölge kurulmuştur. Hatay sancağı ise otonom bölge olur. 1924'te Cebeli Dürüz dağıtılarak Halep, Şam ve otonom bölge Hatay'ın dâhil edildiği Suriye kurulmuştur. 1936-39 yılları hariç Aleviler (Nuseyriyer) Suriye yönetimi dışında kalır. Dürzi ve Alevi devletleri 1942 yılında Suriye devletine dâhil edilmiştir. Alevi lider Salih al Ali Fransızlara karşı isyan etmiştir (Yıldırım, 2016: 21). Cebeli Dürüz'de karışıklıklar hiç bitmedi. Ekim 1925'te Dürziler Şam'ı ele geçirmiştir. Fransa Şam'da sıkı yönetim ilan etti. 1927'de isyan bastırılabilirdi. Yönetim askeri otoriteden yerel yöneticilere devredildi. bölgelerin özerkliği kabul edilmiştir. Dürziler yönetime dâhil edildikten sonra 1944 yılında ulusal blok kuruldu. 1946'da ise Suriye bağımsızlığına kavuşmuştur.

Suriye dış siyasetinde geleneksel Baas Evresi (1963-1966) süreci Sovyetler Birliği ve Demir Perde devletleriyle yakın alakalar kurmasına imkân sağlamıştır. Neo-Baas yönetimi (1966-1970) sürecinde Sovyetler Birliği ile ortak stratejisi geliştirilmiştir. Karşılıklı olarak üst düzey heyetler 24 Mart 1966'da Sovyetler Birliği'nden Suriye'yi, 18 Nisan 1966'da ise Suriye'den Sovyetler Birliği'ne ziyarete gitmiştir. Suriye, 1954-1970 döneminde, Doğu Bloku'nun dan 580 milyon dolarlık askeri; 440 milyon dolarlık da parasal yardım talep ederek Sovyet yardımlarından en çok istifade eden devletler sıralamasında 7. sıraya yükseldi. Hafız Esad, Sovyetler Birliğiyle müttefikliğini sürdürmüştür. Suriye'de antiemperyalist ve antibatıcı bir tavır gelişti. Suriye Sovyetler Birliği'nin nükleer dengeyi muhafaza etmek amacıyla Doğu Akdeniz'deki ayağı oldu. 1967 yılında İsrail ordusunca işgal edilen Mısır ve Suriye topraklarının geri verilmesi için 10 Eylül 1973'te Kahire'de Hafız Esad, Enver Sedat ve Kral Hüseyin arasında üçlü toplantı yapıp muhtemel harple ilgili askeri ve siyasi sorunlar görüşülmüş ve Üçlü Pakt akdedilmiştir. 6 Ekim'de başlamış olan Yom Kippur Savaşı'nda Arap âleminin hedeflediği neticeye varamaması, bilhassa Mısır yönetimince meselelerin İsrail ile barış görüşmelerinin yapılabileceği fikrini belirginleştirmiştir. 11 Kasım 1973 mütarekesi ise Camp David anlaşmalarına kadar uzanacak olayların ilk adımı olmuştur. Sovyetler Birliği-Suriye ilişkileri daha da gelişince iki taraf arasında 8 Ekim 1980 tarihli Dostluk ve İşbirliği

Antlaşması imzalanmıştır. Ruslar denizden ve karadan Suriye hava sahası koruma altına alınmıştır. 1985 yılında başlayan durgunluk 1999 yılında bitmiştir. Tartus limanı Doğu Akdeniz açısından önemliydi. Ruslar silahlarını buradaki uygulamalarla yenilemiştir. Beşar Esad 2000 yılında Moskova'yı ziyaret etti. Yeni silah anlaşmalarıyla ilişkiler tekrar hızlanmıştır. Rusya 30 Eylül 2015 tarihinde DAESH'i bahane ederek PYD terör örgütüyle de görüşmelerine devam eden Suriye rejimine destek olmuştur. Cenevre müzakerelerine yarar sağlayan Astana görüşmeleri Rusya-Türkiye-İran toplantılarıyla devam etmiştir. Rusya Suriye hamlesini Batı'ya karşı koz olarak kullanmaktadır (Dilek, 2017: 57-68).

Suriye'de Fransa'nın sivil bir bürokrasinin teşekkülüne olanak tanımaması, ülkenin gelecekte rol sahibi olan grupların tarihten getirdikleri nüfuzlarını koruma çabaları ve etnik endişelerle hareket eden azınlıkların millet ülküsüne uzak durmaları kararlı bir politik yapının teşekkülüne engel olmuştur. İçeride bu kargaşa devam ederken İsrail Devleti'in kuruluşu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin gizli servisi CIA'nın Arap-Amerikan Petrol Şirketi Aramco'nun menfaatlerini muhafaza etmek için Albay Hüsnü el Zaim vasıtasıyla 1948 yılında yapılan askeri darbe de eklenince Suriye cunta hükümetlerin değiştiği bir devlet durumuna gelmiştir (Yıldırım, 2016: 22).

Sonuç olarak bugünkü Suriye'nin ve Hafız el Esad'i iktidara taşıyan siyasi muhitin mesuliyeti Fransa'nın menfaatleri doğrultusunda Suriye'de meydana getirdiği manda rejiminde aramak lazım. Osmanlı'dan Suriye'de Fransa, Fırat'ın doğusunda ABD, Batısında Rusya hâkimdir. İç kesimlerde Humus merkezli bölgede İran'ın etkisi var. Türkiye sınırından dolayı iç taşmaları sahada bizzat takip etmektedir (Ek-3). 1977'den bu yana Tartus ve 14 Ekim 2015'ten itibaren Hmeymim'de Rusya'nın güçlendirilen hava üssü bulunmaktadır.

Rejim Arap baharının etkisiyle yaşananları kriz, muhalefet ise devrim olarak nitelendirirken Esad yönetimi ideolojik olgunluğunu tamamlamaya devam etmekte ve yönetsel pratikler geliştirmektedir.

2.2.2. Esad Dönemi İdeolojik ve Yönetsel Pratikler

Yöneticiler idarenin başı olarak içtimai ve hukuki bazı sorumluluklar taşıdıklarından "temsilci" olarak sembolik vazifeler yapmaktadırlar. Yöneticiler "lider" rolü ile teşkilat içinde bir çalışma platformu yaratmaktan ve tespit edilen amaçlara varabilmek için astlarını güdülemekten sorumludurlar. Yöneticiler kendi idaresi dışında olup bitenleri anlayıp takip etmek ve sürekli bilgileri toplamak üzere meydana getirdiği ilişkiler ağı neticesinde "bağlantı unsuru" rolünü ifa etmektedirler. Resmi otorite ve statü kişilerarası olarak temsilci, lider ve

irtibat unsurudur. Bilgi verici olarak gözlemci, dağıtıcı ve sözcüdür. Karar verici olarak girişimci, sorun giderici, kaynak dağıtıcı ve müzakerecidir (Mintzberg, 1975: 55).

İşte Esad Arap baharı rüzgârında kolay savrulamayacak biri olduğunu müzakerelerinde Rusya'nın himayesini kazanarak göstermiştir. Bu durum bölgedeki dengeleri değiştirdi. Artık Türkiye'nin sadece Suriye komşusu değil yanında Fırat'ın batısında küresel güç Rusya, doğusunda ise ABD ile komşu olmuştur.

İdeolojiyi özetle bir fikir esasına göre ideal toplum için lazım olan normatif değerler ve inançlar sistemidir. İdeolojiler diğer faktörlerle beraber dış politika planlamasında etkili olabilmektedir. Uluslararası ilişkilerde iç siyasetteki değişimler dış politikalara etki etmektedir. İdeolojiler dış politikayı stratejik bir dengenin bulunmadığı dönemlerde etkili olabilmektedir (Kılınç, 2016: 70).

Suriye'de Hafız Esad takriben otuz yıl devam edecek ve akabinde de oğlu Beşar Esad'a bırakacağı bir yönetim modelini teşekkül ettirirken ülkenin yakın tarihte yaşadığı askeri, ekonomik ve siyasi gelişmelerin büyük etkisi olduğunu belirtmek mümkündür (Şöhret, 2016: 42).

Önce PanArabizimi temel alan Baas Partisi 1948'lerde önce Birleşik bir Arap devleti düşüncesindeydi sonra Suriye'de 1950 yıllarında muhafazakâr elitlerin yanında işçi sınıfı da oluştu. Baas ve Komünist partililer meslek ve sınıf kavramlarını öne taşıdılar. Demokrasi düşüncesini önce sonra da savunma düşüncesini vizyonlarına taşıdılar. Bu arada darbeler Esad rejimine giden bir siyasi koridor açtı. Kimi zaman CIA'nin desteklediği 1940 ile 1970 yılları arasında ülkede 20 darbe gerçekleşti. Son darbeyi gerçekleştiren Salah Cedid ile Hafız Esad arasında Cedid'e yapılan darbe ile 13 Kasım 1970'te Esad dönemi başladı. İlk defa Şubat 1971'de Nusayri (Arap Alevi) kökenli biri devlet başkanı oldu. Şahsına münhasır başkanlık monarşisi oluştu. Sünni muhaliflere karşı tedbir alındı. Kişisel liderliğe dayanan bir devlet modeli kuruldu. Orduya tamamen hâkim olundu. Emniyet güçleri Alevi Matavira aşiretinden Nuseyrilerle (Matavira, Kelbiye, Hayattun, Haddadun) dolduruldu. Arap ülkeleriyle İsrail'e karşı politika izlendi. Ordu güçlendirildi (Şöhret, 2016: 56).

Esad'ın yönettiği Baas partisi iktidarı bir "ordu-parti ortaklık" rejimi olarak nitelendirilebilir. Ulusalçı ve sosyalist ideolojiden hareketle geliştirilen Baas Partisi yönetsel pratikleri uzun bir süredir Suriye devletinin umumi işleyiş kaidelerini ve siyaset temayüllerini belirlemektedir. Esad liderliğinin ideolojik tarafını gösteren Baas Partisi, bir taraftan zirveden inmece ve askeri bir söylemle otoriter, baskılarla toplumdaki kopuk bir idarenin kurulmasını oluştururken, diğer taraftan idarenin alt tabaka ile diyalogunu ve meşruluğunu temin eden tek kurumsal yapı olarak tesis edilmiştir. Baas rejimi nedenlerle ve pragmatik olarak Nusayrilere

ve Baasçılara yardım eden hiziplerden oluşan bir siyasal sistemdir. Nusayrilere destek olanların başında Hıristiyan ve Orta Doğu temelli Ezidilik ve Sâbiîlik gibi dinlerin tesiriyle, 11. asırda İslâmiyet'in Şiîlik mezhebinin İsmâîliyye kolundan gelen tek tanrılı bir dinî inanç topluluğu olan Dürzî gibi dini azınlıklar gelmiştir (Yüksel, 2019: 5). Esad'ın liderliğindeki yeni devletin sorunları iç ve dış aktörlerin işbirliklerinden dolayı bitecek gibi görünmemektedir.

2.3. Suriye İç Savaşı

Yeni Suriye rejiminin karşılaştığı esas mesele etnik, dini ve içtimai açıdan heterojen nitelikte bir demografik yapıya sahip olmasıdır. Sünni Müslümanlar ülkenin çoğunluğunu oluşturmuştur. Özellikle Şii ve Dürziler bundan rahatsızdı. Ayrıca Suriye halkı bir yandan zengin kasaba toplumuna ve öte yandan da fakir köylüler ve göçebelere ayrılmıştır. Bağımsızlıktan sonraki ilk evrede, Sünniler iktidarda olunca kaygılar artmıştır. Suriye, Mart 1963'te Baasçı cunta rejimlerine yol açan bir dizi darbeyle yüz yüze gelmiştir. 1970'te General Hafez Esad legal güçleri ele geçirmiştir. Mezopotamya topraklarında ulussuz devletlerin oluşumuna öncülük eden bölünme süreci iç savaşı getirmiştir. Yeni çizilen sınırlar dini, sosyal ve etnik grupları ikiye böldü. Bu kurgulanmış devletlerde çelişkiler yumağına dönüşen toplum daha sonraki ulus inşası sürecine büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bugün farklı gruplar Suriye'de birbirleriyle savaşıyor. 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümünden sonra oğlu Beşşar Esad iktidara geçtikten sonra babasının politikalarına devam etmiştir ve çoğunluğu serbestleştirmemiştir. Babasının aksine, maddi olarak yozlaşmıştır. Zengin seçkinlerin lüks yaşam tarzı, fakir, işsiz ve bastırılmış vatandaşları yöneten seçkinlere karşı tepki çekmiştir. Arap Baharı geldiğinde bu duygular doruğa ulaşmıştır. Böylece toplumda başlayan bu tartışmalar çağdaş iç savaşı hızlandırmıştır. 2011'in sonlarında bölgesel ve global güçlerin de dâhil olduğu iç savaş başlamıştır. Rusya, İran ve Hizbullah Esad rejimini desteklerken Türkiye, ABD ve İngiltere'nin arkalarında olduğu Suudi Arabistan ve Katar rejim karşıtlarını ve Sünnileri desteklemiştir. İslami gruplarla da rejim çatışır durumdadır. ABD desteğindeki Kürtler de Fırat'ın doğusunda devlete doğru giden teşkilatlanma süreçlerini başlatmıştır. Aşağıdaki şema bu durumu özetle göstermektedir (Khan&Khan, 2017: 591).

Başkan Trump Aralık 2018'de ABD kuvvetlerinin İŞİD'in kurduğu İslam Devleti'ni yendiğini Beyaz Saray duyurusu ile açıklanmıştır. ABD sözde Suriye'yi terk edecekti. Bu durum yeni bir ABD yaklaşımının başladığını işaret ediyor gibi görünmüştür. Ancak, 2019

Şubat ayında, Beyaz Saray birkaç ABD birliğinin Suriye’de kalacağını açıklamıştır ve Başkan Trump Suriye ortak güçlerini donatmaya ve sürdürmeye devam etmek için F2020 mali savunma fonundan 300 milyon dolar istedi. İran, Rusya ve Suriye işbirliğinden başa çıkma zorluğu bu destek için sebep olarak gösterilmiştir. Ayrıca 2019’da Irak İslam Devleti’nin sürdürdüğü saldırılar, grubun dayanıklılığı konusunda Beyaz Saray’ın endişelerini artırmıştır. Amerikan askerlerine karşı intihar saldırıları başlamıştır. Halep ilinin kuzeyindeki saldırılarda Manbiç kentinde 15 kişi daha bu eylemlerden dolayı ölmüştür. Eş-Şaddadi kasabasında Amerika askeri devriyesi hedef alınmıştır. Orta Fırat Nehri Vadisi’nde tekrar IŞİD’in canlanma endişesi oluşmuştur. Ocak 2019’da bir el-Kaide bağlantılı grup İdlip’te geniş alanları ele geçirmiştir. İdlip’in Han-Şeyhun’undan Afrin’in Cerablus’una kadar olan bölgede ise ÖSO ve Türk ordusu vardı. Türkiye buradaki konumunu Rusya ile anlaşarak devam ettirmektedir ve 35 kilometrekarelik bir güvenli şeritle sınır hattını güvelik altına almak istemektedir. 2017-2018 yılında İsrail Suriye’de 200’den fazla askeri hareket gerçekleştirmiştir. Golan Tepeleri’nin Suriye’nin elinde olduğu bölgelere İsrail saldırı başlatmıştır (Humud, 2019: 1-14).

2.3.1. Savaşın Ortaya Çıkışında Ekonomik Faktörler

Suriye’nin Fransız Mandası döneminde başlayan problemler iç savaşta en büyük paya sahip olması dikkat çekicidir. Bu defa Mart 2011’den beri bir kelebek etkisiyle küresel aktörlerin de dâhil olduğu güçlerle Suriye’yi yangına çeviren iç savaş, o tarihten itibaren sadece Suriye’yi değil göçmen kriziyle önce bölge ülkelerini zora sokmuş sonra etkileri komşu ülkelerin sınırlarını açtığı için tüm dünyanın ilgi odağı olmuştur. Arap Baharı isyan için bir kırılma noktası oldu. 2011 senesinde Dera’da başlayan nümayişler kısa sürede ülkenin diğer bölgelerine yayılmış, rejimin bu gösterileri şiddet kullanarak bastırmayı yeğlemesi ile başlayan kıvılcım ise iç savaşa dönüşüvermiştir. Muhalif güçler başta Amerika, Rusya, İran ve Türkiye tarafından desteklenmiştir. 2000’li yıllardan sonra Beşar Esad, ekonomiyi modernleştirme iddiasında bulundu. Başta yozlaşmayla savaş ve şahsına münhasır demokratik tecrübelerini yaratmak da dâhil olmak üzere pek çok büyük ölçekli reformlar yapacağını sözünü verdi. Beşar’ın babası Hafız Esad son senelerinde internet ve modernizmin bir müdafisi olarak ortaya çıkmıştı. Mesela Suriye Bilgisayar Topluluğu kuruldu. Pek çok siyasi suçlu serbest bırakıldı. Bağımsız gazeteler yayın hayatına girdi. Bir grup aydın demokratik reformları destekleyen kamuya açık toplantılar düzenleyebildi. Beşar Esad’ın esas amacı otoriteryanizmi modernleştirmektir. Beşar Esad, tam ölçekli neo-liberal reformlar gerçekleştirirken kalkınma politikalarıyla bu reformları destekleyerek işsizliğin ve gelir

dağılımı dengesizliğinin artmasıyla fakirliğe sebep olmuştur. İç savaş başladığında Suriyelilerin kişi başına beş bin dolarlık bir gayri safi milli hasılaya sahip olduğu anlaşıldı. Dünya Bankası 2006 raporunda Suriye'nin iç savaş öncesi ekonomik durumunu “sabit fakat durağan bir ekonomi” şeklinde açıklamıştı. 2009 verilerine göre en önemli sektörler olan tarım, endüstri, perakende satış ve turizmde sıkıntılar baş gösterdi. Hafız Esad zamanından itibaren Suriye'nin iktisadi hayatı derinlemesine politize duruma gelmiştir. Zamanla şişirilmiş, düşük gelirli ve yozlaşmış bir bürokrasi oluştu. Suriye halkı 2000'li yıllarda ülke rezervleri azalırken gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomiyi tekrar yapılandırılma politikalarından dolayı güçlüklerle yüz yüze gelmiştir. Esad büyümenin yönünü kentli hizmet sektörüne kaydırmak ya da ülkeyi milletlerarası ticarete açmak gibi uzun vadede lazım olan reformlar gerçekleştirdi ise de bu henüz topluma yansımamıştır. Kuraklığın da büyük boyutlara ulaşınca ekonomisinin büyük çoğunluğunu tarım sektörünün oluşturduğu Suriye halkı için geçim sıkıntısı başlamıştır (Özdemir, 2016: 81-91).

Sonuç olarak ekonomik sorunlar 2011 yılında Esad iktidarına karşı başlayan isyanın en büyük nedenlerinden biridir. Fakat vurgulamak gerekir ki; Suriye'nin çektiği bu iktisadi bunalımlar o süreçte birçok gelişmekte olan ülkenin çektiği ekonomik sıkıntılarla paralellik göstermekte idi. Bilhassa küreselleşmenin oluşturduğu baskı ve hızlı iklim değişikliği bu sorunların çıkmasına neden olmuştur. Ancak ekonomik sebepler tek başına ayaklanmaların nedenini açıklayamamaktadır. Aşağıda görüleceği üzere başta mezhep savaşları dikkati çekmektedir.

2.3.2. Sünni-Alevi Çatışması

Arap Baharı sürecinde çıkan olaylar arasında jeopolitik olarak önemli ve en kanlı olanlardan biri Suriye iç savaşıdır. Bu çatışmalarda dikkat çeken başlıca husus ise tarafların oluşmasında dini ve etnik farklılıkların gözle görülen etkisinin olmasıdır. Birçok açıdan Sünni-Şii çatışmasına şahitlik eden bu iç savaşta Suriye Şii'lere yakın üçüncü bir dini gruba da sahiptir: Aleviler (Nuzayriler “Arap Aleviler). Bu dini grup herhangi bir diğer azınlık gruba göre Fransız Mandası'ndan çok daha fazla yararlanmış, Sünni baskısından kurtulmuş ve siyasi özerklik elde etmiştir. Fransız Mandası sonrası bölgede Alevi askerlerden oluşan Özel Levant Birlikleri daha sonra Suriye ve Lübnan silahlı güçleri olacak olan yerel askeri gücün kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu birlikler mahalli başkaldırıları bastırmak ve asayişini sağlamak gayesiyle kullanıldı. Birliklerin bu fonksiyonu Sünniler arasında rahatsızlığa neden oldu. Suriye'de Aleviler'in kritik konumlara gelmesinin önünü açan iki önemli kuruluş Baas Partisi ve ordudur. 1960'larda ortaya çıkan Alevi Baas yönetimi ise çağdaş Suriye tarihinde

bir kırılma noktası oldu. Kırsaldan gelen Alevi subaylar tarafından Politik elitin domine edilmesi Sünni çoğunlukça tepkiyle karşılandı. Gerçi Suriye anayasası din özgürlüğü sağlamışsa da, Suriye yönetimi bu husus üzerine tahditler getirmekten de çekinmekte bir sakınca görmemiştir. Beş yıllık (1949-1954) bir dönemde gerçekleşen askeri darbelerin hepsi Sünniler tarafından gerçekleştirilmiş idi. Fakat Sünni subaylar içerisindeki iktidar oyunları ordunun Sünni cenahını iyice zayıflatmış, yerini Alevi subaylara terk etmiştir. (Ma'oz& Joseph, 1988: 17-33).

Baas hükümet başta dini grupları sonra da diğer grupların etkinliklerini yakinen takip etmiştir. Fakat kendi dinini yayma çabalarına karşı olumlu bir tutum takınmış ve dini gruplar arasındaki ilişkiye bir gözdağı vermiştir. Sonuçta Aleviler ve Sünniler arasındaki güvensizlik ortamı daha da pekişmiştir. Sünnilerin çoğu, Alevi Baas hükümetini baskıcı, İslam karşıtı ve gayrimeşru olarak görmüştür. Sünnilere göre Alevi azınlıklar, silahlı kuvvetler aracılığıyla gücü ele geçirmiş ve dini eğitimi engellemek gibi sert önlemler almışlardır. Bu vaziyet Sünniler'in inanç değerlerini ve sosyo-ekonomik çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Sonuçta bu hâlidare edenle idare edilen arasındaki uzaklığı artırması neticesinde, Hafız Esad 1970'te iktidara geldiğinde “de facto” bir Sünnileştirme siyaseti uygulamaya başlamıştır. Mesela Alevilerin yaşadığı kasabalara camiler yaptırmış, kamuya açık mekânda namaz kılmış ve halkına da aynısını yapmasını tavsiye etmiştir (Nguyen, 2015: 4).

Sünniler ve Aleviler arasındaki ayrılıklar Başkan Beşar Esad döneminde çıkan çatışmalar döneminde hızını artırmıştır. Beşar Esad'e tepkiler başladığında birçok Nusayri rejimden yana tavır sergilemiştir. Başkaldırılar isyana dönüşüp iç savaş çıkmaya başlayınca Aleviler ve Sünniler'in birlikte ikamet ettikleri kasaba ve şehirlerde mezhebe dayalı çatışmalar çoğalmıştır. Aleviler'in rejim desteğine karşı Sünniler arasında görülen huzursuzluk artarken, Esad'ın gitmesi halinde Alevilerde de büyük katliamlara maruz kalacakları endişesi artmıştır (Manfreda, 2014: 5).

2.3.3. Dış Güçlerin Etkisi

Krizin başlangıcından bu yana iki zıt kutup oluşmuştur ve bu kutuplar birbirinden keskin farklılıklarla ayrılmıştır. Birincisi Sünni destekçisi olan kesimdir. Batı ülkeleri, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün tarafından temsil edilen bir gruptur. Diğer kutup Şii destekçisidir ve Batı karşıtı olarak konumlandırılmıştır. Bu grubun ana aktörleri İran, Rusya, Irak ve Lübnan'dır. Bu bölüm, dört temel ülke (Rusya, İran, Türkiye, ABD), Suriye ve mevcut durumla ilişkilerini konusunda oldukça tartışılmaktadır (Boyraz, 2013).

2.3.3.1. Suriye'nin İran ve Türkiye İle İlişkisi

Suriye'nin bağımsızlığından itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinde temel konular Suriye Türklerinin konumları, Hatay sorunu, su sorunu ve terör sorunudur. Fransız ve İngiliz mandası altındaki “mazlum” halkların istiklaline kavuşmasının ehemmiyetine işaret eden Atatürk, Türk asıllıların çoğunluk olarak ikâmet ettiği yerler hariç, asla Suriye'yi Misak-ı Milli hudutları dâhilinde göstermemiştir (Yavuz, 2005: 490).

1979 İran Devrimi'nden günümüze kadar devam eden süreçte Suriye-İran ilişkileri bölgenin en karmaşık ilişkilerinden biridir. Muhammed Rıza Pehlevi rehberliğindeki bir İran monarşisinden sonra Ayetullah Ruhullah Humeyni liderliğindeki İslam hukuku ve Şii mezhebi uygulamalarını esas alan bir İslam Cumhuriyeti kuruldu. Bu hareket popüler bir akıma dönüşme arzusunda idi. Önce Ortadoğu'ya yayılmak istiyordu. Irak'ın İran saldırısıyla iki ülkenin karşılıklı ilişkileri Suriye iç savaşı da dâhil olmak üzere karşılaşılan birçok krize rağmen bugüne kadar süregelmiştir. Suriye ile İran arasındaki ittifakın Ortadoğu'nun siyasi peyzajında kalıcı bir özellik olduğunu kanıtlamıştır. Dahası, İran Devrimi'nden sonra kuruluşundan bu yana, kalıplaşmış olaylar bu sıkıntılı bölgede büyük değişiklikler meydana getirme açısından önemli bir etkiye sahiptir. Mevcut görüşlerin aksine, iki devlet arasındaki ittifakın doğal olarak esasen savunmacı olduğunu göstermektedir. İran-Suriye ittifakı bir dizi olay ve gelişmeye, özellikle de 1980'de Irak'ın İran'a, 1982'de İsrail'in Lübnan'a saldırısına ve Ortadoğu'da ABD'nin macerasına tepki olarak ortaya çıktı. 1980'lerde ittifakın evrimi ve pekiştirilmesinde kritik aşamaları geliştirmiştir ve 21. yüzyılın uzun ömürlülüğüne bu ittifak katılacak gibi görünmektedir (Goodarzi, 2009: 35).

İran'ın istihbarat servisine güvenlik güçleri Suriye ordusuna Esad'ın konumunu korumak maksadıyla destek vermektedir (Fulton, Holliday & Wyer, 2013). Ülke bugün Fransızların manda dönemindeki durumundan daha parçalı bir harita sergilemektedir (Ek-4).

İran ve Suriye Amerika'nın Irak'a müdahalesine karşı çıkmış, Hamas'ı Filistin'de, Hizbullah'ı ise Lübnan'da destekleyerek İsrail'i zor durumda bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle, ortak düşmanları olan ABD'yi bölgede alt etmek gayesiyle güçlü bir ittifak oluşturmuşlardır (USIP, 2007: 1).

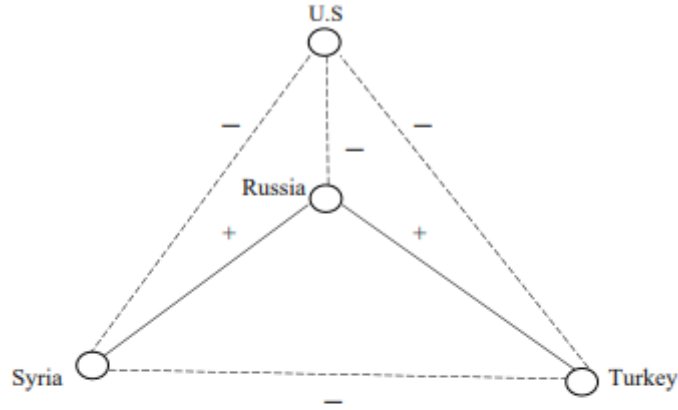
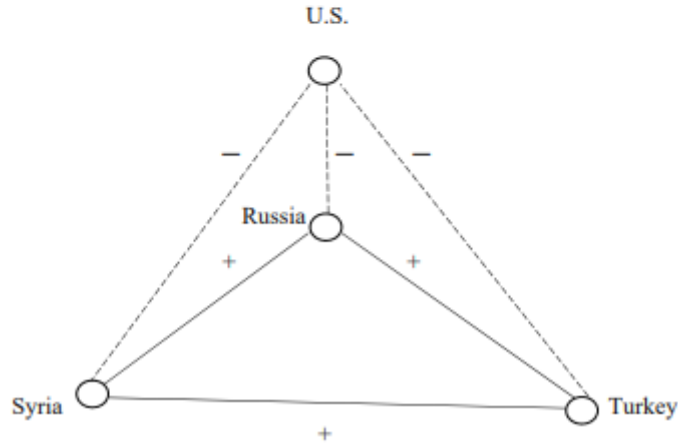

Figure 1: Imbalance in the U.S.-Russia-Turkey-Syria System

Şekil 1. Suriye İttifaklarındaki Denge ve Dengesizlikler

Kaynak:Güner ve Koç, 2018: 96.

İran ve Suriye'nin birinci öncelikleri rejimlerinin devamlılığını sağlamaktır. Bu iki ülkenin ikinci ve üçüncü öncelikleri ise toprak bütünlüğü korumak ve milli güvenliği sağlamaktır. Suriye odak noktası olduğunda İran'ın esas siyasi hedefi ise İsrail ve ABD'ye karşı Suriye'ye sonuna kadar destek vermektir. Ayrıca Suriye-İran ilişkilerinin hâlen sürdürülmesinde İran'ın Şii rejim anlayışının ve Suriye'nin yine Şii İslam'ın bir kolu kabul edilen Alevi rejiminin tesiri hayli fazladır. İç savaşın sürdüğü Suriye, Ortadoğu'daki tek Şii müttefikini yitirme olasılığıyla yüz yüze olan İran'ın hem uluslararası hem de bölgesel gücüne karşı bir tehdit meydana getirmektedir. Esad'ın rejiminin yıkılma olasılığı bile İran'ın Ortadoğu üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı projelerin önüne bir baraj oluşturmaktadır. Esad'da Suriye sınırları içerisinde yer yer kaybettiği ülke topraklarını Rusya ve İran gibi müttefiklerinin destekleriyle devam ettirmeye ve dayanmaya çalışmaktadır. Soğuk Savaş'tan sonra Suriye-Türkiye ilişkileri ise Dicle ve Fırat'ın suyu ya da Hatay'ın konumu ya da Suriye'nin PKK desteği gibi sorunlar sebebiyle yer yer gerilimi artarak devam etmiştir. Bu

kriz 1998 yılında Türkiye'nin Suriye'yi terörist PKK lideri Abdullah Öcalan'ı teslim etmemesi durumunda savaşla tehdit etmesiyle son noktaya ulaşmıştır. Sonra uzlaşmacı tavırlar sergilenmiş ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de iktidara gelmesiyle Suriye-Türkiye ilişkileri düzelir gibi olmuştur. Ticaret, turizm, askeri tatbikat ve yatırım gibi konularda ilişkileri gelişmiştir ve bugün ABD, Rusya ve Suriye ile Türkiye balans ilişkisi piramit şeklinde + ve - değerleriyle yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ortaya çıkmıştır (Güner ve Koç, 2018: 96).

İran uluslararası ilişkiler bağlamında yıllardır bölgedeki Suriye ve Irak stratejisinde (Şii rejim anlayışında) bir değişiklik olmadığını, gerekirse Suriye'de askerî üstlerin kurulabileceğini resmî olarak beyan etmiştir(Ca-Irnews, 2008: 1).

Esad'ın dış politika tutumunu Arap Baharı beklenmedik bir tarzda dengeleri alt üst edecek şekilde etkilemiştir (Tziarras, 2012: 129). Yaklaşık on yıllık bir dostane ilişkiler sürecinden sonra 2011 krizinin patlak vermesiyle beraber Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrı bütünüyle zıt yönde değişti. Türkiye, Arap Baharı'nın yaşandığı Suriye dışındaki ülkelere karşı farklı bir tutum sergilemiş, Suriye iç savaşında etkin rol almayı öncelikli hale getirerek sınırı dolayısıyla haklarını savunmuştur (Özdemir, 2016: 94).

Bugün Türkiye alenen Esad rejiminin yıkılmasını desteklemekte ve muhalif güce de destek vermektedir. İlişkileri ise İran ve Rusya üzerinden sürdürmektedir (Phillips, 2012: 15).

Savaşın başladığı zaman Türkiye Esad yönetimini reform yapmaya davetle yetinmiş, dalga dalga oluşan mülteci akınına rağmen 2011 yazının sonuna kadar reformların gerçekleşmesi için sabırla beklemiş, Esad yönetimine sert bir tutum sergilemekten geri durmuştur. 2011 yılının kış mevsiminde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ilk defa Esad yönetimine geri çekilmesi hususunu hatırlatmış, akabinde gerilim ivme kazanmıştır. Sınır ötesi şiddetin arttığı 2012 yılında ise ilişkiler daha da sertleşmiş ve Türkiye'nin tampon bölge isteği bu süreçte ortaya çıkmıştır. 4 Haziran'da Suriye Türk savaş uçağını düşürdü. Karşılıklı olarak cevap hakları kullanıldı. Türkiye, NATO'nun zorunlu kıldığı bir parçası olarak hareket etmeyi tercih etmeyi istese de sonuçta arzulanan sıfır problemde çok birçok problemle karşılaşmıştır (Phillips, 2012: 4). Türkiye ABD, NATO, BM'ye Suriye'ye yönelik bir askeri müdahalede bulunma çağrısı yapmış, fakat gerekli desteği alamamıştır (Tziarras, 2016: 32). Türkiye Suriye dış politikasına karşı gösterdiği tavır, otoriter rejime karşı çıkıp bölgedeki kriz sürecinde etkin rol alma politikasıyla şekillenmektedir (Hinnebush, 2015: 134).

2.3.3.2. Suriye'nin ABD ve Rusya İle İlişkisi

Suriye-Amerika münasebetleri resmî şekilde 1944'te başlamıştır. Bu iki ülke arasındaki ilişkiler 1967'de Arap-İsrail savaşı sebebiyle durma noktasına gelmiştir ama 1974'te tekrar başlamıştır. Suriye-İsrail Barış Anlaşması 31 Mayıs 1974 tarihinde imzalanmıştır (Dağ, 2013: 48).

Saddam Hüseyin'in 1990'da Kuveyt'i işgalinden dolayı Suriye ve ABD ortak bir zemin üzerinde buluştular. Suriye ABD'nin liderliğindeki Kuveyt'i özgürleştirme müdahalesine yardım etmiştir. Amerika 18 Mart 2003 tarihinde Irak'a yönelik işgal operasyonu başlatınca Suriye durumu kaygıyla takip etti. Suriye'nin endişeleri, Irak işgalin bölgede dengeleri kendilerinin aleyhine ancak İsrail'in lehine bozacağı yönünde olmuştur. Saddam yönetiminin yıkıldığı 9 Nisan 2003 tarihinden kısa süre sonra, ABD'den Suriye'ye uyarılar gelince bu endişelerin haklılığı ortaya çıkmıştır (Dağ, 2013: 54).

1990-2001 sürecinde işbirliği içerisinde devam eden Amerika-Suriye ilişkileri, devamında Suriye'nin Lübnan'ı işgaliyle kötüleşti. 6 Haziran 1976 tarihinde Suriye Lübnan'a girmiştir. Irak işgali avantajını Ortadoğu politikasında kullanmayı düşünen Bush yönetiminin bir yandan çekinmeden oyunlarına devam ederken öte yandan da Suriye'yi sürecin dışında tutma arzusu dikkatten kaçmamıştır. 3 Haziran 2003 tarihinde Mısır'ın Şarm eş-Şeyh şehrinde Arap liderlerle, Ürdün'ün Kızıldeniz kıyısındaki liman şehri Akabe kentinde İsrail ve Filistin başbakanları Ariel Şaron ve Mahmud Abbas ile bir toplantı yapan Ortadoğu dörtlüsü (ABD, AB, Rusya ve BM), Ortadoğu'da barış için "Yol Haritası" planını masaya yatırmışlardır (Dağ, 2013: 56).

29 Eylül 2004'te Suriye askerleri Lübnan'dan çekilmeye başladı. 14 Şubat 2005 tarihinde düzenlenen Hariri suikastından Suriye sorumlu tutuldu. 30 Nisan 2005'te BM ile anlaştığı gibi bu ülkeden çekilmiştir. 26 yıllık Lübnan'daki Suriye askeri varlığı sona ermiştir (Köse, 2006: 11). ABD Suriye'ye yönelik insani yardım ederken bir taraftan da ülkeye karşı 11 Mayıs 2004 tarihinden bu yana başlattığı ambargoları ve ekonomik yaptırımlarını devam ettirmektedir (Dağ, 2013: 60).

Suriye-Rusya ilişkileri Sovyet Rusya döneminde başlamıştır. Yirmi yıldan beri Suriye askeri mühimmat ve techizatının ekseriyetini SSCB'den almıştır ve SSCB askeri üssünü de bulundurmıştır. 1980 yılında SSCB ve Suriye arasında Dostluk ve Birlik Antlaşması imzalanmıştır. Buna rağmen Suriye hep yüzünü batıya çevirdi. Bu tutumdan SSCB rahatsız oldu. ABD İsrail'e yıllık 1,8 milyar dolarlık askerî yardım edince Suriye de Rusya ile askerî yardım ve silah satışını öngören iş birliği anlaşması imzalayıp SSCB'nin çöküşünden bu yana

bitmiş görünen askerî iş birliğini yeniden canlandırarak Suriye-Rus askerî ortaklığını güçlenmiştir (Dağ, 2013: 155) . İlişkilerin en güçlü olduğu Hafız Esad devrinin sonlarına yakın SSCB'nin yıkılmasıyla düşük bir profilde sürmeye devam etti. Mesela SSCB'nin sürekli yaptığı askerî takviyeler Rusya döneminde kesilmiştir. Fakat Putin döneminde ilişkiler yeniden canlanmıştır ve hem ekonomik hem askeri yardımlar yeniden başlamıştır. Rusya ve Suriye arasındaki münasebetler genellikle politik ve stratejik çıkarlara dayalı olarak kurulmuştur. Suriye, Orta Doğu politikaları açısından Moskova için güvenilir bir müttefik olmuştur (Aghayev ve Katman, 2012: 2069). Buna ilaveten Rusya Arap Bahar'ını otoriter rejimlere karşı bir muhalefet olarak kabul etmiş ve endişe içinde izlemiştir. Bu sebeple hâlen iyi ilişkiler sürdürdüğü Esad, Rusya için rejim değişikliğine karşı direnişin bir mümessili olmuştur (Yiğit, 2016: 1). Putin'in hiçbir değerlendirmesi Suriye'nin geleceği için iyiye işaret etmiyor ve Rusya'nın Esad rejimine bu aşırı desteği ülkede pek çok sivil ölümüne ve insanlık trajedisine neden olmuştur (Nizameddin, 2012: 9).

2.4. Suriye'de İç Aktörlerin Rolü

Ekonomik nedenler, Alevi-Sünni çatışması ve rejim baskısı ile küresel güçlerin kışkırtmaları iç aktörlerin (PKK ve DAESH'in) aktif hâle gelmesine sebep olmuştur.

2.4.1. Rejim Güçleri

Esad başkanlığındaki rejim, Güvenlik Güçleri ve Baas Partisi ve gibi sistemin ana organlarını birbirlerine karşı özerkliklerini muhafaza ederek mevcudiyetini devam ettirmiştir. İktidarın tek odakta toplanmadığı (decentralized) yapının temelleri Hafız Esad'in 1970'te iktidarı ele geçirdiği yıllarda atılmıştır. Rekabet eden elit kadrolar ortaya çıktı. Başkan karşısında otonomileri oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle otoriter düzenden demokrasiye geçiş kısa sürede neredeyse olanaksızdır. 2000'lerin başı Esad rejimi için bir dönüm noktası oldu. Bu süreçte bir nevi meşruiyet sorunlarının habercisi olan olaylar ortaya çıkmıştır. Baba Esad'in ölümünden sonra oğul Beşşar'ın başkan oluşu Suriye'de zayıf da olsa bir değişim umudu doğurdu. Arap Baharı'nı müteakiben Şam Baharı (Damascus Spring) ile biriken istekler geçmiş 30 senenin baskıcı rejiminden daha yumuşak ve demokratik bir yönetime intikali içermiştir. Beşşar bu biriken beklentileri karşılamaya söz verirken süreç birden tersine dönuverdi. Esad yönetiminin merkezi olmayan ilişkiler ağı (decentralized) demokratik taleplerin önündeki en önemli set olmuştur. Rejimin karşılaştığı meşruiyet/otorite krizi eskiden beri var olmuştur. 1946-1970 arasında ülkede 15 askeri darbe oldu. Hafız Esad, Baas Partisindeki yönetimi 1970'te yaptığı darbe sonucu ele alınca kendi dini ve etnik bağlarından

yararlanarak bir otorite kurmuştur. 1980’li yıllar boyunca rejim içindeki iktidar oyunları, rejimin kanlı şekilde bastırıldığı Hama olayları, iktisadi darboğaz, SSCB’in yıkılışı ve ABD’nin tek başına dünya siyasetinde dominant rol alması gibi gelişme süreci Suriye içerisinde rejimin oturduğu zemini kat be kat sarstı. Esad elitlerin rekabetinden istifade ederek rejimini sürdürmüştür. Rejim açısından 1970’li yıllardan 2000’lere kadar rahat bir süreç yaşanmıştır. Oğul Beşşar yönetiminde biriken beklentiler patlak vermek üzereydi. Şam Mezze Hapishanesinden salıverilen mahkûmlar beklenti çıtasının yükselmesine sebep olmuştur. Hukukun üstünlüğü ve olağanüstü halin kaldırılması istendi. Rejim bütün bu talepleri sert bir şekilde bastırmıştır. 2005 Şam Deklerasyonu ile muhalefet demokrasi istese de bu gerçekleşmemiştir. Stres birikimi sonuçta Ürdün’e yakın olan Dera şehrinde ortaya çıkan protestolarla başlayıp iç savaşa dönüştürmüştür. İsyanı bastırmak için 4. ve 5. Zırhlı Tümenlerin yanında Hizbullah milisleri de operasyona katılmıştır (Ek-5). Oğul Beşşar Esad da babası gibi sert bir şekilde isyanı bastırmak istese de başarılı olamamıştır. Rejim bunalımı sarmal bir şekilde sürüp gitti. Bu dönemde Esad hem askeri gücünü kaybetmeye başladı hem de mahdut bir kesim hariç desteğini bütünüyle kaybetmiştir. Muhalifler dağınklıklarına rağmen ilerleyip Esad’ın ülke içindeki kontrolünü önemli oranda azalmasına sebep olmuştur (Muslu, 2018: 7-11).

8 yıldır süren iç savaşta kayıplar neticesinde askeri yapıda oluşan erozyon rejim güçlerinin istikbaline dair ciddi sorunlar oluşturabilir. 2013 yılında rejimin büyük kayıpları akabinde İran’ın, 2015’te İdlib’in düşmesinin ardından da Rusya’nın savaş mntıklarına müdahale etmeleri, bunalan rejim güçlerinin kendini toparlayarak kaybettiği bazı bölgeleri geri ele almasını sağlamıştır. Fakat karada İran’a bağlı güçlerin, havada ise Rusya’nın yardımı olmaksızın rejimin ne kadar savaş gücünün olduğu tabii ki tartışmaya açık duruma gelmiştir. Her ne kadar büyük meblağları tutan yardımları Suriye’den esirgemeyen İran ve Rusya ebediyen bu tedariki sürdürecektir değildir. Dengeleri değiştirecek olan Fıratın doğusunda ve Akdenizde olan ABD’yi de unutmamak lazım. Rejim unsurlarının bütün Suriye topraklarını tekrar kazanacak bir ordu gücünden uzak olduğu ve Rusya ve İran’ın da müttefik olarak böyle devasa maliyetin altına girmek arzusunda olmadıkları görülür. Sonuçta 2011 yılında 220 bini aşkın askeri gücü olan Suriye’nin neredeyse 60 bin civarında askeri kalmıştır. Üstelik bu ordunun hiyerarşik yapısı da bulunmamaktadır. İran’ın Besic gibi Suriye’nin de sadece Şiiilerin değil Hristiyan ve Sünnilerin de içinde yer aldığı “Şebbiha” sı vardır. İran ve Rusya rejim güçlerinin kayıplarını her açıdan tamamlamaktadır. Suriye etkinliğini kaybedince bölgede Rusya, İran ve Türkiye üçlüsü bir çözüm arıyor (Özdemir, 2018: 1).

2.4.2. PKK

PKK, Türkçe tam adı ile Kürdistan İşçi Partisi (Asıl adı ile: *Partiya Karkerên Kurdistanê*), Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunu Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve Irak'ın kuzeybatısını kapsayan bölgede devlet kurmayı amaçlayan ve bu amaçla söz konusu toprakların Türkiye sınırları dahilinde kalan kısmına sahip olabilmek için askeri hedeflere, köy korucularına ve sivillere karşı saldırılar düzenleyen yasa dışı ayrılıkçı silahlı örgüttür.

2.4.3. PYD

Suriye'nin kuzeyindeki 911 kilometrelik Türkiye-Suriye hududunu ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin denetiminde olan mıntıkalarla Rabia-Sincar hattından Irak-Suriye sınır hattını meydana getirmesi ve petrol yataklarını bulundurması sebebiyle jeopolitik açıdan öneme haizdir. Kürtler etnik açıdan Suriye'de en büyük azınlığı oluşturmaktadır ve talepleri nedeniyle Esad rejimince tehdit olarak algılanmıştır. PKK Türkiye'ye karşı desteklenmiş ve PKK'nın desteği ile Suriye Kürtleri Baas rejimi için tehdit unsuru olmaktan çıkarılarak hedefi saptırılmaya çalışılmıştır. Suriye rejimi, Abdullah Öcalan'ı Şam'da ağırlarken, Celal Talabani öncülüğündeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile birlikte PKK'nın Kuzey Irak'ta üs kurmasına yardımcı olmuş ve Kürtleri PKK'ya katılmak şartıyla askerlikten muaf tutmuştur. Türkiye'nin ağırlığıyla Lübnan Beka vadisindeki PKK üsleri kapanmış, Öcalan Suriye'de misafir edilmiştir. 1998 yılında Türkiye'nin "Suriye'ye karşı mukabele bulunma hakkı"nın olduğunu ilan edilince Öcalan Suriye'den sınır dışı edildi. Irak işgali süreci devam ederken 2004'te Suriye Kamışlı, Amude, Deyrizor ve Resulayn (Serekaniye) bölgelerine başlayan başkaldırı bir kalkışmaya dönüştü. PKK'nın Suriye kolu olarak 2003'te Demokratik Birlik Partisi PYD'yi kurdu. Salih Müslim gibi liderleri Kandil'de konuşlandılar. 2004'te PKK içindeki anlaşmazlıktan dolayı PYD ikiye bölündü. PKK, Rekeftina Demokrat a Kurd ya Suri (Rekeftin) örgütünü kuran Kemal Şahin'i Şubat 2005 tarihinde Kuzey Irak'ta öldürttü. PYD Suriye'deki İslamcı Kürt Hareketinin lideri Mişel Temmo'yu öldürttü. 2011'deki Suriye kaosta Esad rejimi PKK/KCK örgütünü ülkenin kuzeyinde PYD adı altında hızla örgütlendirdi. Sonra bu örgüt yerini silahlı yapılanma olan YPG'ye yerini bıraktı (Acun ve Keskin, 2016:11).

2.4.4. YPG

YPG'nin kürtçe açılımı Yekîneyên Parastina Gel iken Türkçe tam adı Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri'dir. Bu örgüt Suriye'de kurulmuştur ve orada faaliyet göstermektedir. Kürt Yüksek Komitesi'ne bağlıdır ve silahlı bir örgüttür. Suriye'nin kuzey kısmında kalan bazı alanları kontrolünde tutar. Kadın Koruma Birlikleri (YPJ) YPG'nin kadın koludur. Resmi ve gayri resmi uluslararası düşünce kuruluşlarında ve istihbarat ajansı raporlarında; YPG'nin PKK ile bir ilişkisi olduğu ve aralarında örgütsel ve ideolojik bağlantıların olduğu bilgisi bulunmuştur. Ayrıca, birçok politikacı, diplomat ve güvenlik uzmanı; YPG'nin PKK'nın Suriye uzantısı olduğunu belirtmiştir (Ortoni 2017).

2.4.5. DAESH

BM Güvenlik Konseyi terör örgütü listesindeki Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), 1999'da Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kuruldu. Örgüt konseyler şeklinde teşkilatlandı. 2001'de Irak Kuzeyi'ne geldi ve ABD askerlerine karşı savaştı. 2004'te Irak El-Kaidesi adını aldı. 12.06.2006 tarihinde Zerkavi ölünce liderliğe el-Muhacir getirildi. 2006 yılının Ekim ayında sözde Irak İslam Devleti kurularak liderliğine Ebu Ömer el-Bağdadi getirildi. 2010 yılında el-Mısri ve el-Bağdadi'nin öldürülmesiyle, lider Kureyş aşiretinden olduğunu iddia eden ve Selefilik mezhebinden olan Ebu Bekir el-Bağdadi oldu. Amacı Irak ve Levant bölgesinde sivil kaos yaşatıp çatışma sözde cihat yaparak şeriat kanunları ile yönetilen İslam devletini kurmaktır. Irak ve Suriye'de 20 bin ile 31 bin üzerinde terörist gücüne sahiptir. %30 yabancılardan oluşmaktaydı. Örgütün silahları arasında Suriye ve Irak ordusundan ele geçirdiği tanklar bile vardı. Propaganda için iletişim güçleri de vardı. 2,4 milyar dolardan fazla bir ekonomik güce sahipti. Antik eser, petrol ve çocuk kaçakçılığı ile seks köleliği yaptırıyordu. El-Bağdadi 08.04.2013 tarihinde Irak ve Şam İslam Devleti'ni kurduğunu ilan ettiyse de bu karar El-Kaidece tanınmayarak El-Kaide ile bağlantısı koparıldı. 29.06.2014 tarihinde halifelik ve İslam Devleti ilan edildi. Örgüt başta Şiiiler olmak üzere kadın ve çocukları acımadan öldürdü. 24 bin üzerinde sivil zayıyatı gerçekleştirdi. 2015 Ocak ayının sonunda DAESH Kobani'den çıkartıldı ve kontrolü PKK/PYD Peşmerge güçlerine verildi. Son yerleşim yerleri Bağdat yakınındaki Diyala'yı Ocak 2015'te kaybetti. ABD yönetimi Esad rejiminin meşruiyetini kaybettiğini ve İŞİD ile mücadelesinde başarısız olacağını belirtti. Özgür Suriye Ordusunu terk edip İŞİD'e katılanlar oldu. El-Nusra gibi İŞİD'e paralel olan terör örgütü de Selefi gruplar arasındaydı. (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 6-22). Sonuçta uluslararası güçler çoğunlukla ABD başkanlığında ÖSO'nun yerine tercih edilen ve böylelikle meşrulaştırılmaya çalışılan terörist grubu YPG diğer terörist grubu

DAEŞ'in Irak ve Suriye'de yaklaşık 8 milyon kişiye hükmeden sözde halifeliğini ortadan kaldırdı.

2.4.6. ÖSO

Suriye'de iç savaş başlar başlamaz 29.07.2011 tarihinde Suriye ordusundan istifa eden albay Riyad el-Esad komutasında kuruldu. Suriye'deki Mart 2011'de başlayan iç savaşın başat aktörü olarak rejimin halka yönelik tutumu karşısında orduyu terk edip silahlarıyla birlikte muhalefete katılan ordu mensupları ilk silahlı muhalif grup olan Özgür Suriye Ordusunu (ÖSO) kurdular. Sayıları tam olarak bilinmese de 40 bin olduğu tahmin edilmektedir. Kamuoyunda en çok tanınan gruptur. Bu arada Suriye'de Ahrar u Şam ve İslam Cephesi, Ceyş-ul İslam, Ecnad u Şam, Ensar-ud Din, Muhacir Cihatçı Gruplar ve Tugaylar ile yerel kimi güçler bazı bölgeleri kontrolleri altına almıştı (EK-7). İran'ın Suriye'de artan faaliyetlerine rağmen çatışmalar sonucunda rejimle çatışan "İslamcı" bir devrim hareketi tercih edilmiştir (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015: 7-24).

2012 Aralık ayında Özgür Suriye Ordusu'nun Genel Kurmay Başkanlığı görevi için Yüksek Askeri Konsey kuruldu ve eski Suriye hava kuvvetlerinde albayı Riyad el-Esad ÖSO'yu topladı ve 2011 Eylül ayında komutasını eline aldı. 2012 Aralık ayında General Selim İdris genelkurmay başkanı oldu. 2014 Şubat ayında ÖSO'nun komutanı General Abdul-ilah el Beşir oldu. Grubun tahminen 40,000 askeri vardır. İlk askeri koordinasyon merkezi Türkiye'nin Hatay ili'dir. Fakat tepkiler üzerine merkez Suriye'nin Şam bölgesine taşındı. ÖSO'nun siyasi kanadı Suriye Ulusal Konseyi'dir. ABD, Fransa, İngiltere, İsrail, Ürdün ve Türkiye'nin Suriye'ye gizli görevlerle silahlı personel gönderdiği iddia edilmektedir. Yüksek askeri konsey altında 30 farklı grup cephelerde savaşmaktadır. ABD'nin desteğini alan YPG karşısında güç kaybetmeye devam etmektedir. Bir Suriye Geçici Hükümeti de kurulmuştur. ABD geçici hükümete 6 milyon dolarlık bir yardımda bulundu. Ancak IŞİD'e karşı mücadelede Amerika ÖSO yerine YPG'yi tercih etti. Zeytin Dalı ve benzeri hareketlerle Türkiye ÖSO'ya destek vermektedir. ÖSO'nun çatısı altında Arap, Türkmen ve Kürt gruplar da vardır. Astaana görüşmelerinde ÖSO Türkiye'nin elini güçlendirmektedir (Gülen, 2018: 1-18).

2.4.7. Diğer Muhalif Güçler

Bu grupların çoğu 2011'li yıllarda kurulmuştur. Suriye'de Ahrar u Şam ve İslam Cephesi, Ceyş-ul İslam, Ecnad u Şam, Ensar-ud Din, Muhacir Cihatçı Gruplar ve Tugaylar ile yerel kimi güçler bazı bölgeleri kontrolleri altına almıştı (EK-7). ÖSO ile Cephetü's-Süvvâr

Suriye, Hazm Hareketi, Ceyşu'l-Mücahidîn, fırka ve tugaylardan oluşan Kolordu ilintili gruplardandır. Özgür Suriye Ordusu'na yakın duran bağımsız gruplar ise şunlardır: Feylak eş-Şam, Asala ve el Tanmiya ile Alviya al Furkan. İslam Cephesindeki alt gruplar ise şunlardır: Ahrâru'ş-Şam, Sukuru'ş-Şam, Livaü't-Tevhîd, Ceyşü'l-İslam, Liva-ul Hak, Ensar-uş Şam ve Kürt İslam Cephesi. Diğer cepheler ise Şam ve Nusra'dır. Ensâru'd-Dîn'in alt grupları ise Ceyş-ul Muhacirin ve'l-Ensar, Hareket Şâmu'l-İslam, Ketibetu'lHadra, Hareket Fecru'ş-Şam İslamiye'dir. Geri kalan gruplar da Ecnadu'ş-Şam, Cündü'l-Aksâ, Cündü'ş-Şam, İmam Buhari Tugayı, Ensâru'l-İslam, Abdullah Azzam Tugayları ve Fethu'l İslam, Türkistan İslam Partisi ve Suriye Türkmen Ordusudur. Ayrıca bir dönem etkin olmalarına rağmen etkinliklerini yitiren gruplar da olmuştur. Bunlar: Liva Âsıfetü'ş-Şimal, Faruk Tugayı, Ahfad-ı Resul Tugayı, Mücahidler Şura Konseyi, Livaü'l-Ümme ve Gurabaü'ş-Şam'dır (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015: 24-36).

2.5. Suriye'de İç Savaşa Yol Açan Faktörlerin Analizi

Suriye iç savaşında ABD, Rusya, Çin (ABD ile Güney Çin Denizi'nde rekabet ve yeni ipek yolu projesi OBOR), İngiltere, Fransa, İsrail, İran, Türkiye ve bazı Arap ülkeleri (Katar “gaz boru hattı”, Irak “enerji nakli/Kürt enerji koridoru”), başlıca aktörler olarak rol almaktadır. İç aktörleri ise Rejim Güçleri, terörist gruplar ve ÖSO'dur. Bunun temel sebebi enerji (gaz ve petrol), su, güvenlik ve siyaset boyutu olarak görülmektedir. İran'ın politikalarında pek değişiklik olmamış ve bölgede bulunan Şiiilerin inanç yapısını kullanıp faaliyetlerini arttırma girişimlerini arttırarak sürdürüp 1982 yılında İsrail muhalifi “Şii Hizbullah Örgütü”nü kurdurdu. İran Türkiye'de de Şii Hizbullah örgütünü destekliyordu. Suriye mezhepsel açıdan Baas ideolojisi alevilik anlayışına yakın, laik bir temele oturmuş, Sünni laik ve demokrasi ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti'ne nazaran, şeriat ile idare edilen İslam Cumhuriyeti Şii İran'a birçok yönüyle daha yakın durmaktadır. Bağımsızlık sonrası Suriye'de; mütemadiyen darbelerle değişen bir siyasi yapı içerisinde “Arap milliyetçiliği”, “Arap sosyalizmi”, “yeniden diriliş” olarak anılan “BAAS” ideolojisi iç işlerinde sosyalizmi, dış ilişkilerde Arap ulusçuluğunu esas alan bir yönetim biçiminde oluştu. Suriye'deki durum ve petrol nakliyat projeleri bitirildikten sonra gerekli altyapı hazırlandığında artık Türkiye'ye de gereksinim kalmayacağı bekleniyor. Mart 2011 itibariyle Halep, Lazkiye, Kolan, Telkere ve diğer Suriye bölgelerinde ve Şam'dan Kuneytra'ya kadar olan şehirlerde yaklaşık 3,5 milyon ikinci etnik unsur Türk'ü Suriye'den göç etmesi arzulanıyor. Suriye, Fırat'ın doğusundaki sözde Kürt devletine yönelik de her zaman su kartını elinde tutma olasılığını saklı tutmaktadır. Türkiye bölgede etkin operasyonlar yaptı. Türkiye sınır hattı boyunca 30

kilometrelik güvenli bir bölge oluşturulmasını ve Suriyeli göçmenlerin yerlerine dönmesini istiyor (EK-8). Bölgedeki aktörlerden en etkin olanların genel tutumları tablo olarak şöyle gösterilmektedir (Akyener, 2018: 5-159).

Tablo 1. Suriye İç Savaşındaki Tarafların İsteddiği ve İstemediği Durumlar

İlgili taraflar:	Olmasını istemediği			Bölgedeki Temel strateji
	1. Öncelikli	2. Öncelikli	3. Öncelikli	
ABD	DAEŞ&İran	Etkin Rusya	Güçlü Türkiye	Kürt koridoru
Rusya	Etkin ABD	Etkin Türkiye	DAEŞ	Esad'lı Suriye
İran	Etkin Türkiye	Etkin ABD	DAEŞ&YPG	Esad'lı Suriye
PYD/YPG/PKK	Etkin Türkiye	DAEŞ	İran&Rejim	Kürt koridoru
Rejim	DAEŞ	Muhalifler&TR	PYD&YPG	Esad'lı Suriye
Muhalifler	Rejim	DAEŞ&İran	Rusya&ABD	Esad'sız Federal
Türkiye	Kürt koridoru	DAEŞ	İran&Rejim	Suriye bütünlüğü

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ABD ve Rejim öncelikle Suriye'de bir DAEŞ varlığı istememektedir. ABD ve Rejim güçleri ayrıca Suriye'de bir Türkiye varlığından da hoşnut değildir. Rusya'nın Suriye'de ABD varlığından rahatsız olması bu iki gücün birbirine karşı kutuplarda yer almasından kaynaklanmaktadır. Türkiye kendi güvenliğini tehdit ettiği gerekçesi ile Suriye'de Kürt Koridoru oluşmasını ve DAEŞ'in Suriye'deki varlığını istememektedir. Öte yandan Türkiye'nin Suriye'de bir bütünlük oluşmasını istemesi sınır komşusunun kendi güvenliği açısından da önem teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. PYD/YPG/PKK örgütleri Suriye'de Türkiye'nin etkin olmasını istememektedir çünkü Türkiye ve bu örgütler devamlı çatışma halindedir. Kendi güvenliklerini ve varlıklarını tehdit eden bir ülke olan Türkiye'nin Suriye'deki etkinliklerine karışması örgütleri rahatsız etmektedir. Suriye'de dış güçlerin her biri kendi çıkarlarını gözeterek bir sonuca varılmasını istemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN SURIYE POLİTİKASI

3.1. İran ve Suriye Arasında İzlenen Politika

Suriye, İran'ın Hizbullah'a destek vermesi için en iyi seçimdi. İran Suriye ile beraber İsrail'e karşı ittifak durumundadır. İran, Suriye ile ilişkilerindeki çıtayı yükseltmek için bölgedeki Amerikan nüfuzunu azaltmayı istemektedir. Suriye ve İran'ın öncelikli hedefi, bölgesel ve ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğünü korumaktır (Oktay, 2016: 1).

İran ve Suriye arasında izlenen politikanın tarihsel gelişimi 1979-2000 ve 2000-2011 dönemlerine ayrılmaktadır. Vekâlet savaşı stratejisi olarak İran ve Suriye savaşı ile Suriye muhalefeti ve İran başlıkları altında konu aşağıda irdelendi.

İran için Suriye yalnızca Şii Hilali'nin (Ek-9) bir halkası değil aynı zamanda bölge devletleriyle münasebetlerinin anahtarıdır (Bilgetürk, 2018: 398).

3.2. İran-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

İran-Suriye ilişkilerinin tarihsel gelişimi 1979'teki İran İslam Devrimi'nin başlangıcına dayanır. Diğeri de 2000'lerden sonraki Arap Baharı sürecine dayanır. Sonra vekâlet savaşları başlar. Suriye muhalefeti hem Esad rejimi karşıtı hem de Şii İran rejimi karşıtıdır (Sinkaya, 2012: 26).

3.2.1. Suriye-İran:1979-2000

Tahran, 1979 İslam Devrimi'nin ilham verdiği "İslami uyanış" ile ilerde Arap Baharının başlayacağı Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'deki Şii hareketleri desteklemiştir. İran-Irak savaşının bir Arap-Fars çatışmasına karşın Suriye İran'ın yanında yer alınca 1982-85 yılları arasında buna karşın İran'dan ucuz petrol ile bir miktar ekonomik yardım gördü. 1990 yılının başında başlayan "Ortadoğu Barış Süreci"ne Suriye'nin de dâhil olması, İran-Suriye müttefikliğinin sarsılmasına neden oldu. Haşimi Rafsancani rehberliğindeki İran dış siyasetinde pragmatizmin artması ve Batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme arzusunda olması, İran'ın Suriye'ye sert tepki göstermesini önledi (Sinkaya, 2012: 4-7). Suriye ve İran rejimlerinin yakınlaşması esasen Şiilik mezhebi üzerinden oldu. Bu yakınlaşma iki ülkenin dış politika stratejilerine de aksetti. Neticede yakınlık, her iki devletin çıkarları üzerine kurulan bir ilişki olarak sürmektedir (Bilgetürk, 2018: 399).

3.2.2. Suriye-İran: 2000-2011

Suriye'deki kriz madalyasının diğer yüzünde şu vardır: Ekonomik sıkıntıların siyasi problemlere neden olmasıyla uzun süren karışıklıklar hâle gelince buhran meşruiyet kazanır ve bu durum iktisadi, etnik, kültürel yapıda kalıcı izler bırakınca artık sistem/rejim için tehlike çanları çalar (Serdarniya ve Âz, 2017: 197). Bu öngörü bölgenin İsrail karşıtlığına ve Şii mezhebine dayanan tek ikili müttefiki İran ve Suriye rejimleri hakkında ilerideki gelişmelerle haklılığını ortaya koyacaktır.

2003 yılından sonra Suriye ve İran'a yönelik olarak Amerikan tehditlerinin çoğalması, esas itibarıyla Amerikan muhalifi olan bu ittifak anlayışını kuvvetlendirmiştir. İran'ın Şii hilali oluşturmak için Ortadoğu'da kendi hükümlerini kurmaya çalışmasından kaygılanan, Batı ile balayında olan, statükocu ve geleneksel Arap yönetimlerini hayli kaygılandırdı. Bölgedeki kutuplaşma süreci, Temmuz 2006'da İsrail'in Lübnan'a hücum etmesi ve Gazze'ye Aralık 2008'de yaptığı askeri operasyon sırasında kesin bir şekilde başladı. Statükolarını korumaya çalışan Arap rejimleri Hamas ve Hizbullah'ı İsrail saldırılarını kışkırmakla ve İran'ın uydusu gibi hareket etmekle töhmet altında bırakırken Suriye ve İran, Hamas ve Hizbullah'ı direnişine destek verdi. Ahmedinejad'ın 2010 Şubat ayında Şam'a yaptığı ziyaret esnasında Suriye, İran ve Hizbullah arasındaki güçlü münasebet bir kez daha teyit edilmiş oldu. Ortadoğu'da meydana gelen bu kutuplaşma, Arap baharı döneminde İran'ın Suriye'ye verdiği yardımın anlaşılmasındaki önemli özelliklerden birini oluşturmaktadır. Zira Katar ve Suudi Arabistan başta olmak Arap devletlerinin Esad rejimine karşı Suriyeli isyancılara destek vermesi, İran tarafında "direniş cephesi"ne düzenlenen yeni bir darbe olarak görülmüştür. 2011'deki halk ayaklanmasında İran bunun Batılıların kışkırtması olduğu dile getirdi. Siyonizme karşı yapılan mücadelede müttefiki Esad rejimini desteklediği için rakibi Körfez ülkesi Suudi Arabistan'ın da destek verdiği halk isyanında da Esad yönetiminin yanında durdu. Suriye'de İsrail'in yararına olan her şey İran'ın aleyhindedir ve İsrail'in zararına olan her şey İran'ın yararınadır. İran'ın Ortadoğu'daki rakiplerinin ve hep birlikte kritik bu coğrafyada tek müttefiki olan Esad rejimine cephe alması, İranlı bürokratlar arasında ülkelerinin stratejik hedeflerine tehdit olarak algılanmasına, hatta asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu kaygısına yol açtığından Suriye'deki halk isyanı vasıtasıyla Esad rejiminin devrilme ihtimalinin olması yalnız Ortadoğu'daki tek müttefikinin değil, aynı zamanda İran'ın ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu mazlum bölge

halkı ve Sünniler nazarında İran'ın imajını olumsuz etkiledi. 1 Şubat 2012 tarihinde Hamaney, İran'ın Suriye ile ilgili politikasını şöyle dile getirdi: "Halkın faydasına olan yeni düzenlemelerin desteklenmesi ve ABD ile yandaşlarının Suriye'nin dâhili işlerine müdahalesine karşı çıkılması gerekir"(Sinkaya, 2012: 7-11).

İran'a göre seküler anlayış pozisyonundaki Suriye rejiminde iç savaş çıkmıştır (Serdarniya ve Âz, 2017: 204). Yani İran bölgede Şii Hilâli hayalinin gerçekleşmesini istiyor.

3.3. Vekâlet Savaşı Stratejisi Olarak İran ve Suriye Savaşı

Vekâlet savaşı stratejisi; Soğuk Savaş sürecinde global güçler ve küresel etkinliği olan milletlerarası şirketler vasıtasıyla menfaat çatışmasının olduğu bazı bölgelerde, sınır savaşı ve sinir harbi bağlamında, yasal ve yasadışı oluşumların desteklenerek tatbik edilmesi ile başlamıştır. SSCB'nin dağılıp yıkılması ile birlikte Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki Vekâlet Savaşlarında kukla, paravan ve taşeron örgütlerin maşa olarak kullanımı hız kazanmıştır. Bu minvalde çatışmaların zirveye çıkartılmasında; her türlü manevi yıkıcı çalışmalar olan beşinci kol etkinleri, sosyal medya, siber saldırılar, basın ve yayın, resmi iktidar dışı organizasyonlar, radikal oluşumlar, lejyonerler, teröristler ve yabancı savaşçı, insan ve silah kaçakçıları, çocuk savaşçılar, organ kaçakçılığı, seks köleliği şebekeleri, paramiliter ve milis gruplar, özel askeri şirketler, devrim muhafızları damüdahil olmuştur (Ateş, 2017: 5-11).

Dine dayalı oluşan medeniyet kadar ona paralel gelişen anomaliler de bu Ortadoğu'nun tarihi alinyasının bir parçası olmuştur. Geçmişte Şia'nın Selçuklu ile Fatimilerin yaşadığı rekabet Osmanlı-Safevi çatışması olarak nüksetmiştir. Yeni oluşumlarla güncellenen Haricilerin bu mıntıka için diğer bir tarihi damar olduğu unutulmamalıdır. İşte bakın Suikastçi Sabbahî Haşhaşiler 1090 yılında İsmaili Hasan bin Sabbah tarafından Hazar kıyısındaki Kazvin şehri sınırları içinde bulunan Elamût Kalesi'ni zapt etmişti. Şia'nın İsmailikolu tezahür ederken günümüzde Hariciliğin uzantıları Ortadoğu'da şiddete dayalı vekâlet savaşını cihat kavramı ile süsleyip çerçevede Şii-Rafazi yapısından Selefilik rengine bürünen IŞİD gibi oluşumlarla terör estirmektedir (Çetin, 2014: 1).

Devrimden sonra İran 1980'li yıllarda Irak'ta Şii nüfusu harekete geçirdi. İdeolojik sebeple, Şam yakınlarında Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın kızı Hz. Zeynep'in türbesinin de olması münasebetiyle Suriye'ye cihat etmeye gelen Şii milisler, Tahran tarafından desteklenen mezhepçi politikanın tesiriyle bölgede rol aldılar. 1982'de Suriye üzerinden Lübnan'da Hizbullah'ı kurdu. Suriye'deki iç savaşa dâhil olan silahlı örgütlerin başında çoğunluğunu İran'daki sığınmacı Afganlıların oluşturduğu Kudüs Gücü'nden sonra İran'ın desteklediği 15

bin kişilik Hizbullah gelmektedir. Afganistan'da Hazaralar, Yemen'de ise Husiler'i destekleyerek etki sahasını genişletti. Irak, Lübnan ve Suriye'de Şii milis grupları oluşturup destekledi. Bu durum Suudi Arabistan'ı rahatsız etti. Şii milislerin bölgedeki başarı hikâyeleri İran'ın konumunu uluslararası toplantılarda da rahatlatmıştır. İran'ın sürdürdüğü aktif strateji planların projeye dönüştürülmesi İran'ın bölgedeki ağırlığının giderek çoğalmasını sağlamış ve Tahran'ı Suriye'deki iç savaş başta olmak üzere Ortadoğu'daki temel sorunlarda etkin rol alacak konuma getirmiştir (Ünal, 2015: 2, 6).

3.4. Suriye Muhalefeti ve İran

Yaklaşık 8 yıldır süren Suriye iç savaşı, Esad yönetimine Rusya ve İran'ın askeri ve ekonomik desteği ve ABD'den Türkiye'ye, Fransa ve Katar'a kadar muhalif güçlere verilen çeşitli boyutlarda destekler ile bir vekâlet savaşı hâlini almıştır. Oğul Beşar Esad'ın ihtiyaç duyulan değişiklikleri gerçekleştiremeyince daha iç savaşın başlarında on binlerce sivil rejim güçlerinin bombardımanında yaşamını yitirdi. Asker sayısı azalan Suriye ordusu Rusya'nın sağladığı hava gücüyle sivil ayrımı yapmadan istediği stratejik bölgeleri tahrip ederek zayıflatmaktadır. Şam yönetimi Suriyeli Kürt muhaliflerini kırmak için, ülkenin kuzeyindeki ve kuzeydoğusundaki PYD ile işbirliğine gidilmiş olması gibi nedenlerle, demokratik taleplere dayanan gösterilerle başlayan barışçıl muhaliflerin amaçları ve niteliği farklılaşmıştır. Bu ortamda bir taraftan Suriye Ordusu'nu terk eden subayların kurduğu ÖSO da ittifaka katılarak Esad yönetimine karşı silahlı direnişe başlarken diğer taraftan Iraklı Şii milisleri, Lübnan Hizbullah'ı ve İranlı gruplarca rejim güçlerine askeri destek vermektedir. Rusya askeri üstlerini Suriye'de kuvvetlendirerek destek verirken İran içerden de destek vererek Esad rejiminin ömrünü uzatmaktadır. İran ile birlikte Rusya, Esad rejimine askeri, finansal ve diplomatik olarak her türlü desteği aralıksız sürdürürken, muhaliflere olan destek ise Suriye'de dengeleri bozacak oranda olamamıştır. Kazanımları olsa da Suriye hem Rusya hem de İran'a mahkûm bir hâle geldi ancak Esad görevi de bırakmadı. Sonuçta barışçıl gösterilerle başlayan reform istekleri, rejim değişikliği stratejisine dönüşünce kendi meşrutiyetini de düşünen İran Rusya ile beraber devreye girmiş ve Suriye krizi bir iç savaş kısır döngüsünde kalmıştır (Canyurt, 2018: 1104-1108).

Suriye'deki Esad rejiminin yıkılması ile beraber İran'ın sahip olduğu nüfuz sahasının Filistin'den başlayarak Lübnan ve Irak'a kadar gerilemesi tahmin edilmektedir. İran da Şii Hilali kapsamındaki bu ülke topraklarında etkisini yitirmek istemiyor. Bu ülkelerdeki İran ilişkileri Şii tutkalı kenetlenmektedir ve Suriye bu Batıya karşı direniş zincirindeki altın bir halkadır. Bu halka ortada yer aldığı için jeopolitik bir konuma sahiptir. Burası ileride Çin için

de Akdeniz'e açılacak bir limandır. İran körfezdeki ağırlığını Akdeniz kıyılarında da hissettirmek istiyor. Tahran, Suriye meselesinde Ankara'yı ABD ve Batı ile işbirliği yapmakla suçlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye'nin iç işlerine karıştığını iddia ederek diğer destekçi bölge ülkelerine de aba altından sopa göstermektedir. İran için Şii Hilali projesinin akamete uğramaması lazım. Ancak İran dış siyasetinde "mustazaafaların yanında olma" ilkesi Suriye iç savaşıyla birlikte değerini kaybetmiştir. İran bunu direniş söylemiyle ört pas etmeye çalışmaktadır (Ünal, 2012: 1).

3.5. Suriye Savaşında İran'ın Şii Yaklaşımı

İran Suriye yönetimine Şiilik bağlamında yaklaşarak Şii Milislerle rejime bağlı askerlere destek vermemekle kalmayıp ekonomik destek, güvenlik desteği de sağlayarak Batı yanlılarına direniş politikasıyla Şii Hilali hayalini gerçekleştirmek istemektedir. Ancak Şiilikteki ekoller Sünnilikteki mezhepler gibi dağınıklık göstermektedir.

Şii mezhebine bakıldığında homojen bir siyasi ve dini kitleden söz edilemez. Şiilik bazı ülkelerde değişik bir tarihi gelişim gösterdiğinden, kendi içinde farklı alt ekollerden meydana gelmektedir. Günümüzde yaşanan sorunlardan biri diğerinden farklı olduğu hâlde bütün Şii cemaatlere benzer biçimde yaklaşılmasından neşet etmektedir; hatta bazı Nusayri-Alevi akidesine bağlı insanların dahi aynı görülerek geri kalan bütün Şii grupları yansıtmış gibi takdim edilmesi de yaygın yanlışlardan biridir. Bugün İslam âlemindeki Şii akidesi 4 büyük grupta toplanabilir: Dürzi Ekolü, İsmaili Ekolü, Oniki İmam Ekolü ve Zeydi Ekolü.

Bu durumu anlamak için aşağıdaki tabloya bakmak gerekir:

Tablo 2. Şii İnancını Temsil Eden Ekollerin Ülkeleri

Şii İnancını Temsil Eden Dört Büyük Ekol ve Var Oldukları Ülkeler	
Oniki İmam Ekolü:	Bahreyn, Irak, İran, Lübnan ve Suudi Arabistan.
İsmaili Ekolü:	Afganistan, Hindistan ve Pakistan.
Zeydi Ekolü:	Yemen.
Dürzi Ekolü:	İsrail, Lübnan, Ürdün ve Suriye.

3.6. Şiilik ve Şii Milisler Faktörü

Dünyada (7,250,000,000) Müslüman (1,600,000,000) nüfusun içerisinde %20'lik bir oranla Sünnilikten sonra Şiiler (219,000,000) ikinci sırada yer almaktadır (Arıkan, 2018: 375).

Şii sözcüğünün kökenbilimsel açıklaması şöyledir: *Ar. şī'ī* 1 شيعى. hizipçi, bir partiye mensup olan, 2. Ali taraftarı, Şii < *Ar. şī'a(t)* شيعية [mastarı şy' fi'la(t)] hizip, fraksiyon +ī < *Ar. şā'a* شاع yayıldı, bölündü. Arapça kökü şya'dır. Konuğu uğurlamak, ardından gitmek, birisinin yandaşı olmak, yardım edini olmak, ayrılmak, hizipleşmek vb. anlamları vardır. Kuran'da bu sözcük "firka", "bölük" ve "taraftar" manasında işletilmiştir. Şia'nın terim anlamı Mezhep tarihinde Ali taraftarları demektir. Çağdaş Şiilikte ise Ehl-i Beyt okulunu takip edenler demektir. Şiiliğin doğuşu İslam peygamberi zamanındaki "Ali'nin

şiası” ifadesine dayandırılmaktadır. Hz. Ebubekir’e biat sırasında bazı sahabeler sadece Hz. Ali’ye biat ederim demiştir. Şii anlayışının temelinde Hz. Ali’nin ilk halife yani imam veyahut vasî olduğu fikri yatmaktadır. Mekke ve Medine arasındaki Gadir-Hum denilen yerde Veda Hacı dönüşü Mâide suresinin 67. ayeti – Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni (Hz. Ali'nin velayetini) tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun (bütün bir) elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni (buna muhalefet edecek) insanlardan korur. Doğrusu Allah (zaten bu) küfre sapanlar topluluğunu hidayete erdirmez. (Çelik, 2018: 6) – nazil olduğunda Hz. Muhammed hadisinde “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır” denmesi rivayeten delil olarak gösterilmektedir. Kırtas Olayı denilen rivayette ise peygamberin vefatına yakın hasta iken “Bana bir kâğıt ve kalem getiriniz; size bir yazı (vasiyet) yazdırayım ki benden sonra ihtilafa, sapıklığa düşmeyesiniz” demesinden sonra kâğıt getirilseydi Hz. Ali’nin adı yazılacaktı iddiası vardır. Yine Mâide, Enfal ve Ahzab surelerinden bazı ayetler de delil gösterilmektedir. Böylece Şia tarafından Hz. Ali’nin nass ve tayinle imam olduğu ve imamların masumu olduğu kabul görmektedir. Şiilik de Haricilik gibi Hz. Osman zamanındaki “Fitne Olayları” ile beraber başlamıştır (Onat, 1997: 83-96).

Hudeybiye Anlaşması (Mart 623) sırasında Mekke ile Şam arasındaki El-Îs veya Sîf’ül-Bahr mevki diye anılan yerde yeni Müslüman olanlar gerillavari olarak sahabelerin arasına katılıyorlardı ve eğitim aldıktan sonra Mekkeli müşriklerin Şam’a gönderdikleri ticaret kervanlarını seriyyevur kaç taktiğiyle baskın yapıp mallarını ganimet alıyorlar ve sürücüleri de esir ediyorlardı (Mahmudov, 2009: 156).İşte Latince militia “askeri hizmet” kelimesinden gelen milis “gönüllü sivillerden oluşan paramiliter “yarı askerî” düzensiz askerler” bu Sîfulbahr Seriyyesi’ne dayandırılıyor. Eyyübîler döneminde (1171-1252) piyadeler kaleleri kuşatırken daimi askerlerden başka gerektiğinde orduya yardıma çağrılan milis kuvvetleri de olurdu (Küçükaşçı, 2011: 143). İslam tarihinde bu şekilde yaşanmış olan milis gücü olgusu şimdi de aynı bölgede “Suriye’de İran Şii Milisleri” olarak görülmektedir.

Bugün Suriye ve İran, Ortadoğu coğrafyasında birbirlerine açıkça politik destek veren iki devlet konumundadır. Etnik olarak farklı olan çoğunluğu Arap olan Suriye halkı ile Farslılar, politik stratejilerini mezhep kökeninde birbirlerine uyumlu duruma getirmiş ve dış politika uygulamalarıyla da bu vaziyeti desteklemiştir. Suriye ve İran ilişkileri sadece dinsel değil aynı zamanda siyasaldır. İran’ın bölgedeki hegemon devlet olma hedefinde, Suriye’nin etkisi oldukça değerlidir. Çünkü İran için Suriye hem “Şii Hilali’nin direnişteki altın halkası” hem de diğer bölge ülkeleriyle müzakerelerinin kilididir. Suriye’nin bu açıdan hem jeopolitik hem de stratejik önemi vardır. Bu bağlamda Tahran yönetimi, Suriye’ye Şii milisleri

sevk ederek devlet rejiminin ayakta durması adına bütün gücüyle gayret göstermektedir (Bilgetürk, 2018: 397).

Bölgede yaşanan iç çatışmaların oluşturduğu ortamda İran, ülke içi entiteleri ve devlet dışı aktörleri faal bir biçimde kullanmaktadır. İran'ın Bahreyn, Irak, Lübnan, Yemen ve Suriye'de Şii Hilali şeklinde artan faaliyetleri, Hizbullah ve Şii milisler gibi illegal silahlı güçlerle iş birliği sayesinde olmaktadır. İran, müttefiki Suriye'de Esad rejimini koruması için askerî müdahale yerine, vekâlet savaşları taktiğiyle Şii nüfusu barındıran bu bölgede gayri resmi örgütlemiş olduğu Şii milis unsurlarını kullanmıştır. Böylece Tahran'ın Şii mezhebi ideolojisiyle bölgede nüfuzunu arttırırken bölgesel meselelerde de söz sahibi olmuştur. 30.05.2012-22.01.2014 tarihleri arasında İsviçre'nin Cenevre şehrinde Suriye'nin geleceği konusunda gerçekleştirilen toplantılara bile davet edilmeyen Tahran yönetimi, kendi kontrolündeki Şii milislerin bölgede başarılarında etkisiyle 2015 Kasım'ında yapılan Viyana toplantısına çağırılmıştır. Ayrıca Tahran, 18.12.2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince kabul edilen Suriye'de çözüme yönelik geçiş süreci için yapılan yol haritası ve ateşkes üzerinde de etkili oldu. Astana toplantılarında ise 3 garantör ülkeden biridir. Sığınmacı Afgan milisleri bölgeye göndererek vekâlet savaşının ömrünü de uzatmaktadır. İran rejimi bununla da yetinmeyip Esad yönetimine yaklaşık 17 milyar dolar yardım etmiştir. 2012'de Esad rejimi kontrolü kaybedince bu defa İran Lübnan Hizbullah'ını yardıma göndermiştir. Suriye'deki Şii milis yapılanmasını zamanla bir partiye dönüştürerek iç politikada söz sahibi olmayı hedeflemektedir. İran'ın Suriye'de tugaylar şeklinde 15 farklı milis grubunun olduğu söylenmektedir. 2016'da İran Devrim Muhafızları Ordu Komutanı Şii hilali stratejisi kapsamında bölgede görev yapmak üzere 200.000 silahlı milis gücü yetiştirdiklerini açıklamıştır. 06.01.2018'de Fatimiyyun Tugayında şimdiye kadar 8000'e yakın milisin yaralandığı ve 2000'den fazla milisin öldüğü açıklandığına göre İran'ın toplam milis gücünün tesirinin anlatılandan daha fazla olabileceği düşünülmelidir. Suriye'de 200.000 Şii milis gücü olduğu, bunun yalnızca 25.000'inin Suriye rejimi tarafından kontrol edildiği anlaşılmaktadır. Suriye gerekirse Şii milislerin desteğine YPG/PYD güçlerini de katmaktadır. Devrim Muhafızları Ordusu ve İran istihbaratı SAVAK tarafından İran, Suriye güçlerine savaş ve istihbarat eğitimi vermektedir. İran için en tehlikeli olan ABD ve Rusya'nın burada sekülerleşme sürecini hızlandırmasıdır (Sarı ve Farzam, 2018: 1-4).

Esad rejimini güçlendirmek için genellikle Alevi gençlerin motive edilmesiyle oluşan Ceyş el-Şâbi'nin (Halk Savunma Güçleri) tek bir organizasyon şeklinde örgütlenmesiyle 2012 yılının Kasım ayında kurulmuş olan Milli Direniş Gücünde İranlı komutanların askeri hizmetinden istifade edilmiştir. İranlı subaylar açıklamalarında Suriye güvenlik

birimlerinin yeteneklerinin kâfi olmamasından şikâyet etmiş, bunun da İran'daki milli direniş gücü olan, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun bir alt kolu olarak oluşan ve devlete çalışan gönüllü gençlerin oluşturduğu 'Besic kültürü'nün mevcut olmamasına dayandırmıştır. Bu sebeple Suriye'de Milli Direniş Gücü'nün örgütlenmesi İran'daki Besic modelinin Suriye'ye ihracı şeklinde değerlendirildi. Bu gönüllülerin oluşturduğu teşkilatın içerisindeki milislerin bazıları hem İran'dahem de Suriye'de Devrim Muhafızları ve Hizbullah tarafından eğitildiği iddiası gündeme geldi. Suriye'de İran'ın operasyonlarını komuta eden İDMO Komutanlarından Hüseyin Hemedani, 2014 yılı Mayıs ayında kendisiyle yapılan bir röportajda Suriye'nin on dört ilindeki Sünni, Alevi ve Şii yetmiş bin kişinin oluşturduğu 'gönüllü güçler'den bahsetti ve bu kuvveti "ikinci hizbullah" olarak nitelendirdi. Suriye'de "Kudüs Gücü" askerlerinin olduğu askeri ağızlardan ifade edildi. 70 kadar üst düzey İranlı komutan Suriye'de askeri eğitim vermektedir. İran 6.000 milisten oluşan Lübnan Hizbullah'ı ile beraber rejim güçlerini desteklemektedir. Ayrıca Iraklı Şii milis gruplar da Hz. Zeyneb'in türbesini koruma bahanesiyle Suriye'ye girmiştir. Afganistanlı Şii savaşçılar da Fatime Tugayı adıyla Suriye'dedir (Sinkaya, 2015: 143-144).

İran sadece kendisi değil aynı zamanda bölgesel Şii güçleriyle de Suriye'de kalıcı hâle geldi. Kısacası İran Suriye sorunlarını kendi iç meselesi gibi görmektedir

3.7. İran'ın Esad Rejimine Verdiği Destek

İran'ın Esad rejimine milis güçleriyle verdiği desteğin dışında ekonomik, güvenlik ve diplomatik destek de vermektedir. İran bu desteği mezhepsel bir yaklaşımla vererek Şii Hilali'ni tamamlama istemektedir. Tahran, Suriye Esad rejimini direniş söylemiyle koruyarak kendi statüsünü ve yayılma politikasını sürdürmeyi hedeflemektedir.

3.7.1. Ekonomik Destek

İran'ın Suriye'ye yıllık desteği ortalama olarak 6 milyar dolardır. Bu mali yardım miktarı, İran yıllık bütçesinin "nakdi yardımlar oranını" yarısına denktir. Suriye'ye 2011-2017 sürecinde 6 yıl aynı ölçüde harcama gerçekleştirildiği düşünülürse, bu miktar 36 milyar dolar olacaktır ve İran'ın yıllık savunma bütçesinin üç katına denk gelecektir. 2014-2015 yılları arasında İran'ın, Suriye rejimine 15 milyar dolar yardım ettiği farz edilmektedir. İran'ın, Suriye'de savaştırdığı Hizbullah'a ise yıllık 800.000.000 dolar yardım etmektedir. İran'ın, Suriye'deki İran'a sığınan 10.000'i aşkın Afgan milislere ise aylık 800 dolar maaş vermektedir. İran'ın onlarca milis grubunu Suriye'de savaştırdığı düşünülürse bu meblağın ne kadar çok olacağı anlaşılabilir. İran Suriye'ye 2017'de ise 2 milyar 8 yüz milyon dolar tıbbi

yardımları etmiştir. Suriye'deki kutsal yapıların imarını da İran yapmaktadır. Ayrıca İran'daki zengin burjuvazinin Suriye'de konut alması teşvik edilmekte ve ticari merkezler satın alınmaktadır. İran böylece Yeni İpek Yolu Projesiyle Çin'in de desteğini arkasına alıp Doğu Akdeniz'e ulaşarak dünya ticaretine açılmak istiyor (Yılmaz, 2018: 1).

İran, Suriye iç savaşı sürecinde Esad rejimine ekonomik yardım olarak indirimli petrol ürünleri, silah sevkiyatı, 5 milyar dolar civarında kredinin yanı sıra milislere yapılan ödemeler, mali yardımlar vb. destekler yapmıştır. İç savaş nedeniyle petrol üretimi darbe alan Suriye'nin ekonomik açıklarını kapatmak için İran petrol transferi yapmıştır ve İran sadece 2015'in ilk yarısında Suriye'ye 10 milyon varil kadar petrolü hibe etmiştir. 2011 yılında İran-Suriye serbest ticaret anlaşmasıyla 550 milyon ticaret kapasitesi 2 milyara çıkartılmıştır. İran 2013 Temmuz ayında Suriye'ye 4,6 milyar dolarlık kredi açarak ekonomik desteğini takviye etmiştir. İran Suriye'nin gereksinimi olan gıda maddelerini de temin etmiştir. 2014 Nisan ayında İran Suriye'ye 30.000 ton gıda göndermiştir. İran'ın Esad rejimine verdiği ekonomik katkı Hizbullah, Milli Savunma Güçleri ve diğer milis örgütlerinin eğitimini, lojistik desteğini, askerî donatımını ve milislere verilen maaşların teminini kapsamaktadır. Doğrudan silah yardımına ilaveten İran, Rusya'dan silah satın alarak Suriye'ye verdiği de iddia ediliyor. Yaklaşık 6 milyar dolar yardımıyla İran Suriye'yi ekonomik olarak desteklemektedir. Şii milislere olan harcama ile beraber bu miktarın 20 milyar kadar oldu da iddia edilmektedir (Sinkaya, 2015: 145-147).

3.7.2. Güvenlik Desteği

Humeyni yönetimi asimetrik güç kullanarak mezhepsel ideolojiye sahip Tahran iktidarını devrim sonrasında kuvvetlendirmiş ve Şii Hilali ile bölgesel yayılmacılık başlamıştır. 1979'dan sonra İran'da askerî planlama rejim güvenliği açısından yapılmaya başlandı. Dış politikada çok eksenli güç kullanarak rejimin güvelliği artırıldı. Jeopolitik çapraz baskılara nasıl dayanacağını Suriye'de gösterdi. Böylece bölgesel ve küresel ağırlığını tüm dünyaya gösterdi. İran iç krizleri azaltmak için dış politikada Devrim Muhafızları ve milis güçleriyle asimetrik ve vekâlet savaşlara başladı. Bölgede mezhepsel ayrılıkları derinleştirdi. İran Ordusu bölgesel ölçekte büyüktür. 350 bin kadar askeri gücü vardır. İran konvensiyonel değil asimetrik güçle savaşmayı tercih etmektedir. 1990'lı yıllarda füze projesini başlatan İran uzaktan da Suriye güvelliğini destekleyecek konuma gelmiştir. Artık Şii-Sünni mezhep çatışması retorik bir rekabet değil fiili bir savaştır. Bu savaş en şiddetli şekliyle Suriye'de de devam etmektedir. İran'ın Çin, Rusya, Lübnan Hizbullah'ı ve Suriye ağı global ölçekte bir güvenlik kalkanı oluşturabilir. Bölgesel güvenlik açığını en rahat şekilde kullanan İran'dır.

Küresel ve bölgesel aktörlere yerel milis güçlerinin de başarısıyla erişen İran Esad rejiminin güvenliğini kendi güvenliği olarak görmektedir. Akdenize ulaşan Pan Şii düşüncesi İran stratejisinin temelinde yer almaktadır. İran kendisine karşı rakip olabilecek bir siyasal İslam istememektedir. İran, güvenlik ve stratejik çıkarlarını mezhepsel söylemlere dayandırarak pekiştirmektedir. Tahran'ın güvenlik stratejisi çok boyutludur. 2011'den beri İran, ne pahasına olursa olsun Esad'ın ayakta kalmasını sağlayarak kendi güvenliğini korumaktadır. Artık İran'ın bir de ideolojik ordu gücü vardır. İran devşirme güçler kullanarak bölgede kendisinden beklenmeyen performansı göstererek küresel güçleri şaşırtmıştır. İran siyasetleri kendilerini politikacı değil devrimci olarak görmektedirler ve milisleriyle girdikleri ülkelerde Batılı güçlere direniş göstermektedirler. Tahran'ın güvenlik algısı kriz yönetimine dayanır. İran güvenliği için iki kelime yeter: Devrim ve direniş. İran rejimini İsrail ve ABD karşıtlığı güçlendirmektedir. Suriye güvenliğine Şii ittifakıyla destek verilmektedir. Ortadoğu'da yaşanacak olan yeni bir İsrail-Arap savaşına en hazırlıklı olan İran-Suriye ittifakıdır (Konukcu, 2018: 76-88).

3.7.3. Diplomatik Destek

2011 yılının Mart ayında rejime muhalif olarak yapılan ayaklanmalarla başlayıp kısa sürede başlayan çatışmalarla iç savaşa dönüşen Suriye sorununda Esad rejiminin en büyük politik destekçisi İran olmuştur. İran, Suriye rejimine hem ekonomik hem de askerî destek verirken hem de diplomatik arenada oğul Beşar Esad'ın Suriye devletinin hâlen meşru devlet başkanı olduğunu savundu. İran ayrıca Esad rejiminin 'terörizme' karşı da mücadele ettiğini dile getirdi. On yıllardır İran hükümeti siyasi ve ekonomik maliyetlerine rağmen Esad rejiminin arkasında durdu. Bu durum Tahran ile Şam arasında otuzbeş senelik müttefikliğin devamını sağladı. İran'ın devrim sonrası Suriye ile yaptığı ittifak dış politikanın sürekli unsurlarından biri olarak devam etti. Tahran ile Şam arasındaki ortak güvenlik endişeleri ve ortak bölgesel menfaatler bu ittifakı devam ettirmektedir. İran Ortadoğu'ya matuf bölgesel politikaları ve güvenlik politikalarında Suriye'deki etkinliğini korumak ve sürdürmek için İslami, halkçı ve İsrail ile ABD'ye direniş ekseninde Esad rejimine her türlü yardımı yapmaktadır. Hatta İran, 2013 yılında Şam Guta'daki kimyasal saldırıların Suriye devletinin değil terörist grupların işi olduğunu iddia etti. Tahran, İran'a müzakere masasında yer veren veya Suriye'de rejim değişikliğini şart koşmayan bölgesel ve uluslararası diplomatik müzakereleri desteklemiştir. İran'a göre Suriye'deki rejim karşıtı faaliyetler terörizmdir (Sinkaya, 2015: 131-137).

İran'a göre işgalci Batıya karşı "Şii direnişin altın halkası" Suriye'dir. Suriye'de yaşananlar sadece iç savaş değil İsrail ve ABD karşıtlığıdır. Bölgesel güçlerin oyun sahası olan Suriye'deki rejim mücadelesi İran'ın bekasıyla eşdeğerdir. Buna bedel olarak İran Suriye'de üst düzeyde komutanlarını kendi ifadeleriyle Hz. Ali'nin kızı Zeyneb'in türbesini korurken kaybederek ödemiştir. İran Esad rejiminin 2013 yılının ilkbaharından beri Humus, Halep ve Kalamun şehirlerini ele geçirmede büyük rol oynamıştır. Rusya'nın da desteğiyle İran, Suriye'yi yaklaşan milletlerarası müdahaleden aktif diplomatik çalışmalarla kurtardı. İran eski nükleer milletlerarası görüşmecilerinden Seyit Musaviyan'ın görüşüne göre İran Rusya ile beraber Suriye topraklarının kimyasal mühimmatlardan temizlenmesi hususunda rejimi ikna ederek bu dönemde rejime destek olması için danışmanlar gönderip "perde gerisinde" kilit bir rol oynadı. Esad'ın Suriye'de iç savaş sürerken 2014 Haziran'ında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tekrar seçilmesi, İran'ın krizin ilk aylarından beri devam ettirdiği Esad'ı iktidarda tutma ve Suriye'nin devlet bütünlüğünü ve kurumlarını dağılmaktan kurtarma stratejisi adına çok değerli bir dönüm noktası olmuştur. Esad yönetiminin yakın gelecekte yıkılmayacağına anlaşılması İran'ın diplomatik manada elini kuvvetlendirmiştir. İran 4 maddelik siyasi çözüm teklifini Arap Birliği'nin Suriye özel temsilcisi ve BM temsilcisi Al-Ahdar El-İbrahimi'ye takdim etmiştir. İran, muhalefetle mevcut yönetimin oluşturacağı geçiş hükümetini siyasi çözüm olarak sundu. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyan, Ortadoğu devletleri Suriye'de tek çözümün siyasi ve diplomatik bir yol olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Suriye meselesinde bölgesel uzlaşma ve diplomasi İran bakımından ulaşılabılır bir hedeftir. İran'ın yeni süreçteki hedefi, özellikle Suudi Arabistan ile karşılıklı "yanlış anlaşılmaktan" kaynaklandığı vurgulanan meseleleri halletmek ve Sünni-Şii çatışmasını destekleyen unsurları bertaraf etmektir. Ruhani Hükümeti nükleer görüşmelerde oluşan olumlu durumun ardından Körfez ülkeleriyle diyaloga geçmiş ve ilişkilerde karşılıklı ekonomik işbirliği, stratejik ve güvenin tekrar oluşturulması için diplomatik müzakereleri arttırmıştır. En önemli konu da terörizmle mücadele olarak vizyonda tutulmuştur. İran'ın uluslararası platformlarda savunduğu tez, esas tehdit Şiilik değil bölgede yükselen Sünni radikalizmidir. İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ruhani Aralık 2013'te BM Genel Kurulu'nda "Şiddet ve Aşırıcılığa Karşı Bir Dünya" şeklindeki teklifi İran'ın radikalizmle savaş için atmış olduğu diplomatik adımdır. Dini Lider Ali Hamaney ise Ortadoğudaki devletlerin Suriye'deki tekkiri hiziplere temin ettiği desteğin, yakın gelecekte zarar vereceği uyarısını yapmıştır. İran Meclisi Milli Dış Politika ve Güvenlik Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî de Avrupa ülkelerinden savaşmak için Suriye'ye gelen militanların yakında evlerine dönecekleri ve bu durumun Batı için kaygı verici olduğunu vurgulamıştır. Batıyı

İŞİD'e karşı birlikte mücadeleye davet etmiştir (Şen, 2014: 68-69). İran Rusya'nın desteğiyle BM Güvenlik Konseyinde Suriye aleyhine karar verilmesinin önüne geçti (Sinkaya, 2017: 56).

3.8. İran'ın Suriye Desteğine Bakış

Suriye-İran müttefikliği bölgede en uzun süren ittifaklardan biridir. 2011'den bu yana Suriye iç savaşında şekillenen bölgenin sıcak çatışmaların yanında politik ataklar ve vesayet savaşı bu ortaklığı daha da kuvvetlendirmiştir. Bu stratejik ortaklığın bu kadar uzun sürmesinin en önemli nedeni İran'ın Ortadoğu politikasında Suriye'ye verdiği stratejik öneme dayanır. Esad rejimiyle yönetilen Suriye yalnız bir ittifak ortağı değil aynı zamanda İran'ın savunma politikalarındaki stratejik derinliğin temel nedenidir. Bu nedenle Tahran yönetimi, Suriye krizinin ta başından beri kararlı bir biçimde Esad rejimini desteklemiştir. Rejim karşıtlarını "Siyonizme direniş" ideolojisiyle desteklediği yerel ve dışarıdan kendisinin desteklediği Şii milislerle çatıştırarak Suriye krizini giderek ağırlaştıran İran oldu. Öncelikle Esad rejimi korunacak eğer korunamazsa İran'ın da içinde olacağı bir geçiş hükümeti kurulacaktı. Devrimle birlikte emperyalizme karşı duran İran, bölgede başlattığı Şii Hilali halkası olan direnişe "direnişin altın halkası dediği" Suriye'yi de kadar yeni bir dönem başlattı. ABD ve İsrail açıkça düşman ilan edildi. Böylelikle Tahran elitleri arasındaki İran'ın yalnızlığı düşüncesi bertaraf edildi. İran'ın jeopolitik konumu da Suriye'yi dış politikada ağırlıklı hâle getirmektedir. Sekiz yıllık İran-Irak savaşında yalnız kalan İran bundan gerekli dersleri çıkardı. Suriye için her türlü tehdit İran rejimini de tehlikeye sokar. Kadim İran medeniyeti Hazar deniziyle Orta Asya'ya, bir taraftan Basra ile Afrika ve dünyaya açılırken diğer taraftan Suriye ile Akdeniz'e açılıp dini demokrasi modeliyle dünya ülkelerine model olmak istemektedir. İran Şii kimliğiyle gerek politik, gerek ideolojik gerekse jeo-kültürel olarak stratejik derinliğe sahip olarak Suriye'yi desteklemektedir. Arap halkının ayaklanması endişesiyle Suudiler ise Suriye muhalefetine destek vererek İran'ın bu politikasının önüne geçmek istiyor. İran 2005 yılı "20 Yıllık Öngörü" belgesiyle on yıllarca sürecek politikasını Suriye'de sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. İslami devrim ve direniş kimliği canlı tutulmaya çalışılıyor. Suriye'nin çöküntüsü İran'ın felaketinin başlangıcı demektir. Halbuki Suriye ittifakı İran'ın bölgesel güç olma potansiyelini artırmaktadır. Eğer Suriye'de iktidar değişikliği olursa İran'ın bütün emekleri heba olur. Emekler boşa çıkmasın diye Suriye iç politikasında zayıf düşen Suriye rejiminin devlet adamları eğitilerek teknik destek sağlanmıştır. Buna rağmen rejim değişikliği engellenemese İran'ın içinde olacağı bir muhalefet oluşturularak partileşecek örgütlerle işin içinde olmak istendi. 2015 Temmuz ayından P5+1 (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, Almanya) grubu ülkelerinin sonra nükleer

anlaşmasından sonra İran uluslar arası toplantılarda yerini aldı. İranlı komutanların eğitimiyle Suriye'deki Alevilerle Milli Savunma Gücü oluşturuldu. Lübnan Hizbullah'ı ile birlikte Suriye rejimine destek sağlandı. İran Rus kargo uçakları ve gemileriyle Suriye'ye askeri mühimmat desteği sağladı. 2015 yılı itibariyle Suriye'de 2000 civarında İran askeri vardı. 2016 yılı itibariyle bini aşkın İranlı subay ve asker Suriye'de öldü. İran iktidarda Beşar Esad'ın kalmasını kendi kırmızı çizgileri olarak görmektedir. Tahran yönetimi, Uluslar arası Suriyeye Destek Grubunun bir üyesidir. İran kendi ifadeleriyle Suriye'de terörizme karşı "direniş eksenini" çerçevesinde mücadele etmektedir. İran'a göre Teröre destek veren ise ABD'dir. Yine aynı görüşe göre Suriye'de rejim değişikliğini isteyen yerel halk değil aslında yabancılarıdır. Bu yüzden Suriye muhalefeti İran'a karşı mesafelidir. Tahran'ın güvenlik elitleri İran'ın otoriter rejimi karşısında kamuoyundaki tartışmalara açıkça katılmamıştır. Rusya'nın Suriye krizine dâhil olması İran'ı rahatlatmıştır. Kürt hareketi ve IŞİD hem Türkiye'yi hem de İran'ı tehdit ettiği için bu süreçte Suriye konusunda İran-Türkiye diyalogu çoğunlukla Rusya üzerinden yapılmaktadır (Sinkaya, 2017: 49-62).

3.8.1. Mezhepçi Yaklaşım ve Şii Hilali Söylemi

Baas rejiminde Nusayrilerin hakimiyeti, İran ile Suriye arasındaki müttefikliğin nedenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Tahran ile Şam arasındaki münasebetin mezhepsel eksenli bir ortaklık olduğu düşüncesini desteklemek için kullanılan argümanlardan en önemlisi Lübnan Şiiilerinin teşkilatlanmasında etkin bir rol alan İranlı Şii âlim İmam Musa Sadr'ın 1970'lerin başında Aleviliğin Şii mezhebi içinde bir ekol olduğunun kabul edilmesidir. Suriye ile İran arasında müttefikliğin kurulması mezhepsel yakınlık ile açıklanabilmektedir. 1980 yılının başında Suriye'de Müslüman Kardeşlerinin 'İslam Devrimi' girişiminin acımasız bir şekilde bastırılmasında İran'ın 'İslam devrimine' destek vermesi şöyle dursun Esad rejimi ile münasebetlerini geliştirmesi, Tahran-Şam ittifakının mezhepsel ekseninde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ancak Tahran, Tahran ittifakının mezhepsel olduğu savını genellikle bu ittifakın muhaliflerince dile getirilmesi dikkat çekicidir. Her iki devletin yetkilileri ittifaka mezhep bağlamında yaklaştığı savlarını kesinlikle reddetmektedir. Halbuki İran evvela Lübnan'da, 1990'lı yıllarda Afganistan'daki iç savaşta, daha sonra 2003 yılında ABD müdahalesinden sonra Irak'ta dolaylı veya doğrudan biçimlerde Şiiilerin hamisi olmuştur. Fakat Tahran yönetimi, iç ve dış politikada Şiiilerle farklı biçimlerde ve seviyelerde ilişki kurarak değişik stratejiler geliştirmektedir. Örneğin Azerbaycanlıların ekseriyetini meydana getiren Şiiiler ile İranlıların ekseriyeti arasındaki mezhepsel yakınlık, İran ve Azerbaycan arasındaki politik ilişkilere aksetmemiştir. 1979 sonrası İran devrim

siyaseti, Şiiliğin Ayetullah Humeyni tarafından tefsir edildiğini, yani bu yorumun “velayet-i fakih teorisi”(fakihin tasarruf/yönetim/devlet başkanlığı yetkisi [bk. İran Anayasası'nın 5. Maddesi ile 107-111. maddeleri]) imamların velâyeti velâyet-i tekvînî, fukahanın velâyeti velâyet-i i'tibârî “hükümet ve devlet idaresi”üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun İran dış siyasetine aksetmesi Ortadoğu'da Şiilerin hepsinin değil, özellikle velayet-i fakih teorisini prensip olarak kabullenen Şii cemaatlerin aktif bir biçimde desteklenmesidir. İran dış siyasetindeki seçicilik ve pragmatizm ile Alevi yaşantısının ana akım Şiiliğin haricinde kalması, Tahran-Şam müttefikliğinin mezhepsel bir ilişki olduğu savını zayıflatmaktadır. Fakat Suriye'de olan ve Şiilerin hassasiyetle üzerinde durduğu bazı türbeler Tahran ile Şam arasında kültürel münasebetlerin odağında bulunmaktadır.İranlı hacılar her sene yüzbinleri bulan kalabalıklar şeklinde bu türbeleri ziyaret ediyorlar.İranlı vakıflar Suriye'deki bu türbelerin restorasyonunu yapmaktadır.Bu bağlamda Hz. Ali'nin kerimesi yani Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Seyyide Zeyneb'in Şam'ın güney banliyölerindeki Seyyide Zeyneb mahallesinde bulunan türbesi çok özel birdeğere sahiptir (Ek-10).Şii dünyası büyük Ayetullahların medreseleri ve ofisleri bu türbenin çevresinde yer almaktadır.Ayrıca bu türbe Hizbullah'a ve Şii milis gruplarına yeni elemanların kazandırıldığı yerlerin başında gelmektedir. Suriye krizi sırasında Zeynebiye türbesi stratejik ve siyasal bir önem kazandı.2012 yılında Esad rejimine karşı savaşan kimi Selefi milis gruplarının bu türbeyi saldırılarla yıkmaya çalışması üzerine türbenin muhafazası adına İran Şii milisleri bölgeye seferber ederek hac mıntikasını koruma altına alınmıştır.İranlı yetkililer Suriye ile ittifaklarında mezhebi vurgudan imtina etse de mezhepçi argümanlar ve endişeler Şii milislerin buraya seferber edilmesinde ağırlıklı bir şekilde kullanılmıştır. Neticede Esad'a karşı savaşan grupların ekseriyeti Şiilik karşıtı 'tekfirici terörist' veya Selefi olarak tavsif edilmiştir.Bir taraftan da aşure günüyle (10 Muharremi “İmam Hüseyin'in şehadetini”) hatırlanan Kerbela olayından (680) sonra Yezid'in esir aldığı 'Zeyneb'in ikinci defa esir edilmesine izin verilmemesi' ülküsü Şii milis grupların mobilizasyonunda etkili olmuştur.Durum türbedarlığın ötesine geçmiş, Şii milis güçleri Suriye'nin birçok yerinde rejim güçleriyle beraber muhaliflere karşı “direnişe” geçmiştir. Bu karşı mücadele, Şii milisleri bölgeye sevk eden İran İslam Cumhuriyeti'nin stratejik etkinliklerinin eleştirel değerlendirmesini gündeme taşımıştır (Sinkaya, 2015: 152). İran direniş temelli bir karşı mücadele ile hem Esad hem de kendi rejimini sağlamlaştırmaktadır. İran bununla da yetinmeyip Ortadoğu'da tek güç olup küresel ölçekte hegemonyasını artırmayı hedeflemektedir.

İlk defa Ürdün Kralı II. Abdullah'ın dile getirdiği Şii Hilali; İran, Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan ve Sünni ülkelerin birbirleriyle olan bağlantılarını kesecek olan bir ideadır. Şii Hilali'nin ortasında İran'ın başkenti Tahran yer alır. Bu durum İran'ı merkez ülke konumunda göstermektedir. Şii ittifakını oluşturacak devletin İran olduğu savı ortaya atılmıştır. Fakat bu tek sebep değildir. İran hem Şii nüfus ve nüfuzu hem de bölgede kazandığı yönetsel güç açısından bu dörtlü ülke arasında liderliğe en yakın devlettir. Buna rağmen Şii Hilali oluşumunda sadece İran'ın varlığı kapsayıcı bir Şii kuvveti oluşturma ve Sünni ülkeleri kuşatma açısından yeterli görülmemektedir.

Bu sebeple hem Suriye'nin Şii soyundan gelen kişilerce yönetilmesi hem de Esad rejimin ayakta tutulması İran açısından çok önemlidir. Eğer Esad iktidarı kaybederse, İran'ın istikbali de tehlikeye düşebilir. Suriye'nin politikalarını sadece iç politikada değil aynı zamanda bölgedeki diğer süper güçlere gözdağı verme amacıyla dış politikada da hayata geçirdiği dikkate alındığında, Suriye'nin İran için ne kadar yaşamsal bir değer taşıdığı daha iyi anlaşılmaktadır (Bilgetürk, 2018: 400).

3.8.2. Direniş Ekseni Söylemi

1979 İslam Devrimi sonrası İran'ın Ortadoğu politikalarında Batı sömürüsüne karşı “direniş” kavramı ortaya çıktı. İlkçağlardan bugüne kadar, gerek küresel gerekse bölgesel siyasette direnişin kökenleri ve siyasi tarihte geçirdiği evrelerivardır. İran dış politikasında direniş kavramı, devrim ihracı politikalarıyla birleşince “direniş ekseni” savı gündeme geldi. Artık Ortadoğu'da artan İran etkisini yorumlamada “İran'ın jeopolitik hedefleri, mezhepsel yayılmacılığı ve Şii Hilali” bağlamında meselenin ele alınmasının yeterli kalmadığı düşünülmektedir. Yine “direniş ekseni” söylemi, bu eksenin içinde kalan ve Batılı sömürgeci politikaların bölgesel tesirinden korunmasını amaçlayan Suriye gibi ülkeler ile HAMAS ve Hizbullah gibi gruplar üzerindeki etkili olmuştur (Candan, 2018: 42).

11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılarının hem Ortadoğu bağlamında hem de İran-Suriye ittifakına aksilerini; Arap halkı, Arap-Acem arası, mezhepler arasındaki güç denklemleri dış politika bakımından Suriye-İran ilişkilerini açısından ön plana çıkmaktadır. Libyalı gazeteci ez-Zahf el-Ahdar 11 Eylül sonrası “Şer Ekseni” söylem savına bir karşılık olarak “Direniş Ekseni” terimini kullanarak, küresel üstünlüğüyle Amerika'nın hegemonik dünya görüşüne karşı muhalif olarak geliştirilen bu direnişe vurgu yaparak dikkatleri buraya çekti. Bu direnişin yalnız Suriye ve İran ile sınırlı kalmadığı, 2006'da Ahmedinecad'ın Şam'a yapmış olduğu ziyarette Beşar Esad ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra Hamas, İslami Cihad ve diğer Filistin örgütleriyle yaptığı görüşmelerle teyit edildiğine vurgu yapıldı. Başka bir dönüm

noktası ise Irak Savaşı oldu. İlkdefa Saddam iktidarının yıkılmasıyla Suriye-İran ittifakına sebep olan ortak rakiplerden en önemlisi bertaraf olduğu için ittifakın önemini yitirdiği düşünülmüş olabilir. Ancak umulanın tersine Suriye-İran ilişkilerinin önemi giderek artmış, Irak'ta kurulan Şii hükümetle mezhepsel güç artınca Suriye-Lübnan-İran üçlü hattında oluşan ittifaka Irak'ın da dâhil edilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca, işgal sonrası Suriye ve İran'ın Irak üzerinde uzun sürece dayana politik hesapları, Amerika işgalinden sonra birden oluşan yeni Irak gerçekliğine iki devleti de hızla yeni konjonktüre entegre konumlar belirlemeye sevk etmiş ve iki eski dostu karşı karşıya bırakıvermiştir. Suriye'nin bilhassa Irak Baas'ının üzerinde hegemonya kurma isteği, Suriye'yi el-Kaide gibi grupları destekleme yoluna sevk etmiştir. Bağdat'ta Caferi merkezi hükümetin iktidara gelmesiyle Şam-Tahran iki ayrı kutupta yerlerini almıştır. Buvaziyet Suriye-İran müttefikliğinde oluşan bir çözülme değil, bölgesel ölçekte bir politik ayrışmadır. Bu politik değişikliğin de aslında fazla uzun devam etmediği, Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'daki ittifaklara bakıldığında daha rahat anlaşılmaktadır (Korkmaz, 2016: 127).

İran politikasının sürdürülebilirliği direniş cephesi ismiyle anılan güvenlik okumasında bulunmaktadır. İran bu politikasında, Batı hegemonyasına ve emperyalizmine karşı Rusya ve Çin'in desteğini nasıl sağlayacağını planlamaktadır. Eğer bu politika gelecekte başarılı olursa, Tahran'ın Şam'da statükoyu koruma gayretleriyle de muhtemel bir "direniş birliği" ekseninde bu ikiliye yarar sağlar (Bilgetürk, 2018: 428).

İran ilk baştan beri Suriye'deki hadiseler halkın özgürlük ve demokrasi arayışından çok Batılı ülkelerin; İran, Suriye, Hizbullah ve Filistinli direniş gruplarından oluşan "Direniş Cephesini" çökertme operasyonu olarak algılamıştır. Suriye mevzusunda, senelerdir ezilmekte olan halkın isteklerine kulak vermekten daha çok, kendi jeopolitik gereksinimlerine göre bu istekleri nasıl "itibarsızlaştırabileceğini" düşünen Tahran iktidarı, kendi iç kamuoyunu ve İslam âlemini klasik "Siyonist oyun" senaryosuyla inandırmaya çaba sarf etmiştir. Bu sebeple Hamaney'in eski Dışişleri Bakanı ve dış siyaset danışmanı Ali Ekber Velayeti'nin deyimiyile "direniş cephesinin altın halkası" olan Suriye rejiminin muhafazası için İran istikrarlı bir tavır takınmıştır. İranlı sorumluların ifadelerinde Esad'a yapılan yardımın sebebine dair iki unsur öne plana çıkmaktadır: İlki, Suriye'nin Siyonizme ve İsrail'e karşı vazgeçilmez bir öğesi olarak görülmesi, ikincisi ise Suriye'nin İran İslam Cumhuriyeti ile Filistinli direniş örgütleri ve Lübnan Hizbullahı arasında ilişki kurulmasını temin eden bir aracı rolü edinmesidir (Doğan, 2018: 21).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1.Sonuç

Bu çalışmada varsayım olarak “Batı karşıtlığı” ve “Şii yayılcılığı” şeklinde iki değişkenin birbirini desteklediği temel düşüncesinden yola çıkılarak irdeleme yapıldı. Suriye ile ilgili alan yazısındaki çalışmalarda, İran ile olan ilişkilerin bu ülkedeki duruma etkisi çoğunlukla ötelenmiştir..Bu inceleme Suriye'nin İran ile olan ilişkilerini hem Batı karşıtlığı hem de Şii Hilali yayılcılığı açısından irdelyen bir çalışma olarak alan yazındaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Suriye politikasında İran, bugün yerel ve bölgesel politik bağlamda vesayet savaşlarında yerini almıştır.Mesela İran'ın da sevkiyle Suriye'ye konuşlandırılan çoğunlu Şii milisler ülkedeki savaşın uzamasına sebebiyet vermektedir.

1979 devrimden sonra İran, Suriye'yi müttefik ülke ilan ederek yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.İran'ın “*Besic*” gibi Suriye'nin de sadece Şiilerin değil Hristiyan ve Sünnilerin de içinde yer aldığı “*Şebbiha*”sı vardır. 2011 sonrası başlayan iç savaş süreci çerçevesinde İran-Suriye ilişkileri dikkat çekicidir. Türkiye İran'ın bu bölgede elde ettiği politik, ekonomik ve dinî nüfuzu bir türlü kıramamıştır.

İran İslam Cumhuriyeti ve Suriye Arap Cumhuriyeti yakın stratejik müttefiklerdir ve İran, Suriye İç Savaşı'ndaki Suriye Hükümeti'ne lojistik, teknik ve mali destek, eğitim ve bazı savaş birlikleri de dahil olmak üzere önemli destek sağlamıştır. İran, Suriye hükümetinin hayatta kalmasını bölgesel çıkarları için çok önemli olarak görmektedir. İran'ın Yüksek Lideri Ali Khamenei'nin Eylül 2011'de Suriye hükümetinin tarafında olduğu bildirilmiştir. Suriye İç Savaşı'na ayaklanma geliştiğinde, İran askeri desteği ve İran'ın hem Suriye'de hem de İran'da NDF'nin (Ulusal Savunma Kuvvetleri) eğitimi konusunda artan raporlar vardır.

İran İslam Cumhuriyeti, Esad'ın düşmesi durumunda Suriye topraklarını ve varlıklarını kullanma yeteneğini korumak için koşullar belirlerken, Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ı mümkün olduğunca uzun süre iktidarda tutmak için kapsamlı, pahalı ve entegre bir çaba göstermiştir. İran güvenlik ve istihbarat servisleri Beşar Esad'ın iktidardaki liderliğini korumak için Suriye ordusuna danışmanlık yapmaktadır ve yardım etmektedir. Bu çabalar, İslam Devrim Muhafızları Kolordusu (IRGC) Kara Kuvvetleri, Kudüs Gücü, istihbarat servisleri ve kolluk kuvvetleri kullanılarak bir seferi eğitim misyonuna dönüşmüştür. IRGC Kara Kuvvetleri'nin yurtdışında çatışmaya açılması, İran'ın askeri gücü sınırlarının ötesine yansıtma isteğinin ve

yeteneğinin dikkate değer bir genişlemesidir. İran Esad'a başta hava yoluyla olmak üzere temel askeri tedarik sağlamaktadır. Suriye'deki muhalefet kazanımları, Bağdat ile Şam arasındaki pek çok karasal ikmal yolunu kesintiye uğrattı ve İran'ın Suriye'deki liman ziyaretlerinin göreceli azlığı, İran'ın Suriye'ye giden deniz şeritlerinin pratikten daha sembolik olduğunu göstermektedir. İran ve Suriye arasındaki hava hattı, Suriye'deki İran stratejisi için önemli bir güvenlik açığıdır. Eğer bu hava yolu uçuşa yasak bölge veya Suriye hava alanlarının isyancılığı ile kesilmişse İran Esad'a şu anki destek seviyesini koruyamayacaktır.

İran, kısmen Esad'ın düşüşüne veya rejimin Şam ve bir kıyı Alevi yerleşim bölgesine daralmasına karşı korunmak için hükümet yanlısı shabiha milislere de yardım etmektedir. Bu milisler, böyle bir senaryoda Tahran'a daha da bağımlı hale gelecek ve İran'ın Suriye'de faaliyet gösterme ve proje gücünü geliştirme yeteneğini sürdürmesini sağlayacaktır. Lübnanlı Hizbullah, Esad rejimi 2012'de Suriye toprakları üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başladığında Suriye'de daha doğrudan bir savaş rolü üstlenmeye başlamıştır. Hizbullah, Esad'ı, çatışmaya katılımı Sekreter olarak İran stratejik çıkarlarıyla uyumlu olan sağlam ve iyi eğitilmiş bir güçle desteklemiştir. General Hassan Nasrallah 30 Nisan'da Tahran'da kabul etti. Ancak Hizbullah'ın taahhüdü sınırsız değildir, çünkü Nasrallah, Lübnan'daki ana seçim bölgesini yabancılaştırmaktan kaçınmak için Esad'a verdiği desteği iç sorumluluklarıyla dikkatlice ayarlamalıdır.

Iraklı Şii militanlar da Esad'ı desteklemek için Suriye'de savaşmaktadırlar. Varlıkları 2012 yılında, Lübnan Hizbullah ve Irak merkezli Asa'ib üyeleri de dahil olmak üzere Suriye ve yabancı Şii savaşçıların bir topluluğu olan hükümet yanlısı bir milis olan Ebu el-Fadl al-Abbas Tugay'nın oluşumu ile aşılmıştır. Ehl-i Hak ve Kata'ib Hizbullah. Suriye'de faaliyet gösteren diğer paramiliter güçler gibi, bu militanlar da çatışma iç savaşa girerken katılımlarını artırmıştır. Iraklı Şii militanların Suriye'ye açık katılımı, mezhep çatışmasının bölge geneline yayılmasının endişe verici bir göstergesidir. Suriye çatışması İran'ın Levant üzerindeki etkisini zaten kısıtladı ve Esad rejiminin çöküşü Tahran'ın iktidarı yansıtma yeteneğini daha da azaltacaktır. Bununla birlikte İran'ın riskten korunma stratejisi, rejim çöktüğünde ve çöktüğünde, Suriye muhalefeti tüm Suriye toprakları üzerinde tam kontrol sağlayamadığı sürece Suriye'nin bazı bölümlerini bir üs olarak kullanarak hayati çıkarlarını sürdürmeye devam edebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

4.2.Öneriler

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında öncelikle Ortadoğu'daki barışın ihyası için demokratik yöntemlerle seçilmiş yönetimlerin ülkeyi yönetmesinin önkoşul olduğu

değerlendirilmektedir.İkinci olarak, yapılması gerekli görülen söz konusu müstakbel demokratik seçimlerin sonrasında iktidara gelen yönetimlerin devletlerin diplomatik ilişkilerine hoşgörü ve saygı çerçevesinde yaklaşması gerekmektedir. Aksine durumda, yıkıcı politikalar sonucu bu kriz bölgesindeki toprak sahibi ülkelerin bölünmeyle yüz yüze kalmaları ihtimali ortaya çıkacaktır. Üçüncü olarak, olası bir Doğu Suriye Yerel Yönetimi oluşturma çabalarının gerçekleşmesi durumu, bu bölgeye Kuzey Suriye'nin de eklenmesiyle Türkiye sınırında, İsrail güvenliğine yönelik bir "Kürt Koridoru"oluşması riskini artırmaktadır. Bu durum sadece bölgeyi ilgilendirmekle kalmayıp uluslararası arenada da yeni problem sahalarının ortaya çıkmasının fitilini ateşleyecektir. Ülkeler arası halledilemeyen problemlere ülke-dışı birçok bölgesel ve küresel aktörün müdahil olması ihtimali ile olası kriz konuları derinleşerek mevcut yapıyı daha riskli bir duruma doğru sürüklenme tehdidi yaratabilecektir. Dolayısıyla bölgeye yönelik politikalar geliştirilirken bu hususların göz önüne alınması, bölgede kalıcı ve sürdürülebilir bir barış ortamının kurulması bakımından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abboushi, W. F. (1971). *Political Systems of the Middle East in the 20th Century*. New York: Dodd, Mead.
- Acun, C. ve Keskin, B. (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Aghayev ve Katman, (2012). Historical background and the present state of the Russian-Syrian relations. *European Researcher*, 35(11-3), 2066-2070.
- Akyener, O. (2018). *Suriye İç Savaşı Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla Yüzyıl Sonra Yeniden... Yeni Adil Bir Sistem... Bütün Yönleriyle: Türkiye Suriye'de*. Ankara: TENVA yayımları.
- Altındağ, M. (2005). *Nitel Araştırma Teknikleri Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Teftişi Yüksek Lisans Ders Notu.
- Arıkan, A. (2018). İslam dünyasının mezhep haritası ve nüfus dağılımı. *Journal of Islamic Research*, 29(2), 348-79.
- Arslanoğlu, İ. (2005). Türk değerleri üzerine bir değerlendirme. *Felsefe dünyası dergisi*, 41, 64-77.
- Ateş, H. (2017). *Vekalet Savaşı Stratejisi Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*, İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Balbay, M. (2006). *Suriye Raporu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Benek, S. (2005). *Coğrafi planlama yönünden Şanlıurfa ilinin tarımsal yapısı*. Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye ilişkilerinin sosyal coğrafya açısından tarihsel arka planı, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(1), 171-192.
- Bilgetürk, İ. (2018). İran'ın Suriye politikası bağlamında Şiilik ve Şii milisler. *ANKASAM / Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 398-438.
- Bogdan, R. C.; Biklen, S. K. (1992). *Qualitative Research for Education to The oryand Methods*. Boston: Allynand Bacon A Division of Simon&SchusterInc.
- Bou-Nacklie, N. E. (1993). LesTroupes Spéciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1916-46. *International Journal of Middle East Studies*, 25(4), 545-660.
- Büyük Larousse* (1986). Suriye, 21. Cilt, s.10889, İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Candan, M. (2018). İran'ın Ortadoğu politikasında "direniş eksenini" üzerine bir değerlendirme. *İranyat Dergisi*, 5, 42-65.

- Ca-Irnews(2008). Ana Sayfa/Söyleşi: Gerekirse Suriye’de askeri üstlerin kurulması, 01.09.2008 tarihli Ca-Irnews web sitesi, <http://www.ca-irnews.com/fa-ir/interview-fa/46504-ایران-به-دعوت-دمشق-و-بغداد-در-سوریه-و-عراق-است-و-اگر-یمن-هم-بخواد،-کمک-می-کند> adresinden 30.08.2019 tarihinde alındı.
- Canyurt, D. (2018). Kazananı olmayan savaş “Suriye iç savaşı”: Neden bitmedi, barış nasıl gelebilir? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.
- Collelo, T. (Ed.), (1988). *Syria a Country Study*. Washington D.C.: United States Government Secretary of the Army.
- Çelik, K. (2018). *Kur'an-I Kerim'in Türkçe Açıklamalı Mealî*, 30.12.2018 tarihli alhassanain web sitesi <http://alhassanain.org/turkish/?com=book&id=26> sayfasından 31.08.2019 tarihinde alındı.
- Çetin, A. (2014). Yeniden üretilen tarih ve vekâlet cihatçıları: Haşhaşilerden IŞİD’e. *TASAM*, 1-4, 17.06.2014 tarihli <https://tasam.org> sayfasından 31.08.2019 tarihinde alınmıştır.
- Dağ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam'ın Hain Öyküsü*, İstanbul: İnsani Yardım Vakfı.
- Dağ, A. E. (2015). *Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş*, İstanbul: İnsani Yardım Vakfı.
- Dam, N. van (2000). *Suriye’de İktidar Mücadelesi* (Çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye ilişkilerinin temelleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 58-82.
- Doğan, S. (2016). Türkiye-İran ilişkilerinde Suriye faktörü: Risk üçgeninde istikrar arayışı. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-4.
- Doğan, S. (2018). *İran’ın Ortadoğu Siyaseti*, İNSAMER: Araştırma 74, 1-39.
- Erdoğan, Ş. ve Deligöz, E. (2015). Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), 5-37.
- Erciyes, E. (2004). *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M. ve Köçer, M. (2007). *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Fitzgerald, E. P. (1994). France’s Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the oil fields of Mosul, 1915-1918. *The Journal of Modern History*, 66(4), 714-715.
- Frye, R. N. (2012). Asur ve Suriye: Eş anlamlı kelimeler. *Tarih Okulu*, XIII, 195-201.

- Fulton, W., Holliday, J. &Wyer, S. (2013). *Iranian strategy in Syria*. Washington: Institute for the Study of War, 43.
- Gaytancıoğlu, K. (2008). *Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu politikasına etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Goldschmidt, A. JR. ve Davidson, L. (2007). *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Goodari, J. (2009). *Syria and Iran: Library of Modern Middle East Studies*, London: B. Tauris.
- Gökçek, L. G. ve Akyüz, F. (2013). Asur Ordusu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*,32(54),41-62.
- Gülen, F. (2018). Suriye İç Savaşı'nda Özgür Suriye Ordusu'nun Askeri Operasyonları ve Eylemleri, *Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Grubu*, <https://www.academia.edu> web adresinden 04.09.2019 tarihinde alındı.
- Güner, S. Ş. ve Koç, D. E. (2018). Leverages and constraints for Turkish foreign policy in Syrian war: A structural balance approach. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(59), 89-103.
- Güven, C. (2018). Mîsâkı millî: Türkiye'nin istiklâl ve istikbâl esasları. *Tarih Peşinde*, 20, 117-138.
- Hinnebusch, R. (2002). *Syria: Revolution from Above*. New York: Routledge.
- Hopwood, D. (1988). *Syria 1945-1986: Politics and Society*. Boston.
- Hourani, A. (1997). *Arap Halkları Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Humud, C. E. (Coordinatör) (2019). Armed conflict in Syria: Overview and U.S. response. *CRS Report Prepared for Members and Committies of Congress*, 1-40.
- İnce, E. (2017). Suriye'de Baas rejiminin kurulması ve Türkiye. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic*, I(1), 261-280.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (10. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Khan, H. U. &Khan, W. (2017). Syria: History, the civil war and peace prospects. *Journal of Political Studies*, 24(2), 587-601.
- Khoury, Ph. S. (1987). *Syria and the French Mandate. The Politics of Arap Nationalism 1920-1945*. London: I. B.Tauris&CoLtdPublishers.
- Kılınç, R. (2016). İdeoloji ve dış politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) dış politikaların karşılaştırmalı bir analizi. *Uluslararası İlişkiler*, 13(52), 67-88.

- Kılınçkaya, M. D. (1992). *Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele’de Türkiye Suriye İlişkileri*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Konukçu, Y. (2018). İran’ın bölgesel güvenlik stratejisi: Bir güç döngüsünün değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 74-91.
- Korkmaz, S. (2016). Menderes dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri (1950-1960). *Asia Minor Studies*, 4(7), 55-99.
- Korkmaz, Y. (2016). *İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması*, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Köse, T. (2006). *Lübnan Raporu*, Ankara: SETA Vakfı Yayınları.
- Kristian Ulrichsen&Ulrichsen, K. C. (1953). *The First World War in the Middle East*, Londra: Oxford University Press.
- Kuhn, A. J. (2016). *Broken Promises: The French Expulsion of Emir Feisal and the Failed Struggle for Syrian Independence*, Carnegie Mellon University, Pensilvanya.
- Kurt, Y., Çöğgün, M., (2007), “Mülki İdare Amirleri Sınır Görevi Rehberi”, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (Arem) Yayınları, Yayın no: 9.
- Küçükbaşçı, M. S. (2011). “Askeri Teşkilat”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti-II*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın, s. 132-153.
- Longrigg, S. H. (1972). *Syria and Lebanon Under French Mandate*. Beyrut: Oxford University Press.
- Mahmudov, E. (2009). Sıfulbahr Seriyyesi. *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37, s. 156-157.
- Ma’oz, M. & Joseph, J. G. O. (1988), *Modern Syria*, Brighton: Sussex Academic Press.
- Mandrefa, P. (2014). *The Difference Between Alawites and Sunnis in Syria*. 18.05.2016 tarihinde About Middle East web sitesi: <http://middleeast.about.com/od/syria/tp/The-Difference-BetweenAlawites-And-Sunnis-In-Syria.htm> adresinden alındı.
- Mezahim, H. (1996). *El-Kararu 425, Hizbullah ve Suriye; Siyasetü’l Muvacehetifi’l Cenubi’l Lübnan*. Şhu’un al-Awsat, No. 53, Temmuz 1996, Beyrut.
- Mintzberg, H. (1975). The manager's job: folklore and fact. *Harvard Business Review*, 55(4), 49-61.
- Muslu, F. (2018). Suriye iç savaşında Esad’ın rolü, konumu ve geleceği. *SETA*, 236, 7-36.
- Neep, D. (2012). *Occupying Syria under the French Mandate: Insurgency, Space and State Formation*, New York: Cambridge University Press.

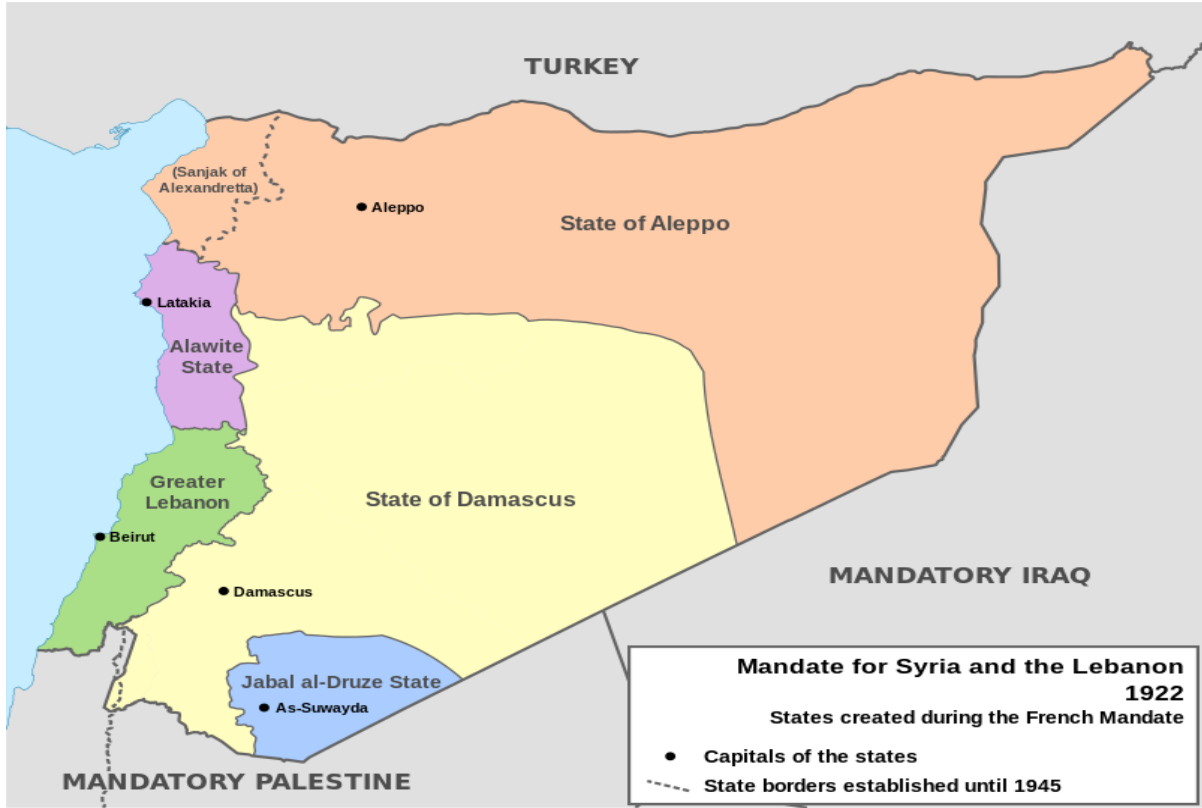
- Nguyen, P. M. (2015, Ekim 15). Syrian Alawites: Their history, their future. 20.05.2016 tarihinde *The Islamic Monthly* Web Sitesi: <http://theislamicmonthly.com/syrian-alawites-their-history-their-future/> adresinden alındı.
- Nizameddin, T. (2012).Russia and Syria the reasons behind Putin’s support for Bashar al-Assad’s regime. *Cicero Foundation Great DebatePaper*, (12/05), 1-10.
- Oktaç, H. (2016). Düünden bugün’e İran’ın Suriye politikası. 26.01.2016 tarihli *Kaskassam* websitesi, <https://kafkassam.com/duinden-bugune-iranin-suriye-politikasi.html> adresinden 30.08.2019 tarihinde alındı.
- Onat, H. (1997). Şiiliğin doğuşu meselesi (birinci hicri asır). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1), 79-117.
- Orhan, O. (2007). Kuruyunca Sula, uzayınca Buda: Suriye’nin Kuzey Irak ve Kürt politikası. *Stratejik Analiz Dergisi*, 86, 51-58.
- Orton, K. (2017). The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria. *Henry Jackson Cemiyeti*. s.6
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye’de iç savaşın nedenleri: Otokratik yönetim mi, bölgesel ve küresel güçler mi?, *Bilgi*, 33(1), 81-102.
- Özdemir, Ö. B. (2018). Suriye Rejim Ordusu: Kısıtlı Kapasite ve Parçalı Bir Yapı, 10.04.2018 tarihli *Suriye Gündemi* web sayfası <http://www.suriyegundemi.com/2018/04/10/suriye-rejim-ordusu-kisitli-kapasite-parcali-bir-yapi/> adresinden 04.09.2019 tarihinde alındı.
- Öztürk, T. E. (2012). Düünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı Yeni Bir Pan-Arap Uyanışı mı?, *Akademik Ortadoğu*, 7 (1), 123-132.
- Sinkaya, B. (2015). Suriye krizi karşısında İran’ın tutumu ve Şam-Tahran ittifakının temelleri. *Ortadoğu Analiz*, 10(1), 131-160.
- Şen, G. (2014). Ruhani döneminde İran’ın 'Suriye savaşı' ve diplomatik çözüm arayışları. *Ortadoğu Analiz*, 6(63), 65-69.
- Şimşek, H.; Yıldırım, A. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Phillips, C. (2012). Into the quagmire: Turkey’s frustrated Syria policy. Middle East and North Africa Programme, *MENAP BP*, 4, 1-16.
- Sarı, İ. ve Farzam, R. (2018). Suriyede İran’ın Şii Milisleri, 15.03.2018 tarihli *Acedemia Education* web sayfası https://www.academia.edu/36172029/Suriyede_İranın_Şii_Milisleri sayfasından 01.09.2019 tarihinde alındı.
- Seale, P. (1986). *The Struggle for Syria, A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*. London: I. B. Tauris and Co. Ltd.

- Serdarniya, H. ve Âz, R. (2017). Opozisyon-ı sekular ve buhran. *Archive of SID*, 7, 192-221; 31.08.2019 tarihinde SID.irweb sitesi <https://www.sid.ir/fa/journal/SearchPaperlight.aspx?=سوریه> adresinden alındı.
- Shambrook, P. A. 1998. *French Imperialism in Syria 1927-1936*. Lebanon: IthacaPress.
- Şimşek, H.; Yıldırım, A. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sinkaya, B. (2017). İran'ın Suriye stratejisi. *Akademik Ortadoğu*, 11(2), 49-64.
- Spagnolo, J. P. (1969). French Influence in Syria Prior to World War I: The Functional Weakness of Imperialism. *Middle East Journal, Middle East Institute*, 23(1), 45-62.
- Süer, B. (2006). Suriye Dış Politikası ve Irak Savaşı, Mehmet Şahin, Mesut Taştekin (eds.), *II. Körfez Savaşı*, Ankara: Platin Yayıncılık.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Şöhret, M. (2016). Suriye'nin Ekonomik Yapısı, *Uluslar arası Politikada Suriye Krizi*, (Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım), İstanbul: Beta Yayınları, 89-118.
- Tezcan, E., Taşdemir, F. (2012). *Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi*, Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara.
- Torun, F. S. (2012). Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876). *Karadeniz Araştırmaları*, (32), 81-97.
- Tziarras, Z. (2012). Turkey's Syria problem: A talking timeline of events. *Turkish Policy Quarterly*, 11(83), 129-38.
- Ulutaş, U., Kanat, K. B., Acun, C. (2015). Sınırları aşan kriz Suriye. *SETA*, 120, 7-37.
- Umar, Ömer Osman (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- USIP (2007). *Syria's Alliance with Iran*. 19. 05. 2016 tarihinde USIPweb sitesi http://www.usip.org/sites/default/files/syria_iran.pdf adresinden alındı.
- Ünal, B. (2015). İran'ın Vekâlet Savaşı Stratejisi ve Suriye'deki Şii Milisler. *Ortadoğu, Bilgesam*, 1304, 1-7.
- Ünal, B. (2012). İran'ın Suriye Krizindeki Tutumu, 06.11.2012 *BİLGESAM* web sayfası <http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran'in-suriye-krizindeki-tutumu/> adlı adresten 04.09.2019 tarihinde alındı.
- Yavuz, C. (2005). *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara: Ankara Ticaret Odası.

- Yıldırım, A. (2007a). Yeni yüzyılda Ortadoğu'da petrolün yerini su alacak mı?.*Emek İnsan Dergisi*, 2, 6-8.
- Yıldırım, A. (2007b). Yukarı Mezopotamya'da uygarlığın gelişmesinde coğrafik mekân ve emek ilişkisi. *Emek İnsan Dergisi*, 1, 9-11.
- Yıldırım, Z. (2016). Suriye Siyasi Tarihi, *Uluslar arası Politikada Suriye Krizi*, (Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım), İstanbul: Beta Yayınları, 3-30.
- Yıldıztaş, M. (Yayın İşleri Koordinatörü) (2013). *Osmanlı Belgeleriyle Suriye*, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Yılmaz, A. (2018). Suriye'nin İran'a Maliyeti, *Suriye Gündemi Bölgesel Siyaset Günlüğü*, 05.03.2018 tarihli Suriye Gündemi web sayfası <http://www.suriyegundemi.com/2018/03/05/suriyenin-irana-maliyeti/adresinden> 01.09.2019 tarihinde alındı.
- Yiğit, D. (2016). Rusya Ortadoğu'da Şiiilerin yanında mı? 27.04.2016 tarihli *Kafkassam* web sitesi <https://kafkassam.com/rusya-ortadoguda-siilerin-yaninda-mi.html> adresinden 29.08.2019 tarihinde alındı.
- Yüceşahin M. M. ve Sirkeci (2019). Suriyelilerin demografik yapısı,*Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği*, Publisher: Transnational Press London, pp.93-116.
- Yüksel, M. U. (2019). *Suriye'nin Toplumsal ve Siyasal Bağlamı Açısından Bir Değerlendirme: İç Savaş mı Demokratikleşme Süreci mi?*, 28.08.2019 tarihinde Academia wep sitesi <https://www.academia.edu/4128746/>, pdf 1-7, adresinden alındı.

EKLER

EK1. Suriye ve Lübnan Mandası

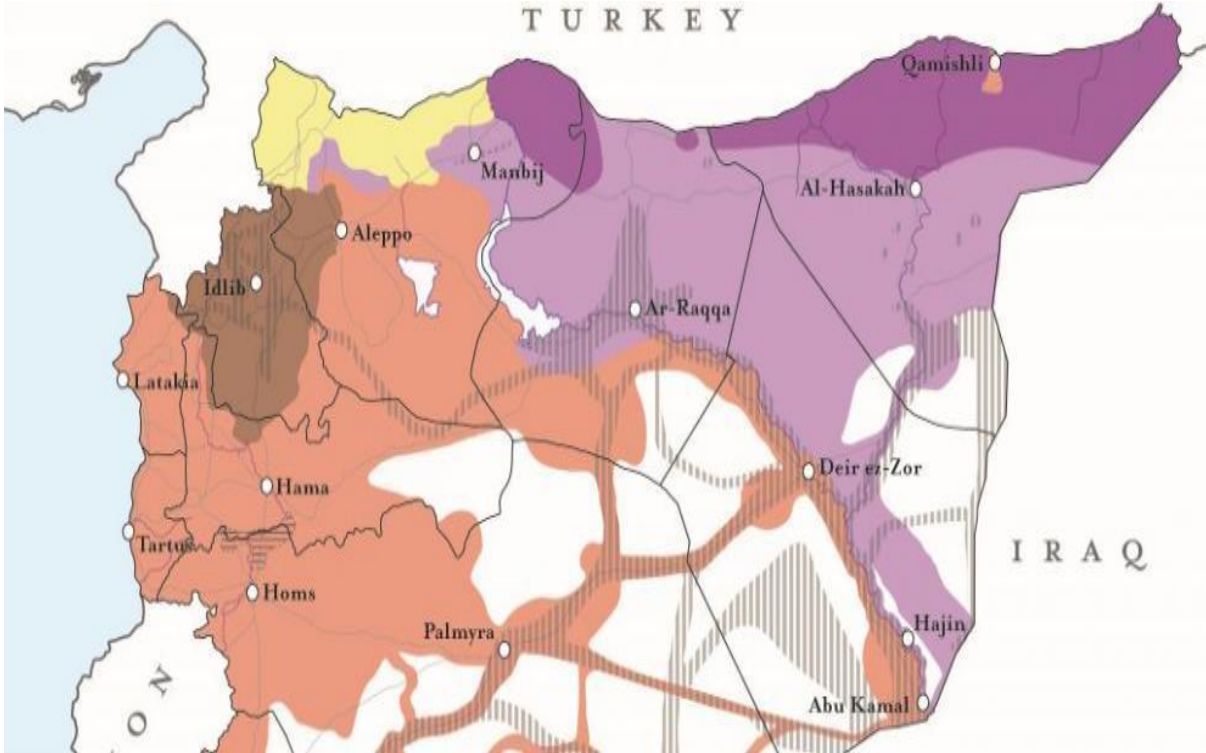
EK2. Misak-ı Milli Sınırları (Hatay, Halep, Musul, Erbil, Kerkük)

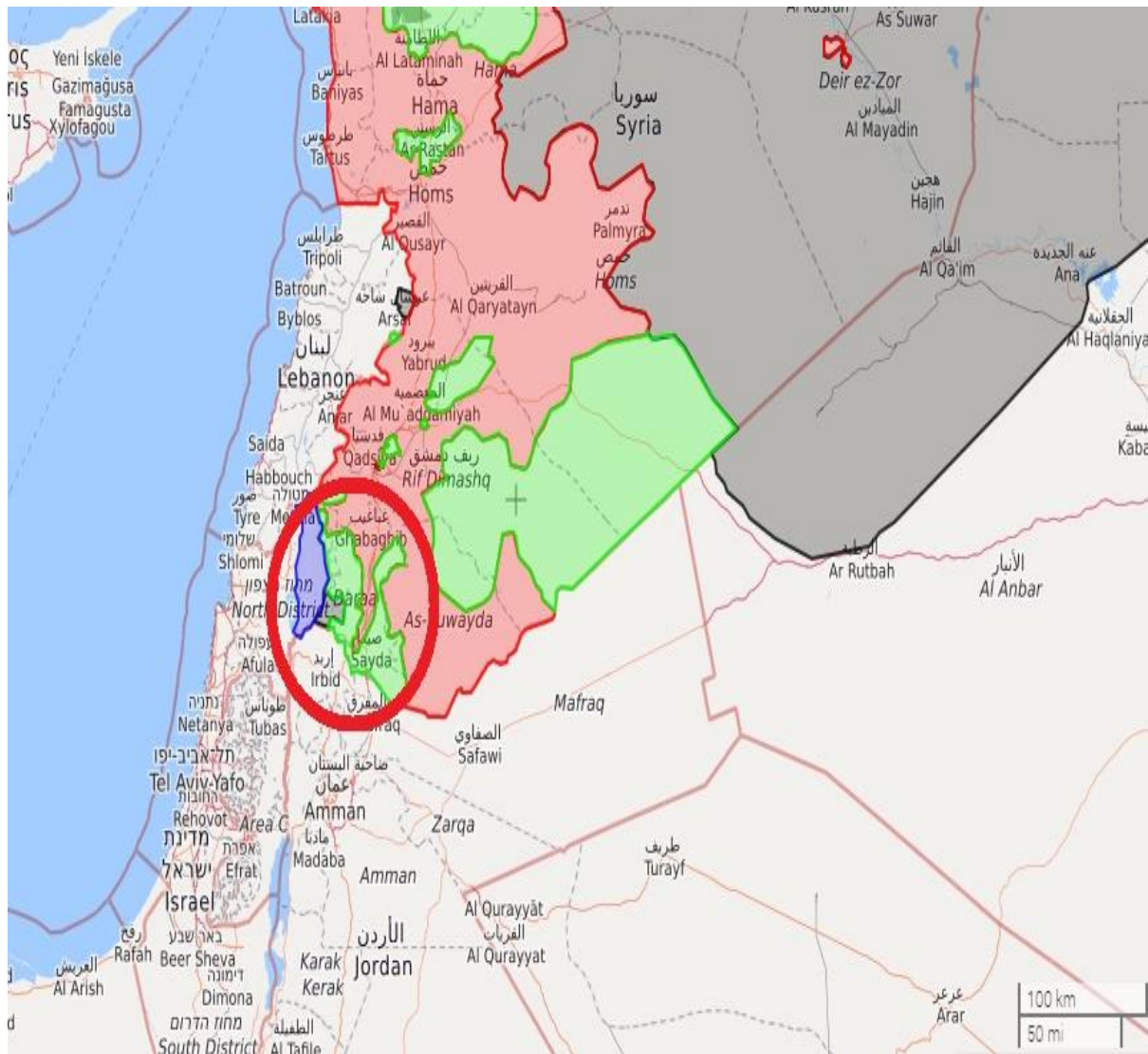
EK3. Suriye'deki Türkiye, İnan, Rusya ve Amerika ile Örgüt Güçleri

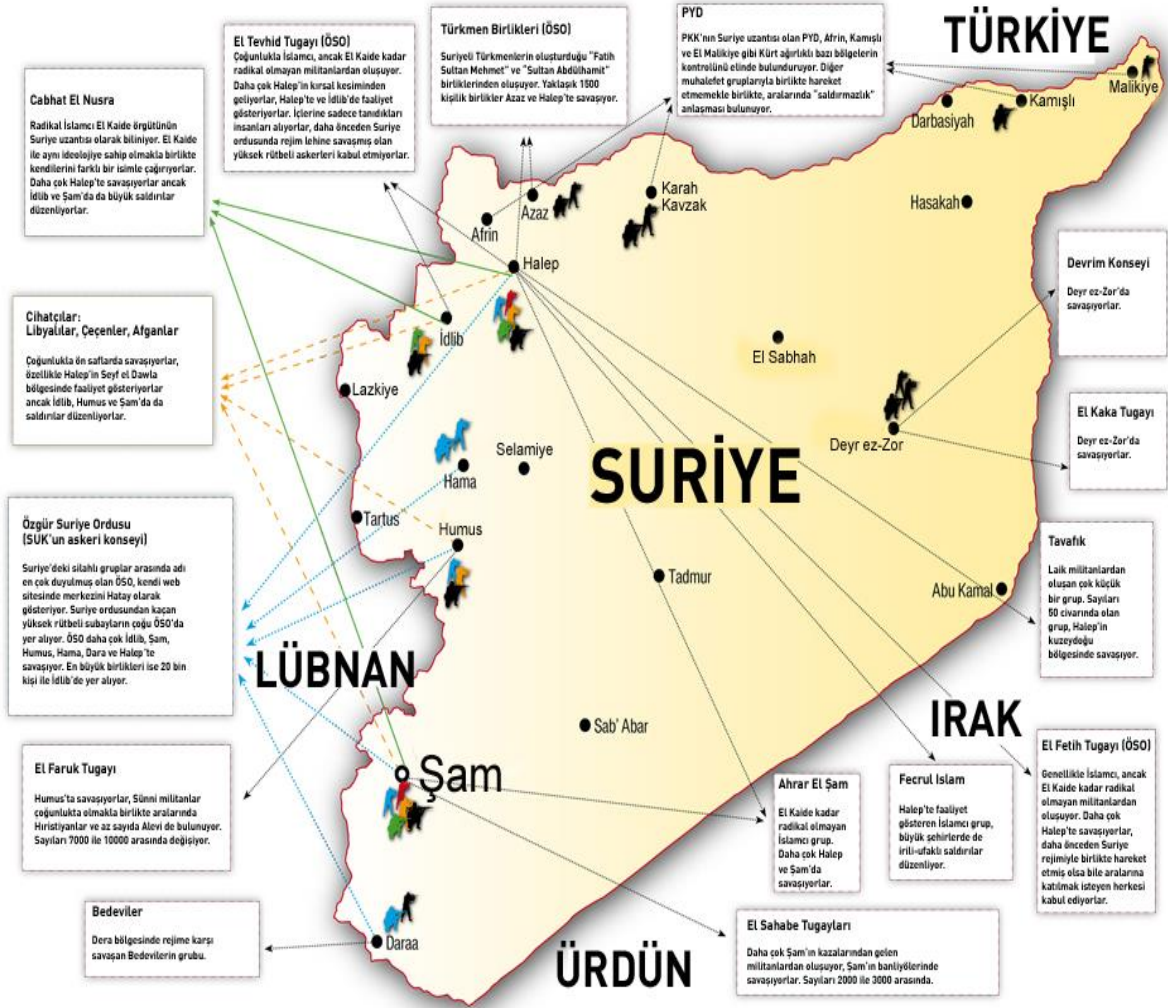
EK4. Suriye'nin Örgüt Güçlerine Göre Renkli Haritası

EK5. Güney Suriye ve İsrail

EK6. Suriye'deki Örgütlerin Yerleri ve Komşu Ülke İlişkileri

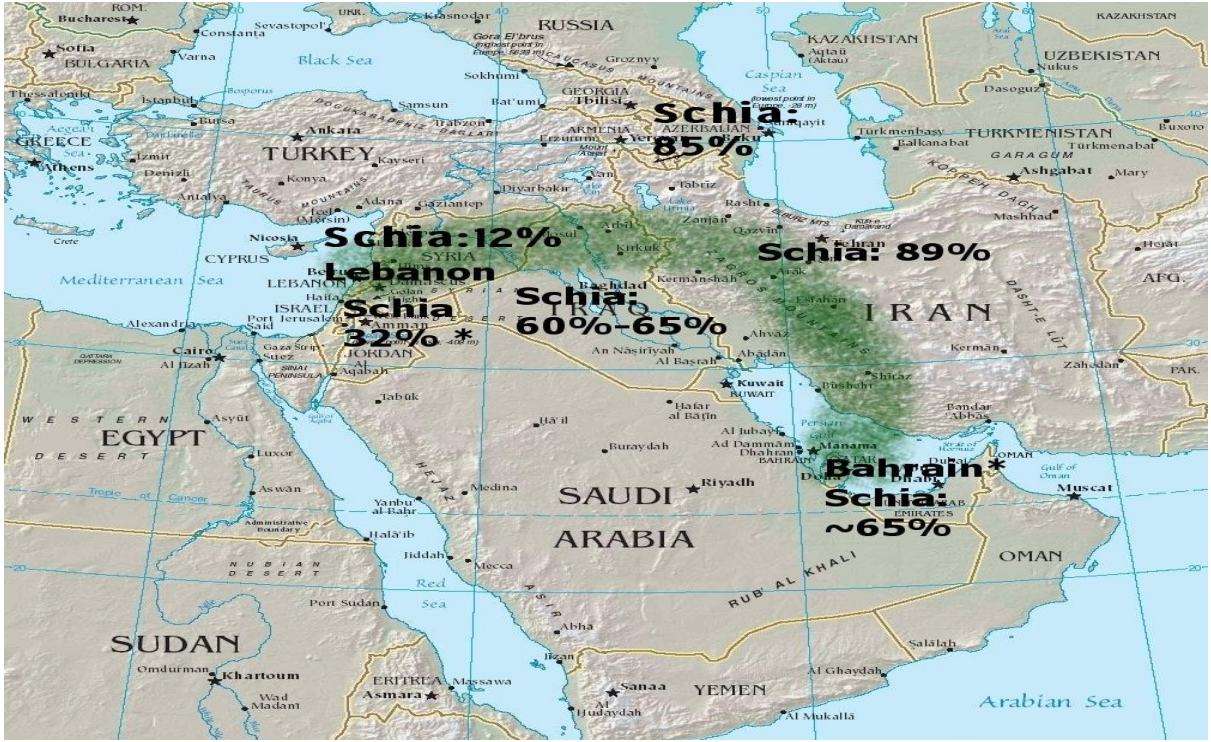
EK7.Çin'in Yeni "İpek Yolu" Haritası

EK8. Türkiye-Suriye Sınırında Güvenli Bölge

EK9.Orta Doğu Haritası

EK10. Hz. Zeyneb'in Türbesini Gösteren Kroki

